

[902.6(47.7)]

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК
ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ КОМІТЕТ

902.6

К-687

Я
туту
ГМ
УДД.

КОРОТКЕ ЗВІДОМЛЕННЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО АРХЕОЛОГІЧНОГО КОМІТЕТУ

за археологічні дослідження
року 1925

(З каталогом звідомної виставки)

101101
75662

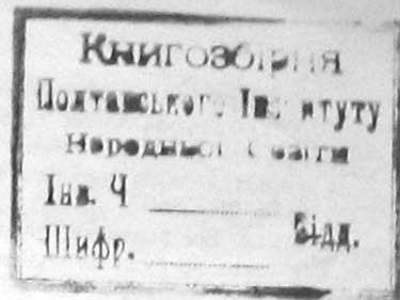
354

✓

Книгозбірня
Мелітаського Інституту
Народної Світи
Т. 4
Шифр. _____ Від _____

Рисунки М. Макаренка (чч. I-X, XIV, XVІІІ-XI, XXІІІ-XXIV) та Ю. Павловича (чч. XI-XІІІ, XV-XVІІ, XXII).

№ 1909
КИЇВ — 1926.

Коротке звітлення за діяльність Всеукраїнського Археологічного Комітету при УАН в галузі археологічних дослідів у р. 1925.

Реорганізація Археологічного Комітету УАН з консультативними функціями при Першому Відділі у Всеукраїнський Археологічний Комітет при УАН, що являє собою орган Укрнауки в справах охорони пам'яток природи та культури в межах УСРР, сталася в кінці червня р. 1924.

Розірваність між центром та периферією, як наслідок років імперіалістичної війни та громадянської боротьби, подиктований ними підупад науково-дослідницької діяльності й відсутність контакта в роботі поміж окремими дослідниками—такі були загальні обставини, серед яких довелося ВУАКові розпочати свою організаційну працю.

Цілком зрозуміло, що друге півріччя р. 1924 пішло на організацію робочої групи в центрі, Києві, яка закінчилася фактично тільки в грудні місяці минулого року, коли остаточно накреслено було відповідні вертикалі діяльності й обрано Президію ВУАК'а. Перші заходи нової Президії по лінії археології йшли двома напрямками: 1) напрямом рішучої заборони провадити археологічні досліді, а надто сполучені з розкопами, без санкції та відповідного одкритого листа ВУАК'а та ліквідації самовільних розкопів, що їх провадили усякі шукачі скарбів та аматори, і 2) об'єднання археологічних сил периферії біля ВУАК'а.

З огляду на відсутність відповідних декретів центра і в цілях однаковости заходів на місцях, ВУАК виробив проект обов'язкової постанови, згідно з якою ухвала розкопів та відкритий лист ВУАК'а на право провадити їх становлять *conditio sine qua non*, і вдавався до всіх Губвикшкомів з проханням ту постанову декретувати.

Підводячи підсумки заходів ВУАК'а в цім напрямі, треба сказати, що в цілому вони мали бажані наслідки. Отже не можна не відзначити, що ця, так би мовити, реконвієста території Республіки, для

ВУАК від 23 грудня р. 1925 друкується

Голова ВУАК, Академик *О. Новицький*.

Дозволяється випустити в світ.

Невідмінний Секретар УАН, Академик *А. Крижський*.

Київський Окрліт № 232.
„Київ-Друк“, 2-га друкарня
Зам. 991—750.

встановлення в цій єдиного академічного модусу, в окремих її районах набирала часом характеру упортої боротьби. Головним чинником, що ускладняв просту й зрозумілу вимогу Академії—справу наукових дослідів доручати фахівцям—була та загальна структура органів Наросвіти, що передавала справу охорони під оруду політосвіти. Всі попередні декрети й обов'язкові постанови в цій справі орієнтовано було на політосвіту та окремі її заклади (губмузеї), і це ставало приводом до певних суперечок (Чернігівщина, Поділля, Волинь).

В напрямі об'єднання археологічних сил центра й периферії для планової дослідницької роботи ВУАК'а, заходи Президії виявилися в таких актах: в проханні до всіх дослідників—подати звіти про розкопки та розкопи за р.р. 1917—1924 і до всіх музеїв—надіслати реєстри нових придбань, а також в скликанні попередньої організаційної наради про влаштування археологічної конференції.

Справу із звітності окремих дослідників за розкопи попередніх років ще не закінчено, і ВУАК усе ще не має абсолютно повної картини археологічних дослідів в УСРР за роки революції. Причин того факту забгато, щоб перераховувати їх у короткому зведенні. На нашу думку, одною з найголовніших серед них є певний підупад почуття відповідальності перед справою науки, з одного боку, і відсутність академічних навичок—з другого.

Не можна не згадати, що, в умовах розриваності в наукових зв'язках і певної відокремленості районів, де які дослідники опинилися по-за межами «досяжності», і, не зважаючи на спеціальні «археологічні розшуки», липилися невиявленими (приміром, пр. Іллін, що провадив розкопи в околицях м. Сум, на Харківщині, в р. 1924).

Треба згадати, що зазначена відсутність академічних навичок спричинилася до сумних фактів провадження дослідів та розкопів на території України робітниками молодшої генерації з по-за меж УСРР, без усякого порозуміння з ВУАК'ом та Украукою. На жаль, такі факти ВУАК'ові доводиться занотувати і в р. 1925.

В кожному разі, минулий рік закінчено з почуттям певного задоволення. Усі непорозуміння усунуто, бажаний контакт, а в окремих випадках і справжній, дружній зв'язок між робітниками усталено, сили скупчено.

Дуже сприяла тому попередня організаційна нарада до Археологічної Конференції в Одесі, що її скликано з ініціативи ВУАК'а 28—30/IV.

Ще в осени р. 1924 ВУАК ставив за одне з чергових завдань своєї організаційної, координаційної діяльності скликання всеукраїнського археологічного конгресу. Але реальні обставини наукового життя на Україні, розпорошеність сил, відсутність плановості в

дослідах і пасамкінець (а може, найсамперед) брак відповідних коштів—красномовно говорили за те, що скликання конгресу треба вважати передчасним. Втім, коли, з ініціативи Одеського Археологічного Музею, Украукою порушено було питання про можливість скликання всеукраїнської археологічної конференції з нагоди 100-ліття Одеського Музею в липні—серпні р. 1925, ВУАК одразу став до мобілізації сил.

Утворивши три підготовчі до конференції комітети (в Києві, Харкові й Одесі), ВУАК уже 9 січня зняв клопотання перед Украукою про скликання організаційної наради в Києві. За браком коштів термін скликання наради переносили тричі, аж поки це пощастило з'явитися в кінці квітня. В нараді взяли участь, крім Київського Методичного Комітету, представники Харківського (2) й Одеського (2) Комітетів і делегати осередкових музеїв: Кам'янець-Подільського (1), Вінницьі (1), Житомира (1), Чернігова (1) і Катеринослава (1). На жаль, матеріали цієї наради, за відсутністю коштів, не опубліковано. Вона виявила дослідницьку діяльність периферії, означила в ній певні лякуни, з'ясувала смільні завдання, висунула низку нових дослідчих проблем. Отже за найголовніше її досягнення треба вважати той зв'язок, що встановлено між робітниками в окремих районах УСРР, те почуття спільної роботи й відповідальності за її успіх, що ними переймалися були її учасники.

Одеську конференцію відкладено. Та це аж ніяк не зменшує значіння наради Київської. Вона зробила огляд археологічних сил УСРР і стимулювала дослідчу діяльність р. 1925.

Переходячи до огляду її результатів, треба сказати, що, звичайно, не скрізь вона була однаково інтенсивною, однаково успішною. Цілком зрозуміло, що в центрі, в Києві, праця розгорнулася ширше, на периферії її досягнення менші. Першою причиною того факта є та загальна ситуація, в якій перебувають периферіяльні заклади науково-дослідницького порядку. Осередками науково-дослідчої діяльності в межах колишніх губернь суть краєві музеї. Вони знаходяться у віданні Головополітосвіти. Найбільші краєві музеї з яскравим науково-дослідницьким минулим (Полтава, Катеринослав) і виразно накресленими науково-дослідчими завданнями (Волинський Науково-Дослідний Музей) опинилися по-за межами можливості провадити ширші досліді через цілковитий брак відповідних асигнувань. Не зважаючи на кількаразові клопотання ВУАК'а і перед органами місцевої влади, і перед Головополітосвітою, Волинський і Полтавський музеї так таки й не дістали жодних коштів на досліді, хоча розпочаті в попередніх роках дослідження і прекрасні їх результати голосно вимагали грошової допомоги.

В кращих умовах були Чернігівський та Київський (Всеукраїн-

ський Історичний ім. Шевченка) музеї, що спромоглися на одну-дві екскурсії, отже треба сказати, що їх витрати на цю ділянку наукової роботи не відповідають ні значинню їх, ані обсягові їхньої діяльності. Як що долучити до музеїв вищеназваних музеїв Поділля, маємо дуже колоритну картину. Всякі додатки до неї зайві. Здається, рік 1925 буде останнім роком перебування осередкових музеїв в віданні Подітосвіти. Принаймні, в операційному плані Украуки на р. 1926 передача осередкових музеїв УСРР до її керування стоїть на першому місці. Будьмо сподіватися, що це дасть їм можливість поширити свою працю і в бік наукових дослідів.

Отже, ~~крім~~ ~~той~~ загальної причини, яку можна визначити, як ~~причи~~ ~~нення~~ пульса наукової роботи наших осередкових музеїв, подиктоване відсутністю коштів і скеруванням їхньої діяльності лише в бік популяризаційний (а не в напрямках популяризації й наукового дослідження), є й друга, що загрожує—по деяких місцях—і повним падінням того пульса.

Ми маємо на увазі бідність периферії на фахові археологічні сили. Українські археологи старшого покоління помалу виходять з рядів дослідників, що ведуть розкопи й розшуки. Молодих дослідників, що пройшли би відповідну школу, немає. По наших ВУЗах (ІНО) курса історії матеріальної культури не заведено. Спеціальних ВУЗ'ів, присвячених цій важливій галузі науки, чи, краще мовити, цілого комплексу найважливіших дисциплін, призначених вивченню людини, не утворено. На всім просторі УСРР ми маємо, здається, тільки одну археологічну секцію науково-дослідчої кафедри. Той стан речей не міг не турбувати ВУАК'а, не міг лишитися по-за межами його організаційних заходів у звітньому році. Утворення спеціального ВУЗ'а для підготовки фахівців у різних галузях історії матеріальної культури для збільшення кадрів музейних робітників периферії, ВУАК уважав за один з перших своїх обов'язків. Проте всі заходи ВУАК'а в цьому напрямі бажаних результатів не мали.

Тимчасом облік археологічних сил УСРР, що на їх покладається науково-дослідча робота в Республіці, дає трівожно-малі цифри. Проти кількох кол. губерніяльних осередків стоїть цифра 1 (приміром Кам'янець, Катеринослав), що силами обставин її заокруглено в Полтаві в закінчений нуль. Єдиною ясною крапкою на тім загальноім тлі нашої провінції рисується Житомир, де енергією С. С. Гамченка сконцено й виховано молоді дослідницькі сили та проведено низку дослідів першорядної наукової ваги. Реальні обставини роботи на місцях не могли не відбитися на результатах її. Серед дослідів р. 1925 на периферії, окрім ольбійських розкопів проф. В. В. Фармаковського, треба назвати розшуки харківської групи молодих дослідників під керівництвом проф. О. Федоровського, продовження розшуків М. Сібі-

льова на Ізюмщині, розкопи П. Смолічева біля Шестовиці, під Черніговом, досліді С. Гамченка, І. Левицького та Ф. Козубовського в межах Житомирської та Коростенської округ, на Волині.

Краще стояла справа з науково-дослідницькою діяльністю, проведеною ВУАК'ом через своїх київських членів, що її здобутки експоновано на звідомій археологічній виставці за рік 1925, хоча треба сказати, що брак коштів рішуче відбився на його дослідях.

Всі екскурсії й досліді ВУАК'а треба поділити на три категорії: екскурсії, проведені за виробленим планом ВУАК'а, екскурсії, викликані повідомленням з місць, і, нарешті, екскурсії з власної ініціативи окремих членів коштом власним.

Планові досліді цього року прямували до заглиблення ~~дослід~~ історичних вивчень, головним чином, у галузі неолітичних студій. Вивчення пізніших діб нашої минувшини в план цього року не входило.

I. Дослідження палеолітичної стації в Мізині, перерване в роки імперіалістичної війни, що висунуло перед українською наукою цілу низку нових проблем, не могло не спонукати ВУАК до впорядкування спеціальної екскурсії для поширення передісторичних розшуків на північно-східній Чернігівщині. Крім занотування одного пункту (на 40 верст вище Мізиня), де можливі знахідки палеолітичні, екскурсія М. Рудинського в травні-червні виявила виїняткові по багатству знахідок майстерні й стації наддеснянських неолітиків в околицях Н. Сіверського (р. Смячка) і низку неолітичних пунктів по берегах Десни, на протязі 100 кілометрів. Виявлення Смячанського кола майстерень і стацій вимагало повторної екскурсії на Н. Сіверщину, що відбулася в місяці вересні.

II. Центром дослідницької праці ВУАК'а в році 1925 була Трипільська культура. Перші досліді в околицях Трипілья відносяться до 90-х років минулого століття, виявлення трипільської культури, як окремої фази в розвитку стародавньої людности України, сталося на Київському Археологічному З'їзді року 1899. Дальші досліді цієї культури протягом останніх 25 літ, постачаючи дуже цікаві матеріали й збагачуючи карту її поширення на території України новими пунктами, провадилися без строго укладеного плану й певної системи. Разом з тим, давніші розкопи покійного В. В. Хвойка не вповні задовольняли сучасних дослідників і вимагали певної перевірки й доповнень.

ВУАК уважав за потрібне відзначити 25-ліття з дня виявлення, окреслення, означення Трипільської культури утворенням робочої Трипільської Комісії й заглибленням дослідів у р. 1925.

З максимумом енергії здобуто було потрібні кошти, і досліді за-лишків Трипільської культури проведено в п'ятох пунктах. З по-

чуттям глибокої подяки ВУАК повинен зазначити, що цим він за-
вдячує висококультурній допомозі його роботі з боку Київського та
Уманського Виконкомів, що асигнували на досліді 1.000 карбованців
(650 і 350).

Результати дослідів подаються в описові здобутих матеріалів. Ми
маємо лише коротко перебігти по окремих пунктах дослідів, щоб
ясніше уявити, чому саме їх було обрано.

Виходячи з околиць Трипілья—району дослідів В. В. Хвойка,—
де розкопи провадили М. Макаренко (Халеп'є) та В. Козлов-
ська (Верем'є), дослідів ВУАК'a направлено було,—по-перше, на пів-
нічному сході (розкопи й розшуки М. Макаренка в Євминці та її око-
лицях на Остерщині, яка поки що є крайнім пунктом поширення
Трипільської культури на NO), по-друге, на південь (розкопи П. Ку-
ріншого в Томашівці на Уманщині, де окреслюється коло пишної ма-
льованої кераміки) і, по-третє, на захід, власне, південний захід (роз-
копи й досліді акад. М. Біляшівського в околицях с. Борисівки на
Липовеччині), де в свій час дослідником було виявлено незвичайно
цікаве обличчя спорідненої з Трипільям неолітичної культури.

Дослідам в околицях Халеп'я та біля Євминки було передпослано
спеціальні розвідочно-підготовчі екскурсії. В першій взяли участь
В. Козловська та М. Макаренко, в другій—В. Козловська й А. Носов.

Уже наприкінці сезону ВУАК видав одкритого листа М. Якимовичу
на право розшуків і розкопів на межі Київщини й Поділля.

Дослідження певної культури протягом одного сезону в п'ятих
пунктах—це рідке з'явище в історії українських археологічних ви-
вчень і в повній мірі заслуговує на підкреслення.

III. Після дослідів Трипільської культури в плані ВУАК'a стояло
продовження дослідів над своєрідною культурою, яку виявив П. Ку-
рінний на Уманщині, та яку дослідник—по місцевості найбільш яскра-
вого її виявлення назвав—«білогрудівською». Могилоподібні пам'ятки
цієї культури, споріднені з численними пам'ятками лівобережжя, відо-
мими з назвою «пепелища», отже старіші за їх, і глибоке вивчення їх
треба було поставити в ряді планових завдань ВУАК'a.

На межі планових дослідів і позапланових виїздів членів ВУАК'a
стоять розшуки та розкопи в околицях м. Баршполя на Переяслав-
щині, проведені Баршпільською Комісією, утвореною з ініціативи
В. Козловської в цілях допомоги периферії в краєзнавчих заходах.
Досліди в Баршполі та його околицях були підтримані місцевим
Виконкомом та Міжспільковим Профоб'єднанням, що знайшли для цього
відповідні кошти й робочі руки. Археологічні розкопи провадила
В. Козловська, історично-топографічні розшуки провадила проф. В. Ля-
скоронський, досліді історично-побутові—співробітник УАН М. Тка-

ченко. Під час праці Баршпільської Комісії розвідочні розкопи на
валах Баршпільського городища провадив проф. В. Данилевич.

Позапланових екскурсій членів ВУАК'a, викликаних повідомлен-
нями з мість, було п'ять: в Бугайвку кол. Васильківського повіту для
перевірки інформацій про палеолітичні знахідки в околицях села
(М. Рудинський), в Халеп'є для ліквідації справи самовільних розко-
пів (П. Курінний і В. Ляскоронський), в с. Мачухи кол. Полтавського
повіту для обслідування могили, зруйнованої самовільними розко-
пами (М. Рудинський), в Кременчук та Старий Орлик (кол. Кобеляць-
кого повіту на Полтавщині) в зв'язку з повідомленням про знахідки
(К. Антонович-Мельник і М. Рудинський).

До цієї самої категорії дослідів та екскурсій треба зазначити
розкопи в садибі Софії (Комісія в складі членів ВУАК'a: К. Антонович-
Мельник, В. Козловської, П. Курінного, В. Ляскоронського, К. Мо-
щеска і співробітника ВУАК'a О. Якубського), досліді в Церковщині
під Києвом (П. Курінний і В. Ляскоронський) й обслідування Фло-
ровської гори (М. Макаренко і М. Рудинський).

Нарешті, з екскурсій з власної ініціативи окремих членів ВУАК'a
треба назвати розшуки під керівництвом акад. М. Біляшівського
(околиці Канева) і збори М. Рудинського (біля с. Трактємирів).

Картина дослідницької діяльності ВУАК'a буде не повною, як що
не було згадано про археологічні розшуки співробітників ВУАК'a, що
збільшили його досягнення кількома екскурсіями, а саме збори Л. Ки-
стяківського (околиці Лихачівки кол. Богодухівського повіту на Хар-
ківщині), В. Юркевича (Очкин-Боровичі кол. Н.-Сіверського повіту на
Чернігівщині) та О. Якубського (с. Койлів кол. Переяславського
повіту).

Досліди по-за планом ВУАК'a подали нові матеріали майже з усіх
діб нашої доісторичної археології. З почуттям задоволення треба
прийняти нові матеріали з доби енеоліта (розкопи В. Козловської
біля х. Горобівки й К. Антонович-Мельник біля Ст. Орлика) та зна-
хідки з часів римської доби й епохи мандрівки народів (Халеп'є, Трактє-
мирів, Ст. Орлик).

Але найбільш радісним фактом у позаплановій роботі ВУАК'a були
розкопи в садибі Софії, що їх можна розглядати, як інтродукцію до
нового й планового дослідження великокнязівського Києва, назаоче-
ного ВУАК'ом у перспективі ближчих літ.

Підбити підсумки—значить поставити нові задачі.

Глибоке ознайомлення із здобутками цього року накреслює їх
надзвичайно виразно.

Констатована над Смячкою ранше-неолітична культура кличе до
поширення передісторичних розшуків на Чернігівській півночі, По-

ліссі й Волині. Ці досліді найтісніше сполучають між собою Чернігівський та Волинський Музеї. А як згадати, що одним з найбільших досягнень української передісторії за останні роки є виявлення Донецького кола неолітичних культур,—то перед нами постане й ширше, спільне завдання всеукраїнських масштабів—вивчення ранне-неолітичних культур на Україні й окреслення меж їх поширення.

Сьогорічні досліді Трипільської культури з'ясовують конечну потребу в планових розшуках північної й північно-східної меж її поширення, більш ґрунтових дослідів в околицях Трипілья, дослідження середньої зони Київщини, і перенесення дослідів на Поділля, що повинні керувати його в кількох напрямках до Дністра.

Ці чергові завдання нерозривно в'яжуть між собою дослідників Києва, Чернігова, Житомира, Кам'янця й Одеси, бо лише спільними силами можна розв'язати ту низку проблем, що їх висуває вивчення цієї «до-мікенської», «до-егейської», «української неолітичної» цивілізації.

Досліді могилоподібних насипів білогрудівського типу мають бути поширені на північ, а найсамперед на схід, для встановлення зв'язку з близькими до них пам'ятками лівобережжя. Так ця тема, як і нові знахідки з римської доби та епохи переселення народів, рішуче обертають нас у бік Лівобережжя й Слобожанщини, де протягом останніх літ здобуто дуже цікаві нові матеріали. Вивчення їх є, безперечно, одним із чергових завдань нашої археології в цілому.

Таким ото чином в своїх дослідях зв'язується ВУАК з дослідницькими закладами периферії.

Звітню археологічну виставку ВУАК'а за рік 1925 одержано 27 грудня. Протягом 27—29 грудня відбулося п'ять прилюдних зборів ВУАК'а з доповідями дослідників за таким програмом:

27/ХІІ, увечері. М. Макаренко.—«Досліді в околицях с. Хален'є»; В. Козловська.—«Розкопи в с. Верем'ї»; акад. М. Біляшівський.—«Розкопи на Борисівському городищі, біля Линців». Головував на зборах С. Гамченко.

28/ХІІ, вранці. С. Гамченко.—«Дослідча робота археологічного відділу Волинського Науково-Дослідного музею в р. 1925»; І. Левницький.—«Археологічні досліді в районі Народичі—Шарно—Уманці—Булев—Селець—Болотниця, Коростенської округи»; Ф. Козубовський.—«Археологічні досліді в м. Коростені та його околицях р. 1925». Головою зборів була К. Антонович-Мельник.

28/ХІІ, увечері. М. Рудинський.—«Передісторичні розшуки в Новгород-Сіверській окрузі, на Чернігівщині»; М. Макаренко.—«Досліді в околицях с. Євминки, на Остерщині»; П. Смоличев.—«Розкопи сіве-

рянських могил біля Шестовиці». Головував на зборах акад. М. Біляшівський.

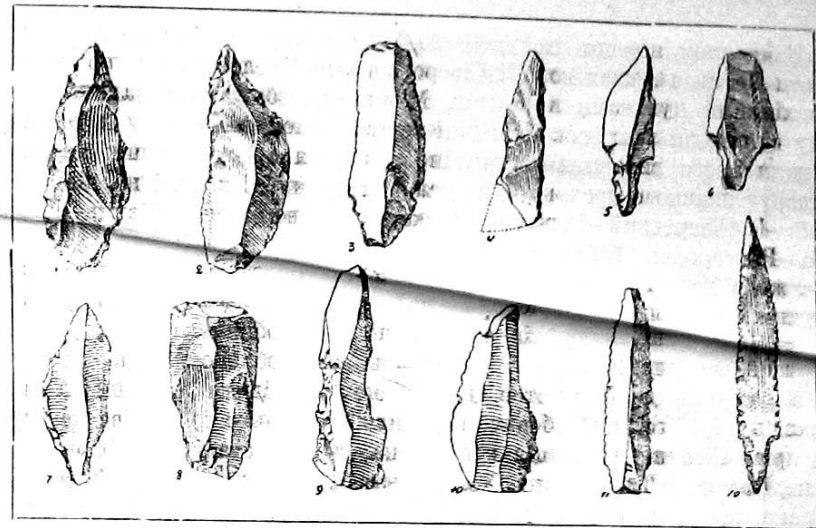
29/ХІІ, вранці. Проф. В. Ляскоронський.—«Розкопи в садибі Софії»; М. Шарлемань.—«Охорона пам'яток природи». Головою зборів був С. Гамченко.

29/ХІІ, ввечері. П. Куріпний.—«Розкопи в околицях с. Томашівки» і «Дослідження Білогрудівського могильника, на Уманщині». Головувала на зборах К. Антонович-Мельник.

Секретарі зборів—В. Козловська та М. Рудинський.

Протягом року пророблено велику роботу, яка дала вже безперечні наслідки. Отже ВУАК тільки почав свою діяльність. Хоча вона провадилася переважно силами київських робітників, об'єднаних біля Академії. Сподіваємося, що наступний рік 1926 збільшить київське коло тісно зв'язаними з ВУАК'ом дослідниками на місцях, і спільними силами буде розгорнуто перед наукою археології нові й блискучі сторінки в доісторичному минулому нашого краю, такого багатого на пам'ятки давно минулих часів.

Михайло Рудинський.

І. Р. Смячка. $\frac{1}{2}$ нат. вел.

Михайло Рудинський.

Передісторичні розшуки у північно-східній Чернігівщині.

Потреба в заглибленні передісторичних розшуків у північно-східній Чернігівщині, цій країні палеолітичного Мізиння, відчувалася давно. Не зважаючи на рясні залишки неолітичної доби, виявлені в свій час покійним Ф. К. Вовком та д-ром Л. Чикаленком по Деснянських островах, в околицях Мізиння¹, і давніші знахідки біля с. Пирогівки та в Н.-Сіверському повіті², таких розшуків до останнього часу не проваджено.

Отже, по-за-тим, так би мовити, загальним стимулом, як і по-за-дорученням Кабінету Антр. та Етн. ім. Ф. Вовка УАН з'ясувати стан місця розкопів Мізинського палеолітичного селища, до подорожі на Чернігівщину автор мав і власний стимул, а саме його знахідки біля Пирогівки, зроблені в р. 1916 під час переїзду до Мізиння на розкопи Л. Чикаленка. Невеличка колекція крем'яних виробів, передана автором Полтавському Музеєві, ще тоді вразила його відмінністю свого обличчя і кликала до дальших розшуків.

¹) Колекції Каб. Антроп. та Етн. ім. Ф. Вовка, УАН.

²) Уваров, П., стор. 147—8. Самоквасов. «Могили русской земли», стор. 4.

Завданням першої екскурсії (20/V—12/VI) було дослідити узбережжя Десни в межах кол. Н.-Сіверського та Кролевецького повітів—з вихідними пунктами в Рогівці, Мізині та Оболоні—і нанести на мапу відповідні знахідки. Незначні кошти, обмеженість часу й негода не дали змоги виконати поставлене завдання в накреслених межах. Маршрут значно скорочено було так у північній бік, як і на південь (Київ—Н.-Сіверський—Рогівка—Пушкарі—Н.-Сіверський—Мізинь—Разлета—Райгородок—Київ).

Уже в дорозі до Рогівки, одзначеної в описах губернії, як місце могутніх крейдянних одслонень, над р. Смячкою було виявлено справжні рослинні залишки неолітичного виробництва з кременю. Короткий час перебування в Рогівці, звідки зроблено кілька екскурсій з радіусом до 6 верстов, дав змогу дослідити околиці лише в якійсь мірі (горовий беріг: городища Юдицького, Рогівське та над яром Пісочним і стація неолітична; лівий: стації над озерами Зване, Красне й Тяси, біля х. Ховсти, над р. Кремною і в ур. Селище). Зокрема, що до розшуків по над р. Смячкою, тут констатовано було тільки ті окремі пункти виробництва з кременю та стацій, що їх зазначено на мапі, як пункти 1—6, 8—9 і 12.

Другим пунктом зупинки був Мізинь, де переведено нові збори на трьох островах між Мізинем та Псярівкою, в ур. Стопнище та Красні Гурки і біля с. Кудлаївки. Паралельно обслідувано городища Мізинське, Псярівське й Кудлаївське. Коротка зупинка в Разлеті дала знахідки біля с. Лушників, а заїзд у Райгородок—кераміку райгородського городища й окремі знахідки з околиць села.

В підсумках першої подорожі стояли такі факти: незвичайне багатство неолітичних знахідок в районі Рогівка—Лісконоги, мікролітична індустрія в околицях с. Кудлаївки, бідність неолітичних знахідок на південь од Мізиня.

Хоч яка щаслива в своїх результатах, перша екскурсія залишала почуття певного невдоволення з того, що її неолітичні матеріали походили, переважно, з дюнних стацій, де відкладалися вироби різних діб, що не даються розрізнити. Щоб виявити нові пункти з певним культурним обличчям, без домішки інших діб, абсолютно потрібною була друга подорож на р. Смячку. Таку екскурсію зроблено було у вересні м. р. В її маршруті стояли: до р. Смячки—Івіт і Пирогівка, а тоді від Пушкарів—Камінь і Гремяч².

Центром дослідів другої екскурсії був трикутник: Смяч—Маме-

¹ В місяці серпні співр. УАН В. Д. Юркевичові ВУАК'ом було доручено дослідити лівий берег р. Десни від впливу в неї р. Бичихи до с. Очкіна. В. Д. Юркевич торік провадив розшуки в околицях с. Боровичів і зібрав там цікаві матеріали. Результати його розшуків—див. нижче, стор. 96.

кин—Лісконоги. Вони значно доповнили здобутки першої подорожі (пункти 7, 10, 11 і 17) і виявили низку нових, незвичайно цікавих пунктів у бік до Мамекина і Смяча (пункти 13—16).

Отже й друга подорож не вичерпала величезних матеріалів, що їх подає надбережжя р. Смячки. Власне, зазначену місцевість досліджено тільки в східній її частині. Північно-східні околиці с. Смяч і правий беріг р. Смячки поки що лишилися за межами розшуків.

Виїзд на кілька днів з маршрутом Пушкарі—Камінь—Гремяч показав, що Смячансько-Рогівське коло майстерень та стацій замикається десь за Рогівкою, і що на північ од цієї ми маємо тільки поодинокі знахідки й бідні сліди неолітичних мешканців кременю.

Подаючи нижче опис експонованих речей, автор повинен зазначити, що він далеко не вичерпує здобутих матеріалів. Велика кількість здобутків і малий на їх систематизацію час були причиною того, що їх виставлено лише в частині.

Охоплена розшуками місцевість є територія одслонень крейлянці системи, що по інших районах Деснянського надбережжя глибоко поховані під покладами пізніших епох. Найбільш яскраво виявляються вони в двох районах: Пушкарі—Рогівка і Н.-Сіверський—Юхнова. В першому районі післятретичні витвори лежать подекуди безпосередньо на крейдянних шарах, в другому (надто нижче Мізиня)—крейдиану верству укрито могутніми нашаруваннями третичної системи.

Яри в околицях Рогівки достачають масу кременю—в вигляді гуґлястих конкрецій і плиток, вкритих білою й біло-жовтавою корсою. Нижче Рогівки, на перегоні Лісконоги—Мамекин—Смяч такі кремінні зростки (побиті й патинізовані) у великому числі подибуються на поверхні похилого до долини р. Смячки горового берега, а над самою долиною її (пункти 13—12) з під валунового суглинку виступають крейдианні відслонення з плитковою породою кременю. Подібного оточення нижче по Десні ми не знаходимо.

Цю виняткову вигоду місцевості, що достачала необмежену кількість матеріалу для виробництва з кременю (чорний, а здебільшого, сірово-чорнуватий кремій) доповнювали й інші вигоди означеної території. Широка й світла долина ріки, численні допливи так правого, як і лівого берегів, озера й б. м. високі островні утворення в долині—сприяли розвитку людської культури рибальсько-мисливської доби. Треба зазначити, що сліди наддеснянських неолітиків подибуються, здебільшого, по берегах отих маленьких річок, по над озерами й по островах. На всім просторі розшуків (біля 100 кілом.) можна вказати тільки один-два пункти неолітичних стацій над самою Десною. (Рогівка—плято над яром Пісочним і Лушники—високий лівий берег, ур. Борок).

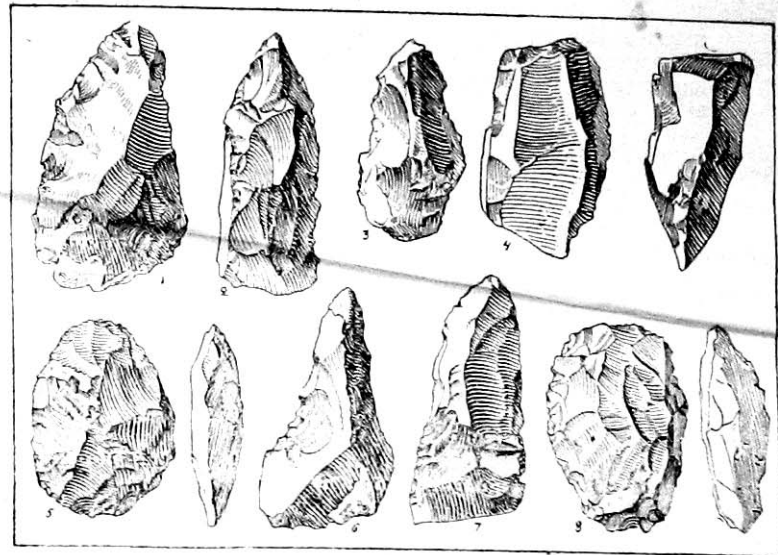
Найзначнішим здобутком екскурсії треба вважати знахідки над

р. Смячкою. Звичайно, висловлювати якісь категоричні твердження на підставі самих попередніх розшуків і зборів на поверхні не можна. Отже й тепер уже вільно зазначити, що тут виявляється одна з фаз тої надзвичайно цікавої (поки що дуже слабо дослідженої) культури, що права на визнання здобула собі зовсім недавно і що в класифікації передісторичній займає місце перед епохою розвинутої техніки полірування каменю. В чистому вигляді над Смячкою вона репрезентована пунктами 11, 13—16 і підстеляє собою інші знахідки в ур. Ціликів та його ближчих околицях. Її характерні риси: 1) майже обов'язкова присутність на виробках з кременю кори кремінних конікопій, з їх роблено приладдя; 2) майже цілковита відсутність нуклеїв типової форми і натомість 3) велика кількість нуклеоподібних кавалків, обтесаних для дальшої обробки, а може й уживаних, як знаряддя; 4) нерозвиненість ретуші; 5) переважне виробництво більших і грубих приладдів і невелике число дрібніших і тонких; 6) присутність серед виробів древніх форм. Яка саме кераміка належить цій фазі, сказати поки що важко. По зазначених тільки що пунктах кераміка зустрілася один раз (пункт 11; пор. кераміку з Ціликова—табл. I, ряд перший).

Повних паралелів смячанській індустрії в українських знахідках немає. Близька до неї ранне-неолітична Донецька культура має одмінні риси. Інші паралелі йдуть на північ і зв'язують смячанських неолітиків з надбалтійським колом неолітичних цивілізацій. Ще яскравіше виявляється той зв'язок у другій фазі їх культурного розвитку, репрезентований стаціями в ур. Ціликів та над озером Званим (синхронічними Пирогівці й неолітичному Мізину). Її характерні риси: 1) удосконалення виробництва з кременю; 2) обробка всієї поверхні приладдя з обох боків; 3) доконаність форм кремінного утіляжа; 4) типові форми дрібніших знаряддів; 5) типова кераміка доби полірованого каменю.

Смячанське коло майстерень і стацій не може стояти ізольовано. Неолітиків першої фази треба шукати не тільки на північ, а й на захід од Смячки. Полісся—в як найширшому розумінні слова—повинне подати потрібні паралелі й зв'язати смячан з Волинським неолітичним колом. Що до другої фази, чи, краще мовити, інших фаз середньодніпрянського неоліту то наші ближчі завдання звертаються в бік півдня, для встановлення південних меж того неолітичного кола, що належить українській півночі.

Треба відзначити й відкриття стацій з мікролітичною індустрією (Кудлаївка і Лушники, ур. Борок). Обличчя цієї індустрії має свої характерні риси, що надають їй певної оригінальності і в кожному разі заперечують зближення її з південними знахідками (Середня Наддніпрянщина, Донецьке коло).

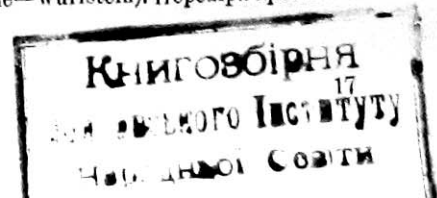
II. Р. Смячка. 1/2 нат. вел.

Смяч. (Пункт XVI).

SW околиці села. Високий лівий берег р. Смячки. Валуніві поклади. Місце знахідки ореться. Вироби з кременю, зібрані на пункті, відрізняються більшими розмірами. Аж ніяких слідів кераміки, ні слідів пришліхування¹.

- 1—5. Кавалки кременю з напівобтесаною корою. Найб. 7.
- 6—13. Великі, широкі й грубі скалки з корою. Впод. 10-7.
- 14—27. Грубі відщепки-скалки й «відщепки трикутні в перекрої з ретушованим середнім рубом». Впод. 9,3-5,8.
- 28—50. Відщепки. Розмір типових 6-5 при 1,5 завш.
- 51—60. Нуклеоподібні кавалки, вкриті фасетами відколотих скалок, з двома площинками відбивання. (Тип призматичний). Впод. 9, 5-5.
- 61—64. Нуклеоподібні кавалки з однією площинкою відбивання. (Тип конічний). Найб. 8,3.

¹) В описові кремінних виробів автор виходить з таких означень окремих частин приладдя: face—бік, фаса; bord—край; bout—кінець; dos, Rücken—спинка. Поняття «latéral» передається словами «з краю». Окремі терміни означаються так: lame—відщепок; grattoir—скребачка; pointe—вістря; perçoir—проколка; burin—різак; percuteur—одбивач; bohrer—свердел. Де-які терміни передано в точному перекладі відповідного французького визначення: відщепки з обрубаним краєм; відщепки трикутні в перекрої з ретушованим середнім рубом; вістря до стрія з лезом уперек і т. и. Де-які спеціальні терміни не перекладаються зовсім (coup de poing, pic, projectile nucleiforme—wurfstein). Переміри кремінних виробів подано в сантиметрах.

29957

- 65—67. Нуклеоподібні кавалки, вкриті з одного боку фасетами відколотих відщепків. Найб. $7 \times 5 \times 3,5$.
- 68—69. Нуклеоподібні кавалки з широкою овальною базою, б. м. овальною площинкою відбивання вгорі і краями, вкритими фасетами відколотих скалок. Найб. $8,5 \times 4,5 \times 4,5$.
70. Нуклеоподібний кавалок округлої форми. $4,5 \times 4,5 \times 2,5$.
- 71—75. Одбивачі з кременю з порозтрікуваними й заокругленими в роботі кінцями.
- 76—90. Довгасті пообтесувані кавалки кременю з затесаним нижнім кінцем. Впод. 9,5-6.
- 91—106. Довгасті й не так грубі в перекрої гостро затесані внизу кавалки кременю з слідами повторної оббивки на двох останніх. Впод. 8,3-5,5.
107. Плесковате, затесане з трьох боків приладдя в формі клинця. 5×5 при найб. гр. 3.
108. Уламок кременю плиткової породи, аби як оббитий по двох краях. Найб. довж. 9,5.
110. Грубий скребак, майже чотирикутний у контурах, з незначним ретушуванням робочого краю. $5,8 \times 5,5$.
111. Грубий скребак витягнуто-округлої форми з сильно-вишнutoю спінкою, оббитий по всім околі. 6×5 при найб. гр. 3.
112. Великий плаский скребак чотирикутної форми, оброблений з двох країв. 6×5 .
113. Приладдя з жовтавого непрозорого кременю, в формі витягнутого в один бік неправильного п'ятикутника, з круто стесаними двома сторонами на grubішому кінці і слідами підправки гострого нижнього кінця. Впод. 7,7. Найб. шир. 5,5.
114. Приладдя нез'ясованого призначення з непрозорої сірової породи кременю, в контурах неправильного ромба, з круто стесаним робочим кінцем. Діаг. 5 і 4.
- 115—116. Широкі скалки, вкриті блакитнавою патиною, з підправкою одного краю.
- 117—118. Траншеподібні приладдя з широких і не так grubіх скалок б. м. траншевих контурів, оброблені з трьох сторін і з однією стороною незаймано-гострою. Вис. 5 і 3,5.
119. Скалка в формі широкого сектора, круто стесаного по радіусах. Радіус 3,5.
- 120—123. Широкі скалки з частковою підправкою країв, що утворює або зубчастий край або ж окрему зарубку (coche). Впод. 7-5,5.
124. Груба скалка п'ятикутної форми, дрібно підправлена по двох сторонах.
125. Скалка б. м. округлої форми, підправлена на кінці в проколку. Впод. 4,6. Найб. шир. 3,5.
126. Широка й груба скалка б. м. округлої форми з ретушованим лівим краєм і відколотим у грань кінцем. Можливий різак. Впод. 7.
127. Грубий уламок кременю з затесаним кінцем (свердел?). Впод. 4,5.
128. Уламок широкого вістря на стрілу з відщепка світлого прозорого кременю з обробкою самої ніжки. Шир. вістря 2,5. Шир. ніжки 0,9. Довж. уламка 3,8.
129. Вістря на стрілу з відщепка світлого прозорого кременю з обробкою ніжки і підправкою гострого кінця. Впод. 4,6. (Табл. I, р. 5).
130. Дисконідальний кавалок гранітової породи. Діам. біля 8. Найб. гр. 1,3.

Майстерня над р. Смячкою біля вальні Демченка. (Пункт XIII).

Високі напіврозвіяні піскові горби дюнного походження, що вклинюються в даному пункті у відклади валунового суглинку, які далі (пункт XII) просуваються до самої долини р. Смячки. Повна відсутність кераміки; жодних слідів шліхування.

- 1—7. Нуклеоподібні кавалки з першої стадії обробки кременю, що в значній мірі зберігають кору кремінних конкрецій.
- 8—23. Нуклеоподібні кавалки, обтесані призматично (з двома площинками одбивання; тип А). Впод. 8,5-4.
- 24—43. Нуклеоподібні кавалки, обтесані кінчию (тип В). Де-які з них мають сліди їх уживання, як приладдя. Впод. 7,5-4.
- 44—49. Більш плесковаті кавалки, що утворилися в процесі обтесування типа А. Впод. 7,5-5,5.
- 50—60. Плесковаті кавалки, що втворилися в процесі обробки типа В. Де-які з слідами повторного оббивання. Впод. 5,7-5.
61. Нуклеоподібний кавалок округлих контурів із загостреними краями (projectile?). $5 \times 5,5$. (Порівн. вище Смяч, 70, нижче Ціликів, 45-64).
- 62—69. Плесковаті кавалки, затесані в формі клинців, з б. м. широкою площинкою вгорі і вузьким загостреним нижнім кінцем. Впод. 6,7-4,3.
- 70—75. Клинці зроблені з таких кавалків. Впод. 6-4.
76. Короткий і широкий клинець з широкою площинкою вгорі, трохи округлими краями і підгостреним лезом. 4×4 .
- 77—78. Два довгасті клинці з незаймано-гострим нижнім кінцем і підправкою одного (правого) краю. Впод. 5,5 і 4,5. (Табл. II, р. 4).
- 79—80. Довгасті масивні знаряддя б. м. тригранні в перекрої, обтесані з усіх боків, із загостреним нижнім кінцем і слідами вживання в роботі. Призначення нез'ясоване. Впод. 7,5 і 7. Найб. шир. 4,8 і 4. Найб. гр. 3 і 3,5.
- 81—86. Подібні до попередніх приладдя, а тою відмінністю, що спідній бік у них рівний, а нижній кінець трохи розширений і заокруглений. Впод. 6,5-4,5.
- 87—95. Знаряддя неправильних контурів з вишнутими боками, б. м. широкою пяткою і заокругленим робочим кінцем, що, по всьому, вживалися як знаряддя в руці (à main). Чотири останні примірники доконані, майже овальної форми. Впод. 7,5—5. Порів. нижче Ціликів, 261—268.
96. Подібне приладдя, трохи одмінне від попередніх тим, що має спідній бік рівний. Впод. 5.
- 97—111. Шкрябачі та скребачки різних типів і контурів, часом цілком несподіваних, подиктованих grubим одколом кременю, з нечудурно оббитим, а чи навмисне нерівним робочим краєм. Впод. 7-4,3.
112. Проколка з grubого одкола з високою пяткою (3,5) і пласким робочим кінцем, загостреним у шило на 0,5 довж. Впод. 6,5.
113. Приладдя витягнуто-овальної форми з пласкої кремінної конкреції, в більшій частині вкритої корою, з обробкою одного краю в гостре вигнуте лезо. Надзвичайно добре впадає в руку. (Handhaske?). Впод. 9.
- 114—116. Примітивно оброблені тупори з вузькою плесковатою пяткою

- та широким і грубим робочим кінцем, в контурах, близьких до витягнутого трикутника, з корою з одного, ба навіть двох боків. Впод. 10,5-6,7. Найб. шир. роб. кінця 7,5-4. Найб. гр. нижньої частини 3—1,5. (Табл. IV, р. 1).
117. Аби як оббитий або недороблений топірець в формі високого прямого трикутника з обробкою меншого катета й гіпотенузи і тупим більшим катетом. Впод. 8. (Порівн. табл. IV, р. 5).
118. Недороблений або ж будь як оббитий тупор витягнутої форми з випнутими боками й заокругленим лезом, зроблений з сірої непрозорої кремінної породи. Впод. 9,3.
119. Топірчик витягнуто-прямокутної форми (порівн. табл. IV, р. 3) з обробкою верхнього боку лише по краях. Спідній бік зберігає фасети відколотих скалок. Впод. 6,8. Завш. 3,5.
120. Недороблений чи примітивно зроблений топірець з повторною оббивкою по самому робочому краю й нерушеними боками. Зо споду рівний. Впод. 5,5.
121. Маленька сокира восьмако-подібної форми з ретельною обробкою верхнього боку й незайманим спіднім. Впод. 5.
122. Приладдя витягнутої форми з високою (3) п'яткою і плоским робочим кінцем, витягнутим і добре заокругленим повторною оббивкою. Спідній бік рівний. Впод. 6,8.
123. Приладдя витягнуто-трикутних контурів з рівним спіднім боком, оббите по всім околі, з одним тупим і другим затесаним кінцем. Впод. 5.
- 124—125. Приладдя витягнутої форми, пороблені з грубих скалок, з рівним спіднім боком і повторною обробкою одного краю. Впод. 7,2 і 6,5.
- 126—127. Дологоподібні приладдя, зроблені з тригранного й призматичного кавалків кременю, з б. м. рівною площинкою вгорі і зрубаним робочим кінцем. Впод. 5,8 і 5,3. (Табл. III, р. 4).
- 128—130. Зразки одбивачів.

Стація над майстернею біля вальні Демченка. (Пункт XIV*).

На віддаленні 600 метрів от долини р. Смячки. Валуновий суґлинок. Місце знахідок вкрите молодією садженою сосною. Цілковита відсутність кераміки. Жодних слідів шліхування. Більшість виробів укрито білою й блакитнавою патиною, що разом з де-якими іншими рисами надає пунктові певної відмінності.

- 1—4. Невеликі нуклеоподібні кавалки кременю з однією й двома площинками одбивання. Впод. 5—4,5.
- 5—7. Плисковаті нуклеоподібні кавалки б. м. прямокутної форми. Впод. 5—3,5.
- 8—9. Уламки грубих, примітивно обтесаних приладдів нез'ясованого призначення.
- 10—11. Одбивачі.
12. Коротке (вис. 4,5 при найб. шир. 4,7) транше, зроблене з грубої скалки, заспільно вкрите білою патиною.
13. Приладдя типу сокири з угнутими боками й поширеним заокругленим лезом, оброблене тільки з боку спинки, й рівне на спідньому боці. Впод. 5,5. Найб. шир. 4,2. Найб. гр. 2.

14. Призматично обтесаний кавалок кременю з загостреним нижнім кінцем. Впод. 4.
- 15—54. Довгі й не так широкі відщепки, здебільшого, з світлих і прозорих порід кременю. Найб. впод. 9. Тип—біля 6.
- 55—57. Скребачки з широких, коротких і плоских скалок, ретушовані на робочому кінці. Впод. 4—3,5. Шир. роб. кінця 4,5—3,5.
- 58—82. Скребачки з довгастих скалок, поширених в робочому кінці та скребачки на кінці відщепків. Впод. 5,7—3. Шир. роб. кінця 3,7—1,8. (Табл. I, р. 8).
- 83—84. Відщепки—скребачки. Впод. 5,3 і 4,5. (Табл. I, р. 3).
- 85—88. Різакі звичайні (b. ordinaires). Впод. 5,8—2,8. (Табл. I, р. 9 і 10).
- 89—90. Різакі з краю. (b. lateraux). Впод. 4,5. Шир. 2,2 і 1,8.
91. Різак-скребачка (b. grattoir). Впод. 5.
- 92—95. Різакі куткові (b. d'angle). Впод. 5,2 і 5.
94. Скалка, що відскочила при coup de burin. Впод. 4,4.
95. Ретушований відщепок. Впод. 6,1.
96. Проколка (perçoir median) з грубої скалки. Впод. 4.
97. Вістря на стрілу з відщепка, з обробкою ніжки і підретушованим кінцем. Впод. 5,7.
98. Уламок такого саме вістря з світлого кременю.

Стації й майстерні в ур. Целиків та в його околицях.

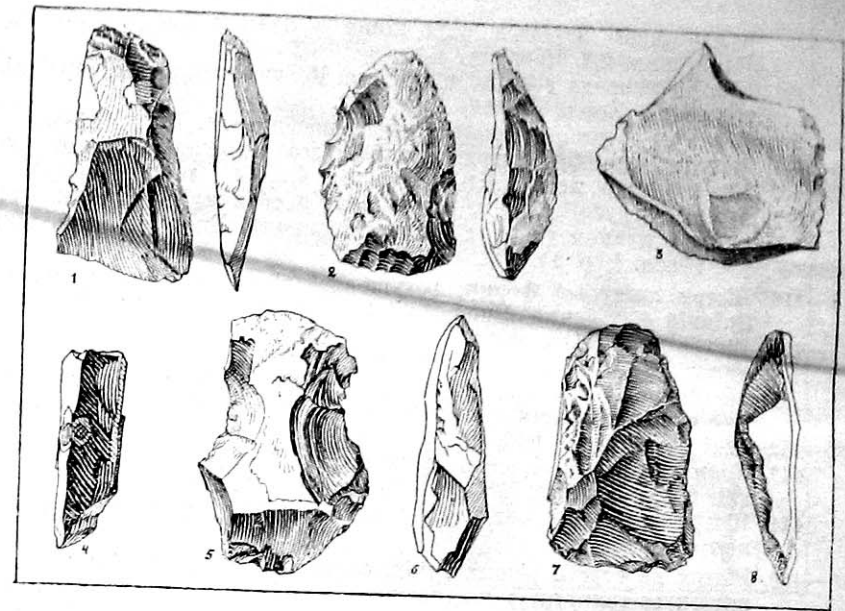
(Пункти I—VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII і XVII).

Високі піскові горби між р. Смячкою та Десною, оточені озерами й болотами (пункти I—X і XVII) і схили горового плато правого берега Десни між Лисконогами—Мамекиним—Смячем (пункт XI і XII). Кераміка трьох типів. Сліди пришліхування (пункти III, VIII, XVII).

A. Ціликів (пункт VIII).

- 1—20. Одбивачі з кременю різних форм. Найбільший з кременної конкреції, вкритої корою, має впод. 8,5, найменший—з побитими в роботі краями—всього 3,5.
- 21—32. Зразки нуклеоподібних кавалків з двома площинками відбивання. Впод. 6,8-5.
- 33—44. Зразки нуклеоподібних кавалків з однією площинкою відбивання. Впод. 7,8-4.
- 45—64. Нуклеоподібні кавалки круглясті. 5,8×5,5—3,3×3,1.
- 65—79. Широки й грубі відщепки недосконалої техніки.
- 80—114. Типові для стації невеликі відщепки тої самої техніки. Впод. 6-5.
- 115—129. Відщепки, що зрідка подібуються на стації, з доброї породи кременю досконалішої техніки.
- 130—144. Відщепки ретушовані.
- 145—194. Відщепки «трикутні в перекрої з ретушованим середнім рубом» і одколи краю.
195. Coup de poing—подібне приладдя, оббите з обох боків за винятком ширшого кінця, де зберіглася кора. Впод. 7. Найб. шир. 4. (Табл. II, р. 1).
- 196—200. Невеликі піс Впод. 7-4,8. Найб. шир. 3-2,5. Найб. гр. 2,8-2. (Табл. II, р. 3).

- 201—202. Приладдя типу pie-ciseau Більший має впод. 8 при найб. шир. 3.
 203. Приладдя переходової форми, майже чотиригранне, з одним рівним і другим загостреним кінцем. Впод. 6,5 (Табл. II, р. 2).
 204. Свердел тригранний з повторною підправкою країв. Ширший край зберігає рештки кори, гострий край заглажений в роботі. Впод. 8. Шир. грани 3.
 205. Свердел тригранний з витягнутим робочим кінцем, і ширшим кінцем з планом удара. Впод. 6,2 (Табл. II, р. 6).
 206—214. Плесковаті знаряддя в б. м. трикутніх контурах і здебільшого овалні в перекрої, пороблені з тонко обтесаних кавалків або грубих скалок, з обробкою обох боків і б. м. загостреним робочим кінцем. Впод. 6,8-5. (Табл. II, р. 7).
 215—217. Тряпше неправильних контурів з грубо пооббиваними краями і незаймано гострим лезом (в двох примірниках рівним, а в одному зрізаним навскіс). Впод. 5. Найб. шир. 4.
 218. Клинець оригінальної форми з добре затесаним лезом. Впод. 3,5.
 219. Сокирка типу сокир з лезом у поперек, з обробкою країв верхньої фаси, незаймано гострим лезом і спіднім боком, укритим фасетами відколотих одщепків. Впод. 7,7. Шир. 3,5. Найб. гр. 2,3.
 220. Сокирка. Ліній країв мають незначну угнутість. Лезо заокруглене. Спідній бік рівний. Впод. 7.
 221—226. Сокирки в контурах рівнораменного трикутника з б. м. пласким спіднім боком та рівним лезом, що в профілі дає, здебільшого, дугову лінію. Найбільша 7,2 з лезом у 3,8. Найменша 3,7 з лезом у 2,5 (порівн. сокирку досконалішої техніки з першого острова Мізинського. № 8, табл. VII, р. 3).
 227. Сокирка витягнуто-трапецевої форми з тупим рівно-стесаним правим краєм, загостреним лівим і трохи поширеним лезом. Верхній бік випнутий. Спідній бік плаский. Впод. 6. (Табл. III, р. 7).
 228—230. Сокирки з тупим правим краєм, загостреним лівим і трохи поширеним округлим лезом. Спідній бік рівний. Впод. 7-5,3.
 231—233. Невеличкі сокирки, звужені вгорі й поширені до леза. Спідній бік рівний, верхній сильно випнутий наперед. Впод. 5,5-5. (Табл. III, р. 2).
 234—236. Сокирки з перехватом. Спідній бік рівний. Впод. 7-6,3. (Табл. III, р. 5—6).
 237—239. Приладдя овальних контурів, оброблені з обох боків. Найб. довж. 6. Найб. шир. 3,5. (Табл. II, р. 5 і 8).
 240. Тонка (найб. шир. 0,8) сокирка трапецевої форми, добре оброблена з обох боків. Вис. 6,3. Шир. леза 5,7.
 241—243. Долотоподібні приладдя звужені до леза, оброблені з обох боків. Впод. 5,5-4,5.
 244—245. Долотоподібні приладдя, зроблені з призматично обтесаних кавалків. 6×2,3×2. і 5×2×1,3.
 246. Долото з грубої (до 1 стм.) скалки, оббите з країв і по лезові, заглаженому в роботі. Впод. 5,5.
 247. Долотоподібне приладдя з широкої (3,5) скалки, добре підгострене до половини одного краю й по лезові. Впод. 8. Найб. гр. 1,3.
 248. Приладдя неправильних контурів і незвичайної форми з широкою пяткою і гостро затесаним рівним кінцем, для роботи в руці. Впод. 8.

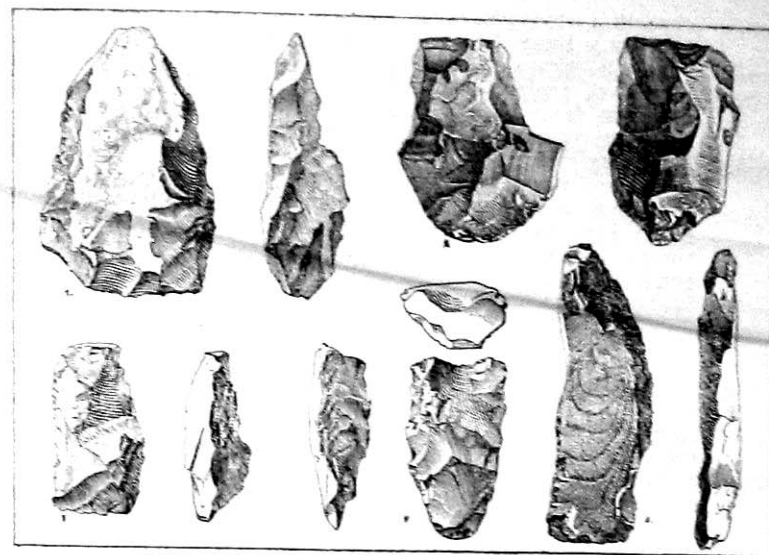
III. Р. Смячка. 1/2 нат. вел.

- 249—251. Невеличкі долота-клищі прямокутно-квадратової форми. 4,5-3×3-2,8.
 252—260. Уламки сокир різних типів. Останній з слідами пришліхування.
 261—268. Приладдя типу описаних вище з Вальні Демченка №№ 87—95. Найкраще характеризує серію № 261—цілком виняткової зручності для роботи в руці. Впод. 7,5. Найб. шир. 5. Упоп. 8. (Табл. IV, р. 2).
 269—271. Приладдя нез'ясованого призначення, пороблені з грубих і безформених одколів од характерних для місцевості гуглястих кремінних зростків, що з одного боку вкриті корою, а з другого гострі. Повторною оббивкою цього краю утворювався вигнутий або угнутий робочий край. Приладдя мають сліди вживання в роботі. Впод. 7-5.
 272—276. Шкрабачі різних форм.
 287—386. Скребачки різних форм. Тридцять сім скребачок, здебільшого, тільки з частковим ретушуванням країв, пороблені з круглястих та довгастих скалок, напівкритих корою. Впод. 6,5-2,5. Шістьдесять три скребачки, зроблені з кремінних скалок без кори чи з невеликими її рештками, найрізноманітніших форм і типів: од високих та грубих до майже круглих, виготованих з тонких скалок і скребачок на кінці відщепків. Впод. 5,5-2,7.
 387—392. Різак звичайні, пороблені з грубих скалок (пор. табл. III, р. 3).
 393. Проколка з широкого (2) відщепка, ретушована майже по всім околі. Впод. 6. (Табл. I, р. 2).
 394—399. Проколки різних форм.
 400. Серпоподібний ніж, оброблений по всій поверхні з обох боків

- з невеликою вирізкою біля кінця з планом удара. Впод. 6,2. Найб. шир. 2,8. Найб. гр. 0,7.
401. Ніж чи пилючка в формі півмісяця. По дузі ретуш, по хорді підгострення. Хорда 4. Найб. шир. 2,2.
- 402—401. Маленькі долота високої техніки виробництва. Впод. 4,9-4.
- 405—411. Маленькі гранше (вістря до стріл з лезом уперек). Впод. 4,7—1,8, при шир. леза в 2,7—1,4. (Табл. I, р. 4 і табл. V, р. 8).
412. Вістря з грубої скалки, ретушоване з обох країв спинки, крім кінця з планом удара. Спідній бік рівний. Впод. 6. Найб. шир. 1,8. (Табл. I, р. 1).
- 413—416. Вістря листкової форми, ретушовані тільки по краях спинки. Спідній бік рівний. Впод. 6—3,4. Найб. шир. 2,7—1,3.
- 417—431. Вістря на стріли, пороблені з тоненьких скалок, одщепків та одколів з краю, з обробкою самої ніжки й кінцем, що зберігає незаймано гострі краї (вісім примірників), або ж підретушований на кінчику (сім примірників). Впод. 6,2—3. (Табл. I, р. 6-7).
- 432—442. Такі само вістря побиті.
443. Уламок вістря з сірого непрозорого кременю, з зубчастою обробкою країв. (порівн. № 533—34 і табл. I, р. 11—12).
444. Вістря на стрілу витягнуто-овальної форми, надбите, з обробкою обох боків.
- 445—459. Вістря на стріли різних типів, оброблені з обох боків: ромбові, витягнуто-трикутні з поширеними до рівної бази краями й маленькою ніжкою, трикутні з трохи вигнутими краями й борідками, трикутне без ніжки й уламок вістря.
460. Ебош вістря на стрілу чи скульптури з кременю.

В. Речі з окремих пунктів виробництва на Ціликіві та з ближчих околиць. (Пункти I—VII, IX—XII і XVII).

461. Projectile з гострими краями 5,5×5,5.
- 462.—464. Пласко обтесані кавалки кременю. Впод. 6-5,5.
- 465—466. Клиніці типа Вальня Демченка чч. 62-75.
467. Гранше. Вис. 6,6. Шир. леза 3,3. Найб. гр. 1,3. (Табл. III, р. 1).
- 468—469. Гранше. Вис. 4,5 і 4,2. Шир. леза 3,2 і 3. Найб. гр. 1,5 і 1,3.
470. Граншетоподібне знаряддя з грубої скалки неправильних конгурів, з підгостреним лезом. Впод. 8,5. Шир. леза 2,5. Найб. гр. 1,8.
- 471—472. Граншетоподібні знаряддя, пороблені з грубих і коротких скалок, напів укритих корою, з обробленими краями й загостреним лезом. Вис. 4,8 і 4,2. Шир. леза 3,3 і 3,2. Найб. гр. 1,7 і 1.
473. Пікоподібне знаряддя (Пор. Вальня Демченка ч. 122). Впод. 5,5. Найб. шир. та гр. 3.
- 474—475. Знаряддя переходової форми типа Ціликів чч. 206-214. Впод. 5.
- 476—480. Долотоподібні знаряддя у формі витягнутого, звуженого клина, оброблені з обох боків. Найбільший (див. табл. IV, р. 4). має впод. 7,5, найм. 5.
- 481—482. Долотоподібні знаряддя прямокутні з 6. м. рівним лезом. Впод. 5-4,5. Впод. 4,2-3,3.
- 483—484. Массивні тригранні свердла. Впод. 6,5—6,2.
485. Тупор в контурах близьких до прямого трикутника (пор. вище Вальня Демченка № 117) з рівно стесаним більшим катетом, обробленою гіпотенузою й гострозатесаним меншим катетом (лезом). Впод. 11,8. Найб. шир. 4. Найб. гр. 1,6. (Табл. IV, р. 5).

IV. Р. Смячка $\frac{1}{3}$ нат. вел.

486. Тупор з прямими краями, зроблений з кремінної плитки, вкритої корою, оббитий по краях і лезові. Найб. довж. 12,5. Шир. 6,5.
487. Долото (?) з пальцеподібною кремінною конкрецією, вкритою корою, з обробленим лівим краєм і гостро затесаним лезом. Впод. 6,5. Упоп. 3,3.
488. Сокирка (?) з пласкою й вузькою потиличною частиною й сильною випнутістю робочого кінця, що закінчується заокругленим лезом. Спідній бік рівний. Впод. 7,5. Шир. леза 3. Найб. гр. 2,3.
489. Подібна сокирка. Випнутість угорі, лезо ширше, спід рівний. Впод. 6. Шир. леза 3,5. Найб. гр. 2.
490. Недороблена або будь-як оббита сокирка типа Ціликів ч. 219. Впод. 7,3.
- 491—95. Недороблені або ж будь-як пооббивані приладдя типа сокир з округлими боками й лезом. Впод. 7,5-5,6. Найб. шир. 5-4,5.
496. Сокирка-долото, пришліхована по лезові. Впод. 6. Шир. леза 3,4. Найб. гр. 1,5.
- 497—498. Кінці побитих приладдів із слідами пришліховання.
- 499—500. Шкрябачі з грубих одколів.
- 501—505. Скребачки різних типів.
506. Приладдя типа Ціликів чч. 261-268. Впод. 6,5.
507. Приладдя типа Ціликів чч. 269-271. Впод. 7.
- 508—509. Приладдя в формі короткого, широкого й грубого клина, підправлені по лезові. Впод. 6,5 і 5,4. Найб. шир. 5.
510. Надбите листкове вістря на списа, оброблене з обох боків. Довж. уламка 5,7. Найб. шир. 2,5.
- 511—523. Вістря на стріли, пороблені з скалок, одщепків та з бокових

- одколів з обробкою самої ніжки (8 прим.) та ніжки й кінчика (5 прим.). Впод. 5,7-3,2.
- 524—527. Такі само вістря побиті.
- 528—531. Вістря на стріли, оброблені з обох боків, ромбові й трикутні з рівною базою.
532. Маленьке транше. Вис. 2,5. Шир. леза 1,8.
- 533—534. Вістря на стріли, з відщепків доброго сірого кременю, з обробкою самої ніжки та кінця й ретушуваним краєм способом задукування. Поверхня спинки й спіднього боку без оббивання. (Табл. I, р. 11—12). Ціле має впод. 7,6, упол. 1,2. Були знайдені разом; лежали окремо від знахідок, одне біля одного (околиці пункту XI).
- 535—540. Зразки оббивачів різних форм.

Картон I. Зразки керамічних виробів з ур. Ціликів. Ряд 1-й. Фрагменти посуду з темної глини з домішкою гранітових зернин, без орнаменту або з найпростішим ямковим орнаментом. Ряд 2-й. Фрагменти тонкостінного посуду з світлої глини без спеціальної домішки, вкритого штампованими типами орнаменту. Ряд 3-й. Фрагменти посуду з грубими (до 1,2) стінками, ліпленого, здебільшого, з темної глини без домішки і прикрашеного ямками, витисками шнура та гребінчастого штампю.

Картон II. Зразки керамічних виробів з пункту XII. Фрагменти тонкостінного посуду з світлої глини без домішки, заспіль укриті витисками гребінця, покладеними сосонкою (3-й ряд, 5) й витисками штампа, обмотаного прядівом (3-й ряд, 7). Решта фрагментів—од посуду з грубими стінками, ліпленого, здебільшого з темної глини з домішкою дрібних гранітових зерен, прикрашеного біля вінця штампованими (ямки, гребінка) й різними типами орнаменту.

Озеро Зване.

Піскові горби лівого берега над озерами «Зване», «Тяси» і «Красне», утвореними р. Бичихою. Рештки виробництва з кременю й уламки кераміки проступають по розвіяних вітром місцях у численних відокремлених пунктах на протязі одного кілометра. Знахідки на пункті третьому вибірали повністю. Експоновано найхарактерніші речі.

А. Речі з пункту III.

- 1—2. Нуклеоподібні кавалки з одною й двома площинками відбивання. Впод. 7 і 5.
- 3—12. Зразки відщепків. Впод. 5,7-4.
- 13—22. Зразки побитих відщепків кращої техніки.
- 23—27. Зразки одколів з краю. Впод. 6,2-4.
28. Нуклеоподібний кавалок п'ятикутно-круглястий в контурах. Діаг. 4.
29. Транше. Вис. 3,9. Шир. леза 3,4. Найб. гр. 1,3.
30. Скалка трапецевої форми з укритими корою краями й підправленим лезом. Вис. 3,7. Шир. леза 3,5. Найб. гр. 0,6.
31. Клинець типа табл. II, р. 4, з підправленим лезом. Впод. 3,8.

- 32—33. Призматично обтесані довгасті кавалки з загостреним нижнім кінцем і оббивкою країв. Впод. 6 і 5. Упол. 3 і 2.
34. Недороблене або примітивно оббите знаряддя витягнутої форми, б. м. овальне в перекрої, з грубим верхнім і загостреним повторною оббивкою робочим кінцем. Впод. 6. Найб. шир. 3,5. Найб. гр. 3.
35. Сокирка з поширеною й грубішою нижньою частиною і заокругленим лезом. Спідній бік рівний. Впод. 5,5.
36. Невеличка сокирка (?) з випнутими боками, звужена до заокругленого леза, оброблена з обох боків. Впод. 3,8. Найб. шир. 3. Найб. гр. (майже посередині) 2.
37. Маленьке долото, трохи поширене до леза. Впод. 4.
- 38—39. Уламки невеликих сокир, типа звужених уторі, плоских зо споду й випнутих зверху.
- 40—41. Різак звичайний (впод. 3,5) і різак-скребачка (впод. 3,2).
42. Різак «папужин дзюб». Впод. 6,5.
- 43—45. Невеличкі проколки з відщепків. Впод. 3,4 і 2,8.
46. Пилочка з побитого відщепка, ретушована з трьох країв (крім кінця з планом удара). Впод. 3,5. Найб. шир. 2.
- 47—50. Цілі й побиті вістря на стріли, оброблені з обох боків, листкові й витягнуто-ромбічні.
- 51—75. Скребачки різних типів. Упол. од 7 до 2,5.

Картон III. Зразки керамічних виробів з пункту III. Фрагменти тонко-стінного посуду з світлої глини без домішки, заспіль укриті орнаментом. Решта фрагментів—зразки різноманітних ямкових типів.

Картон IV. Зразки керамічних виробів з пункту III. Ряд 1-й, 4. Витиски штампа, обмотаного прядівом, поставленого паралельно до стінки посудини. Решта фрагментів 1 і 2 рядів—витиски гребінців різних типів та комбінації їх з ямковим орнаментом. Ряд 3-й, 4—6. Витиски перехрещених стеблин чи прядів, притиснутих шпичкою. Ряд 5-й, 4—6. Витиски шнура. Ряд 5-й, 7-9—витиски прядів на фрагментах посуду иншого виробу.

В. Речі з інших пунктів по-над озером Званям.

76. Ретушований відщепок з світлого кременю. Впод. 7,5.
- 77—78. Різак: звичайний (впод. 6,5) і з краю (впод. 5).
79. Проколка з краю. Впод. 3,4.
80. Пилочка з широкої й короткої скалки. Шир. роб. краю 4,5.
- 81—100. Скребачки різних типів.
101. Уламок гостро-конечного приладдя з слідами пришліховки з одного краю.
- 102—105. Маленькі транше (вістря на стріли з лезом уперек). Вис. 2,4-1,6. Шир. леза 1,9-1,2.
- 106—107. Вістря на стріли, пороблені з одщепків, з обробкою самої ніжки. Впод. 5,3 і 4,8.
108. Таке саме з ретушею гострого кінця. Впод. 4,9.
- 109—114. Вістря на стріли, оброблені з обох боків: ромбове, трикутне на рівній базі з ніжкою і трикутне з угнутою базою.
115. Уламок ретушера (?) з загладеним у роботі кінцем.

С. Ивіт.

Дюни лівого берега р. Ивітки.

1—2. Вістря на стріли листові, оброблені з обох боків.

Картон I, ряд 4-ий. Зразки керамічних виробів. Фрагмент вінця посудини, зробленої з глини з домішкою гранітових зерен. Фрагменти посуду, орнаментованого витисками плетіння, гребінця і шпички.

С. Пирогівка.

Дюни над долиною Десни біля залізнодорожного мосту.

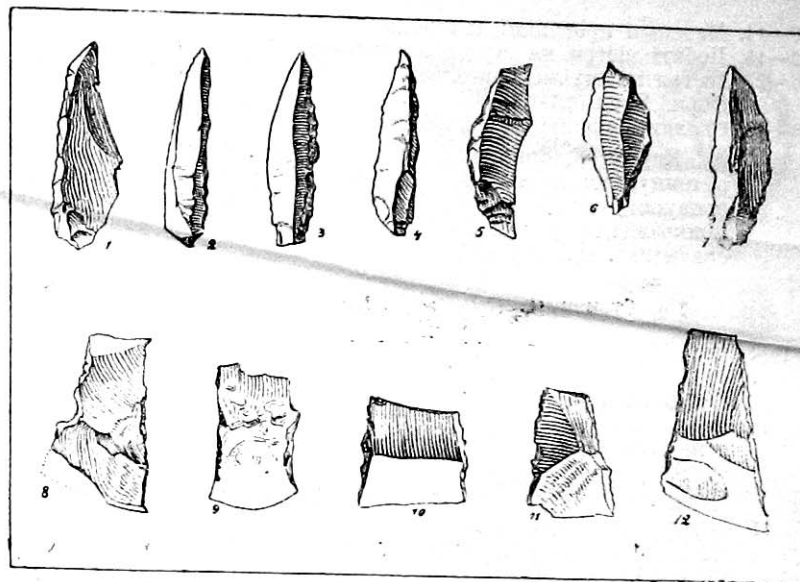
1. Призматично-обтесаний кавалок кременю з гострим нижнім кінцем. Упод. 5.
- 2—5. Відщепки. Впод. 4,8—3,5.
6. Широка скалка неправильних контурів, ретушована з одного краю. Впод. 6,5.
7. Відщепок ретушований з обох країв. Упод. 5.
- 8—10. Скребачки: округла і на кінці довгастих скалок.
11. Вістря на стрілу з обробкою самої ніжки. Впод. 1,8 і 2.
14. Маленьке долото з рівними краями, звуженим верхнім кінцем і рівним лезом. Впод. 3,5 Упоп. 3,5. Упоп. 1,6. (Табл. VI, р. 5).
15. Сокирка, майже прямокутна в контурах, оброблена з обох боків, один край тупий, другий загострений. Лезо заокруглене. Впод. 4,7. Упоп. 4. (Табл. VI, р. 4).

Картон I, ряд 5-ий. Зразки керамічних виробів. Фрагменти посуду, вкриті штампованими типами орнаменту.

С. Кудлаївка.

Піскові горби в долині р. Десни. Занотовано шість окремих пунктів неолітичних. Списані тут знахідки походять з пункта 6. Пункт характеризується мікролітичними виробами.

- 1—20. Відщепки. Впод. 4,1-2,1. Найб. шир. 1,2-0,7.
- 21—55. Відщепочки з обрубаним краєм. Де-які наближаються до геометричних форм напівмісяцю (Табл. V, р. 1—5). Впод. 3,1-1,4.
- 56—57. Відщепки ретушовані. Впод. 2,2. Найб. шир. 0,7.
- 58—63. Відщепки й скалки з зазубленим краєм. Впод. 3-1,8.
64. Відщепочок з кінцем одретушованим навскіс. Впод. 1,5. Найб. ш. 0,5.
- 65—66. Скалки з ретушею одного краю і самого кінця його. Впод. 1,5 і 1,8.
67. Проколка з гостро заретушованим кінцем. Впод. 1,3.
68. Вістря з грубої скалки 6. м. трикутної форми, ретушоване по краях з боку спинки. Впод. 2.
- 69—70. Скребачки з грубих скалочок неправильної форми. 1,8×1,8 і 1,8×1,6.
- 71—72. Вістря на стріли, зроблені з скалок, із зарубкою з одного боку нижнього кінця. Впод. 1,6 і 1,8.

V. 1-7 і 9-12. Кудлаївка. $\frac{1}{1}$ нат. вел. 8. Ціликів $\frac{1}{2}$ н. в.

- 73—76. Вістря на стріли з скалок, з обробкою ніжки. Впод. 2,6-2,4. (Табл. V, р. 6—7).
- 77—81. Такі само з ретушею гострого кінця і боків. Впод. 2,8-1,8.
- 82—87. Маленькі транше (вістря до стріл з лезом упоперек). Впод. 2,4—1,1. Шир. леза 1,8—0,9. (Табл. V, р. 9—12).
88. Більш-менш груба скалочка з заглаженим у роботі кінцем (ретушер?). Впод. 1,8.
89. Проколка з широкою вигнутої скалки. Впод. 5,8. Найб. ш. 2,5.
90. Вістря з сірого кременю з добре ретушованим кінцем. Впод. 2,8.
91. Вістря на стріду в формі рівнораменного трикутника з угнутими краями на довгій (1,2) ніжці. Впод. 4.
- 92—95. Вістря на стріли трикутні з ніжкою і трикутні з угнутою базою. Впод. 2,3-1,9.

С. Мізинець.

В околицях Мізиня відзначено такі пункти неолітичних знахідок: ур. Красні Гурки й ур. Стівшище (пункти А і В), в долині Десни на NO од села, острова Мізинський, Баламути й Павловичів, в долині ріки проти села і нижче, до с. Песярівки. Експоновано тільки найхарактерніші речі.

Ур. Красні Гурки. (Озеро Близи).

- 1—5. Побиті відщепки.
6. Скалочка ретушована по всім околі. Впод. 2,5.
- 7—9. Скребачки. Впод. 2,5-2.

- 10—11. Маленькі проколки: звичайна і з краю. Впод. 1,5 і 1,8.
 12—15. Побиті вістря на стріли з обробкою тільки з боку спинки.
 16—27. Вістря на стріли, оброблені по всій поверхні обох боків, різних форм. Впод. 2,7-1,6.
 28—32. Скалки з пісківцевих порід.

Картон V. Зразки кераміки. Фрагменти посуду, здебільшого з темнуватої глини, заспіль укритого штампованими типами орнаменту (Ряди 1—3) і посуду з більш грубими стінками, прикрашеного вибиваними, штампованими й різаними типами орнаменту. (Ряди 4—5).

Ур. Стовлище. Пункт А. Над річкою Лоскою.

- 1—8. Скребачки різних форм. Впод. од 4,7 до 1,8.
 9. Грубе вістря на стрілу витягнуто-овальних контурів. Упод. (Табл. VI, р. 6).
 10. Набите вістря на стрілу з широким заокругленим нижнім кінцем, зроблене з червоного кременю.

Пункт В. Над долиною Десни в NW краї острова.

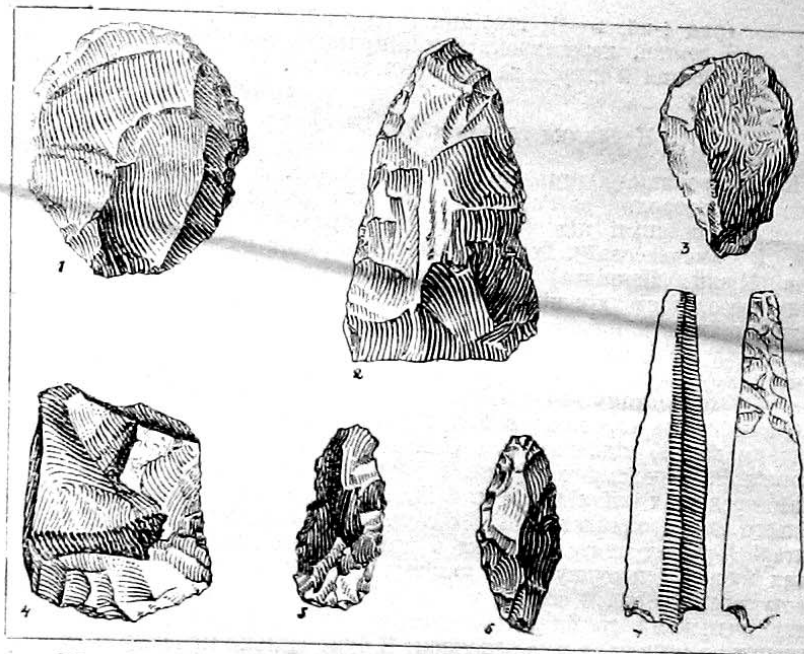
11. Округла скребачка з широкої скалки доброго кременю, ретушована майже по всім околі. Впод. 5,2. Найб. шир. 4,5. (Табл. VI, р. 1).
 12. Ніж з широкої скалки, заретушований по правому краю і частково по лівому, що на кінці незаймано гострий. Впод. 6,3. Шир. 3,5.

Остров Мізинський.

1. Відщепок. Упод. 5,4. Шир. 1,9.
 2. Вістря чи свердел з грубої скалки трикутної форми і трикутної в перекрої, оброблене по краях спинки з корою. Спідній бік рівний. Впод. 5,7. Найб. шир. 4.
 3—5. Скребачки. Впод. 4,5-4,2.
 6. «Різак з краю» з грубого відщепка доброго кременю, вкритого блакитнавою патинною. Впод. 5,4.
 7. Вістря на стрілу з лезом уперек. Впод. 3. Шир. леза 1,2.
 8. Сокирка в формі рівнораменного трикутника, оброблена з обох боків. Впод. 6,3. Шир. леза 4. (Табл. VI, р. 2). Пор. Ціликів ч.ч. 221—226).

Остров Павловичів.

1. Знаряддя типу сокири з трохи поширеним і заокругленим лезом, тупим лівим й загостреним правим краями і плоским спіднім боком, зроблене з кварцитової породи. Впод. 10,2. Найб. шир. 5,4.
 2. Тонко обтесане, широке клипувате знаряддя з кременю, загострене обивкою нижнього кінця. Впод. 6,2. Найб. шир. 5,7.
 3. Недороблене знаряддя, подібне до попереднього. Впод. 5,5.
 4. Одбивач з кременя кавалка, вкритого корою. Впод. 4,4.
 5. Уламок сокирки з заокругленим лезом.
 6—7. Скребачки з сірого непрозорого кременю.
 8—9. Скалки: ретушована по краю й ретушована по всім околі. Впод. 3,6 і 4,2.

VI. 1—6. Мізинь. Пирогівка. Лушники. I. Гремяч. 1/2 н. в.

10. Денце посудини, орнаментованої витисками гребінки: в оточенні скієних витисків штампу по колі денця—дві пари перхрещених паралельних ліній.

С. Лушники.

Дюни лівого берега, між Десною і річкою Боровою.

- 1—2. Скалки-відщепки з жовтавої кварцитової породи. Впод. 7 і 4,3.
 3. Побите знаряддя з дрібно-зернистої жовтавої кварцитової породи, добре ретушоване по робочому краю.
 4—6. Малі нуклеоподібні рештки виробництва з кременю. Впод. 2—1,7.
 7—8. Побиті кременіні відщепки-скалки.
 9. Недороблене знаряддя з сіраво-чорного кременю.
 10. Ретушована по всім околі кременя скалочка. Впод. 2,1.
 11. Скребачка з кварцитової породи. (Табл. VI, 3).
 12. Вістря на стрілу трикутне, з глибоко врізаною базою. Впод. 2,4.
 13. Мідяне шило чотиригранне з надбитим кінцем. Впод. 3,5. Найб. шир. 0,4.
 14—15. Дві кульки мідяні, кругла й довгаста. Діам. першої 0,6. Довж. другої 0,9.

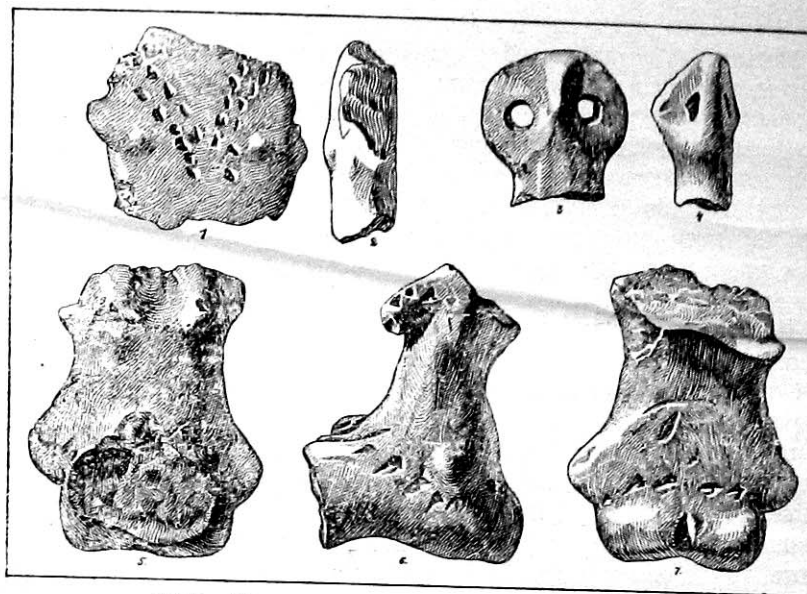
Картон VI. Зразки керамічних виробів. Фрагменти посуду з світлої глини без домішки, орнаментовані різними ямковими типами (ряди 1—3), витисками штампу, обмотаного прядівом

(ряд 4-ий, 1—4); гребінця (ряд 5-ий, 5—10). Фрагменти посуду з темної, переважно, глини, прикрашеного ямками, витисками гребінця й шнура та різаними типами.

Кераміка городищ. (Картони VII—XII).

Крім городища Юдицького (у версті від с. Лісконоги, в бік до Рогівки) і двох городищ за Рогівкою (одне біля самого села, друге—над яром Пісошним)—оглянуті під час екскурсії городища згадуються в працях проф. Д. Самоквасова¹⁾. Їх насипано по високих обривах правого берега Десни (Мізань, Псярівка) або її правих допливів (Кудлаївка). Характеристичною ознакою їх є підвищення насипу з боку горючого плато й б. м. помітна похилість площі до долини. Керамічні вироби (фрагменти посуду, прикрашені, здебільшого, грубим ямкуватим орнаментом; великі копусові й круглясті грузила, прясельця звичайних форм) подібні до знахідок на Юхновському городищі²⁾.

Осібно стоїть городище в Райгородку (лівий берег Десни), оточене кільцевим валом, піднятим над рівною площею городища з усіх боків. Кераміка Райгородського городища трохи відрізняється від знахідок по інших городищах і пізніша за їх. В Райгородку придбано скляний браслет з синього скла, знайдений під час копання могили на Райгородському цвинтарі (браслет знято копачем з правої руки кістяка, що лежала на кістках миски) і посудку типу макітерки, зроблену з темної глини з домішкою зерен кварца й слюди, випаленої до червоного кольору, заспільно укриту витисками гребінчастого штампу (посудку викопано селянином Гальченком з могили за р. Жорновцем; її було щільно присунуто до черепа кістяка, що лежав головою на південь).

VII. „Жолудовка. та „Грушова“. ²/₃ н. в.

Микола Макаренко.

Х а л е п ' є.

(Досліди 29/VII—15/IX 1925 року).

Серед завдань в царні історії матеріальної культури, що поветали перед Археологічним Комітетом ВУАН на 1925 рік, як пильна потреба, виступила зі своїми многогранними проблемами культура Трипільська. Відкрита в широких розмірах і з багатими рештками пам'яток побуту та творчості, в Київській Наддніпрянщині, ця культура з особливою інтенсивністю виявила себе в околицях с.с. Трипілля, Черняхів, Верем'є, Стайки, Халеп'є. Колишні розкопи в цих місцях В. Хвойка дали велику кількість побутових, головним чином керамічних виробів. Але відсутність точних обмірів, креслень, відсутність в літературі докладних спостережень в великій мірі затримує дослідувачів з їх працею в галузі проблем, зв'язаних з Трипільською культурою. Необхідність як найясніше виявити цю велику культуру во всій її могутній еволюції давно визнається всіми вченими Європи. Отже відсутність необхідних коштів для точних дослідів тяжко відчувалась археологічною дисципліною на протязі багатьох років.

¹⁾ «Северянская земля и северяне». 1908. Стор. 110 (Кудлаївка), 115 (Райгородок, стор. 115—116 (Псярівка, Мізань).

²⁾ «Могили русской земли». 1908. Стор. 4—5.

З великим задоволенням і подякою Археологічний Комітет згадує ту інституцію, що пішла на зустріч вимогам науки—Київський Окривконком, який дав необхідні кошти на певелкі досліді видатної Трипільської культури. Мінімальні суми, відшукані Виконкомом, не дали Археологічному Комітетові можливості повести досліді в тих розмірах, яких вимагає сучасне становище науки, але відмовитись від усяких дослідів Трипільської культури, особливо дослідів повірочного характеру при сучасному стані інтересу, виявленого до цієї культури представниками західньо-європейської науки,—Комітет не вважав можливим.

План систематичних дослідів вимагав розпочати роботи в центрі перших відкриттів цієї культури в Наддніпрянщині і на далі поєсувати свої розшуки та досліді на периферію та в західньо-південному напрямкові. Не гонитва по здобич річей матеріяльної культури, не музейний інтерес переважав у цих працях, а пильна потреба виявити в міру сил і засобів конструктивні та технічні особливості будівель цієї культури, що звуться «точками», їх взаємовідносини, їх призначення і ті характерні риси, які ці будівлі між собою то порідшують, то відокремлюють. Починаючи з топографії місцевості і кінчаючи дрібними рисами, що має дати шматок печини—все це повинно було простежити, зафіксувати всіма приступними дослідувачеві засобами.

В околицях с. Халеп'є розміщено декілька груп точків Трипільської культури. На де-яких з них провадив розкопи В. Хвойка, але в опублікованих своїх працях не про всі з них дає він свої спомини.

Для систематичних дослідів автор обрав так звану «Жолудовку» з її групою точків та гору «Грушову». Місцевість «Жолудовка» лежить в південно-східньому напрямку від села, приблизно за 2 версти віддалення від його центру ліворуч по дорозі на с. Стайки, уплив за р. Жолудівкою, що вливається в самому с. Халеп'є в течію «Свірч» (по пишому «Сквира»). Це—плато дуже похиле з південного заходу на північний схід. Відокремлює його з північного сходу течія Жолудівки в її обривистих берегах; з протилежного боку крутий схил і високе урвище до самотеки, що оточує плато і з північного заходу і впадає в Жолудівку. З південного сходу—глибокий яр. Лише з півдня, з гори, мається вузьенький ушійок, що з'єднує площу нашого шматка з рештою теж похилого в цьому напрямку поля. (Дивись план на виставці № 1).

При досліді виявилось, що по всій площі залягають точки, а по краях її над крутими схилами—купи мушлів з рештою різних побутових річей: уламками посуду, грудками каменю, кремінними знаряддями, колотими кістками животин, лускою від риби та инш.; такі купи обхоплюють площу ланцюжком.

Досліді на «Жолудовці» підлягли: 1) чотири точки, взяті на різних висотах схилу площі, 2) дві купи мушлів і яма, що містить таке саме, 3) решта пічки в проваллі. Крім того, для спостережень над минулим напливом землі з гори на низ проложено було повздожну трапляєю.

Точки залягали від 0,30 до 0,50 м заглибки під шаром чорноземлі, змішаної з культурними рештками: уламками посуду, шматками печини, грудками каменю, колотими кістками, мушлями, попілом, вугіллям. Іноді глибина їх залягання не досягала зазначених розмірів, і плуг під час оранки зачіпав та руйнував точки. Їх розміри і форми були різні, але все більш менш наближались до чотирьохкутника. Складались вони з опалених до червоного коліру, а іноді й малинового «долівок», товща яких виявлялась в розмірах від 0,04 до 0,06 м. Таких долівок», правильно наложених одна на другу, траплялось до п'яти нашарувань. Їх зазначена товща завжди була надзвичайно постійна, а поверхня остільки рівна й гладенька, що набувала іноді шліхованого характеру. Нахил точків відповідав загальному нахилу площі, на якій осідав колишній мешканець і який відповідав сучасному нахилу. Перший товстий шар глини, що виконував ролю бази, клався не на саму землю, а на ряд паралельно положених колод дерева. Таку підмостку можна спостерегти під усіма дослідженими точками. Часто, крім суцільної площі точка, від нього відходять в боки окремі рукави. В деяких випадках на точкові траплялись поглиблення в формі круглях ям, стінки й дно яких вимощено було тим самим нашаруванням, з якого складались точки. Їх призначення поки що невідоме, але вони вказують на характер праць, що їх тут провадили. В де-яких випадках на «долівках», які ніколи видимо не були в стадії вертикальному, траплялись плями більше, ніж решта, опаленої частини, навіть закурєні сажею, димом. По краях виразно виявленого чотирьохкутника іноді траплялись нагромадження шматків печини в безладному стані, з відбитками на них дерев'яних частин. В де-яких частинах цих будівель знайдено шматки печини в формі викружок, півваликів, безумовно профільовочного будівельного характеру та відповідного призначення. Між нагромадженими в безладді шматками печини декілька разів траплялась печина з сірого глею. А «долівка» іноді має з одного боку обмазку з білої місцевої глини, якою селяни мажуть хату і в сучасній мент. Така обмазка печини часто досягає товстого нашарування (до 0,001 м., що парєсло за де-кілька разів обмазки. Таку саме обмазку білою глиною мають і де-які шматки нагромаджених безладно куп.

Майже на кожному з відкритих точків знайдено зерпотерки з граніту, та працюні круглі камені різних кам'яних порід. Далі—решта ке-

рамічних виробів (посуду), кістки різних тварин, кремінні знаряддя, мушлі і інші речі побуту. В надточкових нашаруваннях черноземлі знайдено ті самі речі. В деяких випадках «точки» закладено було на поверхні чистого ґрунту без культурних нашарувань, в інших—на таких само культурних. В ямі V (точок III) під середньою частиною точка, безпосередньо під самою глиняною накладкою знайдено уламки характерних по матеріялу, та по його опалу, посуду, але з орнаментациєю, зовсім несподіваного для Трипільської культури характеру—борознистою (по техніці), хвилястою (по мотиву).

Гора «Грушова», або, як інакше її звуть, «Грошова», знаходиться приблизно в п'яти верстах від центра села в напрямку на південний захід, праворуч від дороги, що прямує з Халеп'я на Верем'є як раз в тому місці, де дві течії Свірч та Бобриця, найближче одна до одної підходять. Лише ця гора і роз'єднує їх. Східний та південно-східний боки гори дуже похилі, тягнуться великою площиною; інші схили гори досить високі, западто круті й неприступні. Ці два схили густо усяяно «точками». Нами занесено на план (№ II-й) 21 точок, крім тих, що розміщені далі по горбу в Західному напрямку від самої високої частини гори. В цій групі розкопи вів В. Хвойка, але про це ніде не згадує.

«Точок», досліджений нами на «Грушові», містився на самій високій частині схилу і був одним з самих крайніх в західній частині групи.

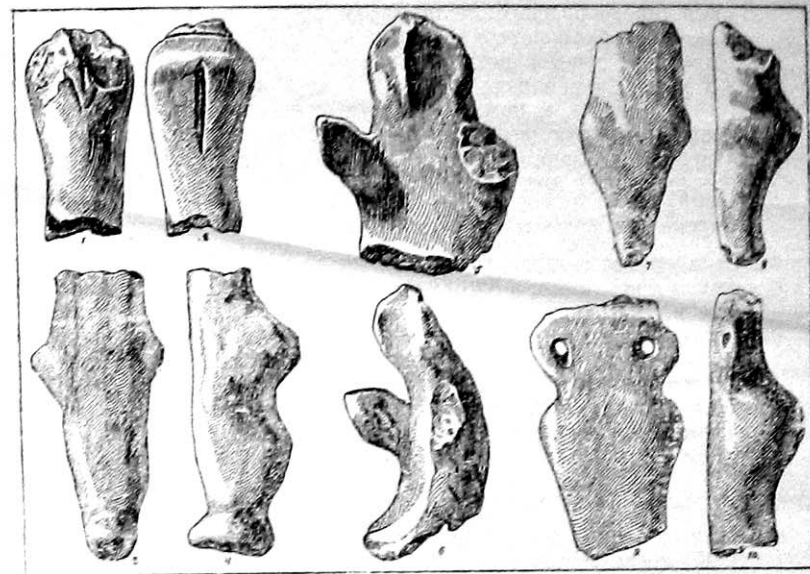
Всі характерні особливості точків, вищезазначені нами, зустрілись і на «Грушові» зо всіма їх дрібницями. Різниця була лише в розмірах (точок досягов 17 м. протягу), та в тому, що точок мав в південній частині деякі відміни від Жолудівських точків.

Найбільш видатними і кількістю і значінням знахідками, так на Жолудівці, як і на Грушові—є знахідки керамічні.

Всі спостереження над формами, над конструкцією, над великою силою різних технічних особливостей, над матеріялом та його призначенням доводять, що «точки» наших дослідів не що інше, як решта будівель, що складалась з матеріялу двох родів: глини та дерева. Дерево служило заснуванням, каркасом, глина обмазкою цього заснування, яке підчас опалу глини вигоріло й залишило по собі лише сліди в вигляді відбиттів відповідної форми. А сам тічок не що інше як справжня долівка ще поновлялась декілька разів.

Як доповнення до цього, додається збірка фотографічних знімків та креслиників (№№ I, II, та і—17). Докладне звітлення про досліді буде надруковано ¹⁾.

¹⁾ В досліді на Жолудівці довгий час допомагали мені: 1) Н. С. Венгренівська та 2) Г. М. Лавриненко. За цю допомогу висловлюю їм свою щиру подяку.

VIII. «Жолудовка» та «Грушова». ²/₃ н. в.

« Жолудовка » ¹⁾.

Табл. I.

1—31. Фрагменти посуду з тонко вимішаної глини охристого коліру з відтінками, то рожеватим, то світло-охригим, то червогим, покриті рожево-охригим глом і розписані темнокоричнявою фарбою смужками різної товщини, то паралельними, то середохристими. З ями № 1.

Табл. II.

32—37. 1-ий ряд: зразки вінців посуду з темносірої, та коричнявої глини, гладеньких, без окрас.
38—52. 2, 3, 4-ий ряди: зразки вінців посуду коричняватого та червоного коліру з насічкою по краю, з посмугованою обробкою поверхні. З ями № 1.

Табл. III.

53—57. 1-ий ряд. Уламки посуду з темносірої (до чорного коліру) глини з виглаженою поверхнею та глибокою борознистою орнаментациєю.

2-ий ряд: три уламки чаш того ж типу і:

61. Вінця посуду коричнявого коліру з выдавленими зубцями по

¹⁾ В підготовці здобутого досліді матеріялу: в розборці речей, шиванні їх, та в складанні інвентаря працювали такі особи: Н. С. Венгренівська, Л. Е. Кістяківський (недовгий час), А. В. Лапенко, І. М. Самойловський та В. В. Шидловська, яким висловлюю за цю важку працю свою щиру подяку.

краю, просвердленою після опалу діркою на шийці і посмугованою обробкою поверхні.

62. Маленький уламок посуду охристого коліру (2 частини).
63—65. 3-й ряд: Уламки великого посуду коричневого коліру з посмугованою обробкою поверхні, орнаментованими краями і насиченою орнаментациєю у засування вінець. Уламок чашки чорної глини з зубчастою орнаментациєю по краю, з гладенькою, блискучою поверхнею. (З ями № 1).

Окремо (на консолі та у вітрині):

66. Складена з декількох шматків нижня частина посуду до вусок, з сірої глини, з блискучою поверхнею (I. E.). Діам. посуду=0,24 м. Діам. денця=0,09 м.
67. Верхня частина посуду: шийка з плечами (складена з декількох шматків) червоного коліру з посмугованою обробкою і орнаментациєю. (III-a).
68. Денце посуду з частиною стінок, чорного коліру в середині і світло-коричнявого—з поверхні. Діам. денця=0,09 м. Товщина стінок=0,001 м.

Окремо: (Яма III). «Жолудовка».

69. Уламки стінок двох посудин: з чорною блискучою поверхнею (I. E.) товщ. стінок=0,007 м. і з світло-коричнявою, з посмугованою обробкою. (I. в.).
70. Уламок денця посуду з темно-сірої глини з червоуватим відтінком. (I. E.).
71—76. Шматки печини гладко виглаженої, почасти покритої білою обмазкою. Товщина=від 0,04 до 0,06 м.
77. Незначн. уламок денця посуду світло-коричнявого коліру з поверхні і чорного в середині.
78—80. Три уламки статуеток: 1) товста циліндрична ніжка I-a (товщ.=0,026 м.); 2) голова (розм.=0,026 м.). Мал. VII, р. 3—4.; 3) конусоподібна нижня частина (Діам.=0,023 м.).

Табл. IV. «Жолудовка».

- 82—96. Зразки різних вінцив посуду, охристого коліру, з посмугованою обробкою і пасічками по краю. Темно-сірого коліру з врізаними борозенками в формі півкруга. Зразки країв чорних гладеньких чаш без окрас і таких самих чаш червоного коліру та сіро-охристих. Уламок мініатюрної посудини з пасічкою по краю.
97—100. Зразки посуду червоно-охристого коліру, та світло-охристого, почасти замальованих світло-червоною фарбою. Стінки тоненькі, без помітного шмату.
101—103. Зразки орнаментациї плеч посуду.

Окремо: «Жолудовка». (Яма III).

- 104—110. Шматки печини від обмазки будівель і шматки долівок.
111. Два круглі праціні каміні сірого (діам.=0,06 м.) та коричневого коліру.
112. Фрагмент посуду чорного коліру, з високою шийкою оздобленою борознистою та ямкуватою орнаментациєю.
113—115. Фрагменти (зклевні) посуду темнокоричнявого та охристого коліру, з пасічкою по краю, посмугованою обробкою поверхні сті-

нок, рідом ямкуватою орнаментациєю в основі шийки, та півкруговим борознистим.

- 116—118. Денце посуду сірого, та уламок денця світло-охристого коліру з рештою червоного тла з внутрішньої поверхні (товщина стінок=0,006 м.). Уламок плеч посуду коричневого коліру з дрібною посмугованою обробкою поверхні.
119. Нижня частина денця посуду з двома ніжками.
120. Уламок статуетки світло-охристого коліру (задня частина чоловічої постаті).
121. Шматок гранітного жорна, червоуватого коліру.
122. Шматок жорна з сірого піскуватого каменю.
122a. Денце невеликого посуду червоуватого коліру.

Окремо: «Жолудовка». (Яма IV).

123. Круглий праціні камінь.
124. Кругла шкребачка чорного кременю.
125. Частина розколотої кістки з загладженим кінцем в формі вузького долотця.
126. Уламок денця посуду червоуватого коліру.
127—8. Чотири шматки від жорнів, з граніту.
129. Шматки (8 шт.) глиняної обмазки, та печини від долівок.
130. Фрагмент краю чаші, або миски червоного коліру, з гладенькою поверхнею.

Табл. V. «Жолудовка».

- 131—149. Зразки країв чаш або мисок, та вінцив посуду різних типів. Між ними: 1) з густої маси чорного коліру з дуже потовщеним краєм і діркою під ним, що її просвердлено після опалу; 2) червонокоричнявого коліру, з загнутими в зовнішній бік віщами і ямчастим орнаментом під віщем, виконаним через надавлювання гострого жолобчастого струменту; 3) червоно-охристого коліру з потовщеним і загнутим в зовнішній бік краєм.

Табл. VI. «Жолудовка». Яма IV.

- 150—168. Зразки кераміки з тонко-відмуденої і гарно опаленої глини, охристого коліру, з тонкими стінками, розписаної на загальному червоному тлі коричневою фарбою смужковою орнаментациєю. Зразки кераміки чорного та охристого коліру з глибокою борознистою орнаментациєю, а також орнаментациєю борознистої техніки глибокого, хвилястого рисунку.

Табл. VII. «Жолудовка». Яма IV.

- 169—194. Зразки вінцив посуду з червоної, чорної, сірої, коричневої та рожево-охристої маси, з орнаментациєю борознистою, ямчастою; з зубчастими краями, та з посмугованою обробкою поверхні. Домішка шмату в цих фрагментах не значна.
195. Уламок стінки та шийки посуду, червоно-охристого коліру з посмугованою обробкою та зубчастими краями.
195a. Глиняний півкулястий заготовок.

Табл. VIII. «Жолудовка». Яма V.

- 196—217. Зразки країв чаш чи мисок та вінець посуду чорного, сірого, червоного та охристого коліру. Здебільшого гладенькі, без орнаментациї. Де-які орнаментовані по краях зубцями та ямками. Між ними: (другий ряд, в середині)—край чашки чорної маси

з широким вінцем орнаментованим борознистим зигзагоподібним орнаментом (№ 204); та уламок мініятурної посудини з рештою ручки (№ 202, перший ряд).

Табл. IX. «Жолудовка». Яма V.

215—242. Зразки керамічної посудини різних форм і призначення, червоного, чорного, сірого та охристого коліру. Оздоблені орнаментациєю ямчастою, борознистою, між якою—орнаментация борознисто-хвиляста, та зубчата. Частина фрагментів покрита посмугованою обробкою.

Окремо: «Жолудовка».

243. Пять круглих пращних камнів з граніту.
 244. Сім шматків обмазки різної глини, з відбитками дерева.
 245. Частина зернотерки з граніту.
 246. Кремінна шкребачка мініятурних розмірів, прозорого кременю та уламок червоного кременю непрозорого.
 247. Уламок верхньої частини плескатої статуетки з коричнявої маси, з обламаними плечами.
 248. Уламок верхньої частини статуетки, плескатої форми, з частиною тулуба, червоного коліру.
 249. Уламок середньої частини статуетки, циліндрично-подібної форми, коричнявого коліру.
 250. Довгаста шкребачка чорного непрозорого кременю.
 251. Шкребачка жовтуватого кременю.
 252. Глиняна кругла, півкуляста виліпка. Порепалась зверху. Невідомого призначення.
 253. Уламок глиняного плескатоного грузка.
 254. Два уламки посуду з глини охристого коліру, розписані коричнявими фарбами.
 255. Уламки чашки (зклеєні) з зубцями по краях, червоного коліру.
 256. Два шматки гранітної зернотерки.
 257. Уламок вінця посуду з посмугованою обробкою по поверхні, та шнурковим орнаментом.
 258. Уламки (зклеєні) вінця посуду чорного коліру оздобленого борознистим орнаментом.

«Жолудовка». Яма VI.

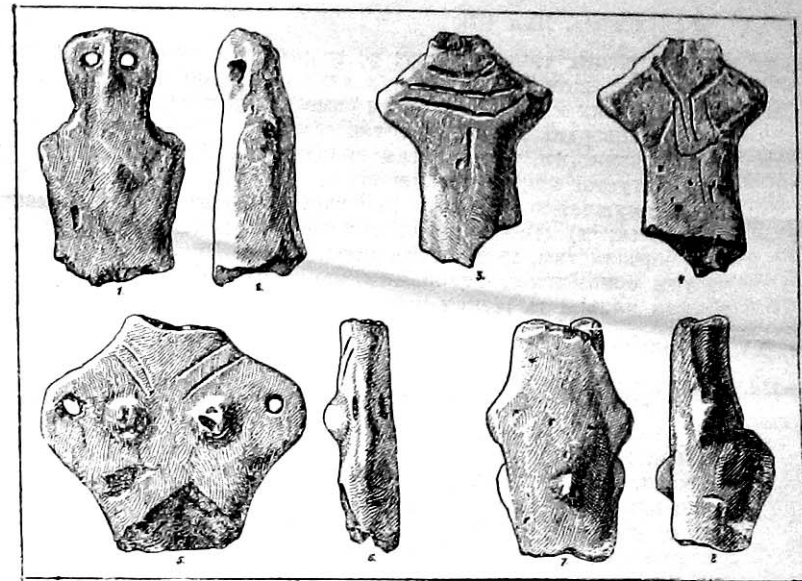
259. Уламок нижньої частини посуду чорного коліру, оздоблений борознистим орнаментом.
 260. Уламок вінця посуду чорного коліру с борознистим орнаментом.

Табл. X. «Жолудовка». Яма VI.

- 261—270. Дев'ять уламків посуду охристого коліру, розмальованих на світло-червоному (пофарбованому) тлі коричнявою фарбою, смугами.
 271—280. Десять уламків різного посуду: гладеньких; з окрасою борознистим орнаментом та ямкуватим під вінцями.

Табл. XI. «Жолудовка». Яма VII.

- 281—303. Уламки посуду охристого коліру, почасти білого, розписаного на світло-червоному (пофарбованому) тлі темно-коричнявою фарбою, мотивами різного хаарктеру, смужковою технікою.

IX. „Грушова“ та „Жолудовка“. 2/3 н. в.

Табл. XII. «Жолудовка». Яма VII.

- 304—326. Зразки вінців посуду і країв чашок (або мисок): чорного коліру з гладенькою поверхнею; сіро-коричняватою та червоно-ватого коліру (за винятком одного фрагмента в середині першого ряду), з окрасою на де-яких фрагментах ямчастою під вінцями і посмугованою обробкою на інших.

Табл. XIII. «Жолудовка». Яма VII.

- 327—353. Зразки вінців посуду, сірого, чорного, коричнявого, та охристого колірів, здебільшого з посмугованою обробкою поверхні, з окрасою по вінцях: а) надавлюванням різних приладь (насідками, ямками), б) по плечах посуду—рядами ямок різних форм, та борознистим концентричних півкрузал. Яко оздоба, на двох черепках (№№ 328 та 332) наліплені: півкулі—в одному випадкові, та продовгаста наліпка в вигляді рубчика—в другому. Більшість фрагментів має домішку шамота з товчених мушлів.

Табл. XIV. «Жолудовка». Яма VII.

- 354—373. Зразки вінців посуду та країв чаш (та мисок) сірого, чорного, коричнявого та червоно-ватого коліру, з поверхнею, здебільшого покритою посмугованою обробкою. № 356—край чаші з чорної, густої, дуже гарно вимішаної глини, з гладенькою поверхнею, з рядом дірок під краєм, просвердлених після опалу. № 359—фрагмент з домішкою кварцових зернят. № 360 (другий ряд)—червоно-ватий черепок з домішкою товчених мушлів. №№ 371—373—фрагмент червоно-ватого маси з великою домішкою шамота в вигляді білих крапок, подібних до шматочків мушлів.

Табл. XV. «Жолудовка». Яма VII.

374—402. Зразки різних типів посуду: а) коричневого коліру, з червоно-ватим відтінком, густої маси з гладенькою поверхнею з домішкою товчених мушлів; б) таким само коліром з посмугованою обробкою поверхні, з домішкою так само товчених мушлів; в) чорної поверхні, з домішкою борознистим, та ямчастим орнаментом. Вінця оздоблено зубчастих борознистим, та ямчастим орнаментом. Вінця оздоблено зубчастих борознистим, та ямчастим орнаментом. Вінця оздоблено зубчастим орнаментом, виконаним нарізкою струментом, надавлюванням пальця та різних інших приладь.

Табл. XVI. «Жолудовка». Яма V.

403—414. Зразки кераміки (за винятком перших двох фрагментів, що не мають відношення до ями V-ої): а) охристого коліру, з густою гарно вимішаною маси, без видимої примішки шамоту, з рештою розписи коричневими фарбами; б) червоного коліру, піздрюватої маси, з посмугованою обробкою поверхні; в) чорного коліру, гарно вимішаної маси, без видимих домішок шамота, з гладенькою поверхнею і глибоким борознистим орнаментом; г) коричневого коліру, піздрюватої консистенції, з глибокими насіченими ямками.

«Жолудовка. Яма VII.

415. Уламок шийки та ілея посуду, коричневого коліру, гарно вимішаної маси, з гладенькою поверхнею.
416. Уламок країв чорної чаші, гарно вимішаної глини без видимих домішок шамота, з гладенькою поверхнею.
417. Три уламки посуду коричневого коліру, піздрюватої маси, з домішкою товчених мушлів, з рештою наліплених вусок.
418. Зразки різних типів посуду: 1) денце червоного коліру посуду, мініатюрних розмірів; 2) денце посуду сірого коліру з домішкою шамота з товчених мушлів; 3) стінка посуду чорного коліру, гарно вимішаної маси, з гладкою поверхнею; 4) стінка посуду, з частиною денця, чорного коліру, з трьома вертикальними борозенками; 5) шийка і вінця маленької посудини, коричневого коліру, з насіченим орнаментом; 6) вінця посуду коричневого коліру, оздоблені зубчастим орнаментом по краю і посмугованою обробкою поверхні.
419. Два уламки: 1) вуско, в вигляді «пиптика», коричневого коліру з домішкою товчених мушлів; 2) ніжки посуду, червоного коліру.
420. Оброблений в формі конуса з заточеним верхів'ям сірий камінь.
421. Мініатюрна шкребачка з чорного непрозорого кременю.
422. Частина чаші червоного коліру, з домішкою великих шматків товчених мушлів.
423. Шматки печини з «точка», червоного коліру.
424. Сірий пісковик з однією рівно обробленою стороною (зернотерка?).
425. Частина великої чаші, світло-охристого коліру з двома випуклими з середини і угнутими з поверхні місцями для держання, розписана коричневою фарбою складним узором. Зклеєна з п'яти шматків. Висота стінок=біля 0,25 м. Товщина стінок=0,01 м.

Табл. XVII. «Жолудовка». Яма VIII.

426—444. Десять фрагментів посуду охристого коліру, густої й гарно вимішаної маси, дуже опаленої, з вигляду подібної до фаянсу, розписаної коричневими паралельними та середохрестними смугами на загальному фарбованому червоному тлі.

445—454. Зразки керамічного посуду: коричневого коліру, з домішкою товчених мушлів і орнаментациєю борознистою та ямчастою, з посмугованою обробкою поверхні, з насіченим орнаментом біля шийки; на одному з них—орнаментоване вуско. Чорного коліру гарно вимішування, з гладенькою поверхнею: уламок стінки чаші з краєм, гладенької поверхні, з невеликою домішкою товчених мушлів. Фрагмент денця посуду чорного коліру, з трьома ніжками.

«Жолудовка». Яма VIII.

455. Два прапори круглоподібні камені з пісковика, та з вапняку.
456. Уламок глиняного плескватого грузка з нарізною орнаментациєю.
457. Уламок товстого краю невеликої посудини, сірого коліру, грубої маси.
458. Уламок мініатюрної посудини чорного коліру.
- 459a. Верхня частина глиняної статуетки з піднятою правою рукою схематичних форм. Розм.=0,048 м. Мал. VIII. 5-6.

«Жолудовка». Яма IX.

- 458b. Вінця посуду охристого коліру гарно вимішування й опалу, з загнутими далеко в бік краями, розписані коричневими фарбами.

Табл. XVIII. «Грушова».

459—475. Сімнадцять фрагментів країв чаш і вінців різного посуду: а) червоного коліру, густої маси, з гладенькою, іноді ледве помітною карбованою поверхнею, без видимих домішок; таких само жовтуватого- та сіро-коричневих; б) чорних, такої само густини, товстих, з гладенькою поверхнею. На одному—по внутрішній частині краю чаші—ямчастий орнамент; на другому—просвердлена дірка після опалу.

Табл. XIX. «Грушова».

476—498. Двадцять три фрагменти посуду охристого коліру, гарно вимішаної і дуже опаленої глини, без видимих домішок, з тонкими стінками, розписаних на загально рожево-червоноцвату тлі коричневими фарбами паралельними, та іншого напрямку смугами. Між ними—один уламок сіро-охристої крихкої маси з білою домішкою товчених мушлів.

Табл. XX. «Грушова».

499—518. Уламки різного посуду (чаш, горшків) від вінців, денців та стінок: 1) з охристою гарно вимішаною і дуже опаленою маси, без видимої домішки шамота, з гладенькою поверхнею; 2) з сірої та темносірої маси, дуже густої, з гладенькою поверхнею, оздоблених борознистим орнаментом та насіченим по краю; 3) з червоною крихкої маси з домішкою товчених мушлів, з насічкою по краю і такою самою окрасою в основі вінців, а також з півкруглим

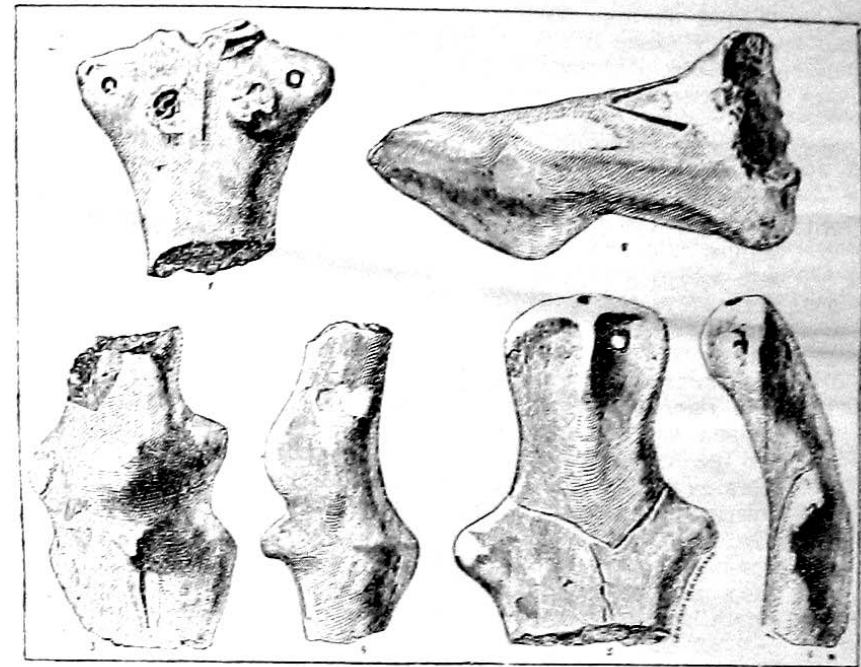
борознистим орнаментом, з посмутованою обробкою поверхні;
4) коричнявої маси, з домішкою товчених мушлів і посмутованою обробкою.

Окремо. «Грушова».

519. Два фрагменти статуеток: 1) голова плескатої форми, з одним оком і діркою зверху, з частиною тулуба і виступами з боків замість рук; на ший—окраса, виконана борозенкою. Вис. = 0,078, шир. = 0,052; мал. X, 5-6; 2) верхня частина тулуба статуетки, плескатої форми, чорного коліру, з нерозвиненими руками, дірками на виступах і тонкою талією. Одну грудь відбито. Вис. = 0,047, шир. = 0,052 м. Мал. X, 1.
520. Шматок жорна з граніту.
521. Оброблені в формі куль пращні камені (4 штуки).
522. Уламки великої чаші, чи миски червоного коліру з товстими стінками (0,015 м.), густої маси, гарного опалу, з вушками на зовнішній поверхні, та з діркою, просвердленою після опалу.
523. Два дениця посудини, червоного коліру, з домішкою товчених мушлів. Одно з них на шести ніжках.

Окремо в вітринах:

554. Фрагмент нижньої частини жіночої сидячої статуетки (до колін), без голови і тулуба, з охристої глини. Вис. = 0,085 м. «Грушова». Мал. X, 2.
555. Нижня частина статуетки (поги) з дуже потовщеною верхньою частиною, коричнявого коліру, з червонуватою поверхнею. Вис. = 0,053 м. «Грушова».
556. Фрагмент статуетки (крижова частина) темно-сірого коліру, з червонуватою поверхнею. Вис. = 0,04 м. «Грушова».
557. Нижня частина статуетки зі з'єднаними ногами, з поверхнею охристого коліру і темно-сірою внутрішньою масою. Вис. = 0,048 м. «Грушова».
558. Фрагмент статуетки (крижова частина), коричнявого коліру. Вис. = 0,05. «Грушова».
559. Два фрагменти статуеток: а) нижня частина циліндрової форми. «Г. а». Вис. = 0,033 м. і «Г. Ю. С.».
560. Два уламки від знаряддя темно-сірого та світло-сірого кременю. Розм. = 0,033 м. і 0,042 м.
561. Фрагмент статуетки: нижня частина тулуба, криж і частина ніг з різко виявленою стеатопігією; охристого коліру. Вис. = 0,045 м. «Грушова».
562. Нижня частина статуетки в формі конуса, опаленої до коричнявого коліру позаду і чорного попереду. Вис. = 0,047 м. «Грушова».
563. Фрагмент статуетки (нижня частина тулуба, тазова частина й верхня частина ніг), з різко виявленою стеатопігією, з дірочками в надглубоких виступах, чорного коліру. Вис. = 0,05 м. «Грушова». Мал. VIII, 9—10.
564. Нижня частина статуетки, в формі конуса, світлокоричнявого коліру. «Г. с.». Вис. = 0,045 м.
565. Уламок невідомого характеру фігурки, в формі птахи (?) з борознистим орнаментом. Розмір = 0,033 м.
566. Фрагмент статуетки (нижня частина тулуба, криж та верхня ча-

X. Грушова.

- стина ніг, з різко виявленою стеатопігією. Вис. = 0,055 м. Шир. = 0,032 м. «Грушова». Мал. X, 3-4.
567. Верхня частина жіночої статуетки (грудь з плечима), сірого коліру. Вис. = 0,025 м. Яма IX.
568. Верхня частина жіночої статуетки (грудь з нерозвиненими руками), з поверхні—світло-коричнявого коліру. Вис. = 0,03 м.
569. Двохкінцевий плескатої виступ («пиптик»), коричнявості з поверхні і темно-сірої з середини маси. Вис. = 0,02 м.
570. Круглоподібний пращний камінь рожевато-сірого коліру. Найб. діам. = 0,07 м.
571. Сокира темносірого твердого каменю, з широкою середньою частиною (0,063 м.) і коротким вістря. Довж. = 0,092 м. Діам. дірки = 0,026 м.
572. Довгий сірого каменю товкач на три грані. Довжина = 0,088 м. «Бусловка».
573. Передня, ріжуща частина сокири, з червонуватого каменю. Довж. = 0,092 м. «Знахідка».
574. Передня, краюча частина сокири з сірого каменю. Довж. = 0,08 м. «Знахідка».
575. Глиняний грузок, або «пряслице» в формі продовгастої кулі зі звуженим верхів'ям. Вис. = 0,031 м. «Знахідка».
576. Грузок в формі двох зрізаних конусів, складених заснуваннями, коричнявого коліру. Вис. = 0,03 м.
577. Гіпсовий (?) конус з широким заснуванням та чотирикутною нескрізною діркою зверху. Діам. = 0,051 м.

578. Верхня частина жіночої статуетки, з виступами в боки замість рук і дірками в них, з отбітою головою. Поверхня сіра. Вис. = 0,041 м. Ширина біля плеч = 0,03 м.
579. Фрагмент циліндроподібної статуетки з потовщенням, коричневого коліру. З V-ї ями. Вис. = 0,04 м. Діам. = 0,021 м.
580. Фрагмент середньої частини жіночої статуетки з обламаними боковими виступами (замість рук), плескатої форми, світло-коричнявого коліру. Вис. = 0,042. Шир. = 0,037 м.
581. Фрагмент статуетки: клубові часті і довгі ноги в формі циліндра, обламани знизу; на клубах—дві дірки. Темнокоричнявого коліру з червонуватим фарбуванням поверхні. Вис. = 0,067.
582. Ноги статуетки в формі конуса з потовщеною литкою, темно-коричнявого коліру. Вис. = 0,061 м.
583. Нижня частина статуетки з різко виявленою стеатопігією та торстою литкою. Ноги з'єднані в одну. Пофарбована червоною фарбою. Вис. = 0,052 м. Мал. VIII. 3—4. «Жолудовка».
584. Грудна частина жіночої статуетки, плескатої форми з окрасою на груді в вигляді двох рядів ямочок. Вис. = 0,038 м. Шир. = 0,03 м. Мал. VII. 1—2. «Грушова».
585. Фрагмент статуетки: частина тулуба, криж з виступами в боки. Вис. = 0,064 м.
586. Фрагмент жіночої статуетки: груди з виступами в боки та з дірками в виступах, частина тулуба, плескатої форми, темно-сірого коліру з охристою поверхнею. Вис. = 0,047 м. Шир. = 0,045 м.
587. Незначний фрагмент статуетки: крижова частина, з рештою ніг, з різко виявленою стеатопігією, сірого коліру в середині, з охристою поверхнею. Вис. = 0,035 м.
588. Кремінний цуклеус, жовтокоричнявого коліру. Розм. = 0,04 м.
589. Фрагмент статуетки: задня крижова частина з різко виявленою стеатопігією, з надклубовими виступами і з одною діркою, що збереглась. Передня частина одламана. Вис. = 0,056 м.
590. Фрагмент статуетки: грудна частина плескатої форми з виступами коло плеч замість рук.
591. Нижня частина статуетки жовтого коліру, з конічно обробленими ногами, з слабо виявленою крижовою частиною. Мал. VIII. 7—8. «Грушова».
592. Нижня частина статуетки сірого коліру, з конічно обробленими ногами та слабо виявленою крижовою частиною. Вис. = 0,051 м.
593. Фрагмент глиняного кутка піби від чотирьохкутного посуду невідомого призначення, з налітними виступами та дірочками на них в вигляді носа та ока. Найб. розм. = 0,077 м.
594. Фрагмент середньої частини статуетки: частина тулуба, таз і частина ніг, з поясом над крижами (в вигляді рівчика) з різко виявленою стеатопігією. Вис. = 0,067. Яма V.
595. Голова статуетки з одним обламаним оком і збитим носом. Вис. = 0,035 м. Яма V.
596. Подовгастий фрагмент посуду світлокоричнявого коліру, розписаний коричнявими фарбами. Товщ. = 0,006 м. Яма V. Б. 2.
597. Фрагмент посуду червоного коліру з посмугованою обробкою і хвилястим (смужкою) орнаментом. Товщ. = від 0,008 до 0,01 м. Яма V. Б. 2.
598. Фрагмент статуетки рожево-коричнявого коліру: крижова частина і верхня частина ніг. Вис. = 0,05 м.

599. Фрагмент статуетки з сірої з середини і світло охристої з поверхні глини. Голова одламана. Замість рук—гострі виступи. На груді і спині—окраси. Вис. = 0,042. Мал. IX. 3—4. «Жолудовка».
600. Фрагмент сидячої жіночої статуетки: верхні частини тулуба з головою одламаною, також одламано і ноги вище колін. Окраси в вигляді пояса на крижах і незрозумілих плям на грудях виконані ямками. В крижові часті—виступи в боки. Найб. височина = 0,055 м. Шир. = 0,043 м. Мал. VII. 5, 6, 7. «Грушова».
601. Фрагмент жіночої статуетки, плескатої форми, коричневого коліру: тулуб, без ніг і голови, коричневого коліру, з двома рядами окрас на шиї і двома дірками на виступах, що маютьесь на місці рук. Вис. = 0,045 м. Шир. = 0,058 м. Мал. IX. 5, 6. «Грушова».
602. Фрагмент верхньої частини статуетки схематичних форм, з гострими виступами в боки; червоного коліру з поверхні. Вис. = 0,04 м.
603. Крижова частина жіночої статуетки циліндровидної форми. Темно сірої глини. Вис. = 0,038 м. Мал. VIII. 1, 2. «Грушова».
604. Фрагмент грудної частини жіночої статуетки плескатої форми світло охристого коліру з виступами в боки (з одного боку одламаний) і діркою в виступі. Розм. = 0,035 м.
605. Фрагмент грудної частини жіночої статуетки з виступами в боки замість рук і дірками в них. Вис. = 0,02 м. Шир. = 0,022 м.
606. Крижова частина статуетки, червоно-коричнявого коліру. Вис. = 0,018 м.
607. Схематично виконана крижова частина статуетки сірого коліру. Розм. = 0,053 м.
608. Чотири крем'яних скребака: два чорних продовговатих; один жовтий коловидний і один білий.
609. Бронзова фібула, без голки, «римського» типу. Довжина = 0,055 м. Випадкова знахідка на Жолудівці.
610. Уламок посуду червоного коліру розписаний коричнявою фарбою. Товщина = 0,005 м.
611. Уламок мініатюрного посуду, темно-сірого коліру з високою шийкою і з окрасою ямкуватим, та бороздчастим орнаментом. У края—дірка. Вис. = 0,055 м. Товщина стінок = 0,004 м.
612. Фрагмент статуетки циліндровидної форми з слабо висловленою крижовою частиною. Сірої маси з охристою поверхнею. Вис. = 0,055 м.
613. Фрагмент статуетки: нижня частина тулуба, крижова частина і решта ніг з різко виявленою стеатопігією.
614. Трикутне приладдя, сірого каменя, невідомого призначення. Довжина = 0,063 м.
615. Верхня частина статуетки світло-охристого коліру: голова з двома дірками замість очей; нерозвинені плечі, без рук і частина тулуба. Височ. = 0,047 м. Мал. IX. 1, 2. «Жолудовка».
616. Ручний мли в формі продовговатого каменя (граніту) з рівною поверхнею на якій лежить вузький шматок з гладенькою спідньою площиною. Випадкова знахідка біля Жолудівки. Довж. = 0,54 м. Шир. = 0,34 м. Товщ. = 0,20 м. Верхня частина: довжина = 0,39 м. Шир. = 0,16 м.
617. Чотирьохкутний камінь (граніт) з заглаженими краями та поглибленням зверху в формі півкулястий ямки досить правильних

розмірів. Розм. = 0,22×0,21×0,08 м. Випадкова знахідка на Жолудівці.

618. Цинова «висла» печатка, з виображенням на лицевій стороні св. Андрія і відповідним грецьким написом над ним, а на звороті грецький напис з проханням Андрію помочи. Діам. = 0,021 м. Випадкова знахідка біля Грушової.
619. Шматок янтарю з берегів сухої Бобринці.
620. Частина кістяного рибальського гачка. «Жолудовка». Яма IX.

Кресленики:

- I) План місця «Жолудовки» виконаний за допомогою спеціальних струментів інженерами М. Левицьким, та Г. Нестеренком.
- II) План розміщення «точків» на горі «Грушові» біля с. Халеп'є.

Фотографічні знімки:

- 1) Загальний вигляд місцини «Жолудовка», з гори, з півночі сходу.
- 2) Загальний вигляд «Жолудовки» з півночі, знято з гори.
- 3) Загальний вигляд місця дослідів на «Жолудовці» з півдня.
- 4) Яма № IV після зняття верхнього культурного шару землі.
- 5) Тічок № V з заходу.
- 6) Тічок № IV з півночі.
- 7) Тічок № V зі сходу.
- 8) Тічок № V з північ-заходу.
- 9) Грушова гора з південь-сходу.
- 10) Грушова гора зі сходу.
- 11) Розчистка тічка на Грушовій.
- 12) Тічок на Грушовій з півночі.
- 13) Тічок на Грушовій з північного сходу.

« Писаревиця ».

За сім приблизно верст від села Халеп'є, та за чотири від села Стайки, в напрямку на південь від першого й південний захід від другого на початку течії Суха Бобринця, там, де в сучасний мент в улоговині лише багниста місцевість, на західному березі С. Бобринці, на схилі до болота і трохи вище, на площі, що не одрізняється в сучасний мент ніякими від решти ознаками, на ниві власника Опанаса Ляшенко, знаходять підчас оранки багато черепків. На протязі короткого часу зібрано було декілька десятків різних уламків від посуду тинювою своїми формами, матеріалом та технічними особливостями. Це посуд темносірого коліру з гарно вимішаної глини, дуже гарно опаленої, з середньою товщиною стінок (=до 0,01 м.), іноді з блискучою поверхнею, завжди гладкою, іноді з карбованими плечами, з різкими нахилами плеч, шийок, вінців, з валком, що виступає від денця. Всі черепки зібрано на поверхні. Всі вони належать до культури: «поля похоронних ури». Розвідки-ж за допомогою шупа не дали абсолютно ніяких позитивних наслідків. Або в цій місцевості знаходилось місце перебування колишньої людини, або тут є мо-

гильник, якого нашим шупом не було зачеплено, бо лежить глибше, ніж досягає останній.

Подібного характеру черепки трапляються також на поверхні, під час оранки, в місцевості «Став», «Ставище». Це місце знаходиться приблизно за 1½—2 версти від села Халеп'є, по дорозі на Верем'є, ліворуч, недалеко від берегів течії Свірч, в тому місці, де на карті (воєнно-топографічний) показано озеро. В сучасний мент його там нема. Невідомою залишається й ця місцевість, з погляду походження цих черепків. Чи є тут могильник, чи черепки становлять решту колишнього житла в цьому місці? І в Писаревиці, і тут, в Ставиці, розкопи робити я не знаходив необхідним, з огляду на мої прямі завдання—досліди місце Трипільської культури.

Табл. XXI. «Писаревиця».

524—553. Фрагменти посуду темносірого коліру, гарно вимішаної і дуже опаленої глини. Части вінців, шийок, плеч, стінок та денців. Виставлено лише частину.

Крім зазначеного, під час дослідів в околицях Халеп'я були виконані невеликі екскурсії в інші місця між с.с. Халеп'є, Вітачів, Стайки, Верем'є.

1) Оглянуто, описано, обмірено, знято план городища між с.с. Вітачов та Стайки, що розмістилось у крутого обрива над Дніпром, в віддаленні біля 1½ верстви від Вітачова. На поверхні його зібрана гарна колекція орнаментованих фрагментів керамічного посуду, характерного для пізнь-слав'янської доби (князівських часів).

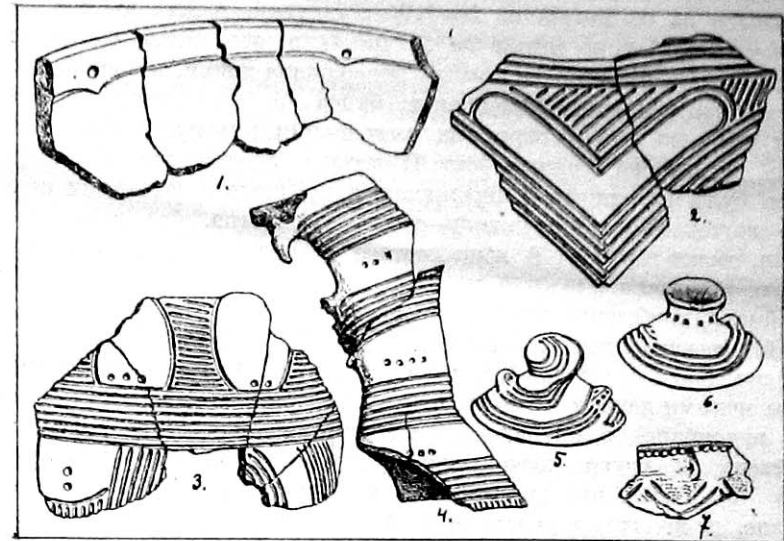
2) Оглянуто і описано городище в с. Халеп'є, на високому березі Дніпра, над самим місцем, де в сучасний мент стоїть пристань, при вливві р. Свірч в Дніпро, на лівому березі цієї течії. Більшість його вже похоронена в водах Дніпра. Фрагменти посуду, характерного для велико-князівських часів, доповнюються пізнішими—часів литовських.

3) Решта городища з незначним куском вала розміщена також в с. Халеп'є, при виїзді з нього на Трипільля. Праворуч при виїзді міститься його більша частина, ліворуч—незначні уривки вала. На більшій—в сучасний мент кладовище. Тут в обривах знайдені фрагменти посуду часів не пізніш скитського панування. Далі по обриву, над Дніпровою кручею, в військових окопах—кістки від слав'янського похорону з мідними «височними» кільцями.

4) Оглянута й описана «Дівич гора» в селі Трипільля. Високий шпиль серед села у берега Дніпра при Стугні, коничної форми, з невеличкою площиною на ньому, служив місцем житла, гадаючи з фрагментів посуду в велико-князівські часи. Площа з її культурними нашаруваннями поцсована.

б) Оглянуто й описано місце поселення литовських часів, замчище, в с. Трипілля на правому боці рч. «Красної», над Дніпровською кручею. В сучасний мент в обвалах кручі виявляються мури, зкладені з цегли та, головним чином, вапняку. По площі маються чотирьохкутної форми провали великих розмірів. Фрагменти посуду товстостінного червоного, без орнаментації, характеризують литовські часи нашої історії. Випадкова знахідка—глиняний кухлик з перохватом, переданий мною Археологічному Комітету, а останнім—Уссукарїнський Історичний Музей.

б) Виконані маючірки в такі місцевості в околицях Халоп'є. «Копичин гай», «Шереметів кут», «Дівич гора», «Яснів ліс», «Дорошенкові осови», «Писаревниця», «Коломищина» і інші місця, до по вказівкам місцевих осіб трапляються знахідки «стародревніх» річей. Дійсно всі вони мають решти тієї чи іншої культури. На всіх зазначених місцевостях зібрані фрагменти посуду.

XI. С. Верем'є.

Валерія Козловська.

Розкопи у с. Верем'ї у жовтні р. 1925.

Село Верем'є знаходиться верет з 8 на південь од села Халоп'є. Воно займає частину широкої та глибокої улоговини й обидва її береги. В 1900-х роках, на протязі де-кількох років, переводив тут розкопи пок. В. Хвойка. Майже всі двори й городи села він перекопав був. В одній садибі він копав навіть у клуні. Результати його розкопів було оголошено в «Тр. XI Арх. С'езда» (т. I «Каменный век»). Років 2 тому було перенесено на гору хату, що стояла ще за часів розкопів В. Хвойки в городі Овсія Куценка; через те визволилася невеличка площа землі, до якої не торкалася лопата В. Хвойки. З огляду на надзвичайну цікавість й відмінність верем'ївського типу Трипільської культури, я й узяла, на щастя, під розкопи цю площу. Місце розкопів знаходилося на землі Овсія Куценка, коло самої вулиці, що простягає до с. Черняхова, між садибами селян Зеленого й Литвиненка. Воно містилося на західній високості улоговини. Розкопи виявили, що тут як раз залягав точок Трипільської культури. Він займав середнє положення між 2-мя точками, розкопаними колісь В. Хвойкою. (Один з цих точків знаходився вище його на високості

приблизно за 90 метрів на N-NW а другий—нижче на тій самій високості, приблизно метрів за 50 на O з невеликим відхиленням на S-O). Печина, тоб-то, шматки перепаленої глини, що являють собою лишки колишніх мазанкових будов та їхніх основ, складала один шар, що лежав окремими невеликими шматками перепаленої глини, виглаженої з одного боку. Шматки ці лежали нерівним шаром, де-які було перекинуто й перемішано з дрібними шматочками печинного грузу. (Характер печини—глина компактна, без всілякої домішки, жовто-горячого й яєно-жовтого кольору). Площа, занята печиною, рівнялася 6,40×6,79 м., при глибині залягання—0,79—1,20 м., і займала приблизно середину розкопаної площі. По краях печини (та й під нею) траплялися череп'я посуду, покривка (мал. 6), але середня частина (завш.—1,95 м.) була вільна од усіляких знахідок. По-за межами печини (місцями на дрібному печинному грузі, місцями ним присипана), з північного, південного й півн.-східного боку її, знайдено 32 групи розчавленого посуду (13—з півн., 10—з пвд.; 9—з NO). Розбір цих груп виявив, що череп'я з посуду було перемішано, де-які групи складали 3—4 черепки. В більшості груп знаходилися плесковаті камні ручних жорен, що здебільшого розсипалися на крапчастий пісок, також шматочки перепалених кісток, що лежали переважно під фрагментами великих ури У 3-х місцях, у групах, було знайдено фрагменти біноклеподібного посуду.

Посуд з цього точка переважно належить до розкішної кераміки Трипільської культури, його ясно вимережано глибоко врізаним у глину орнаментом, можливо, колись інкрустованим (табл. I та II). Мальований посуд траплявся тут зрідка й належав до товстостінного посуду, з білої крихкої глини. (Табл. III, №№ 61—71). Фарба майже не збереглася. Типи посуду повторюють знайдені пок. В. Хвойкою в тому самому Верем'ї. А саме—великі безшні урни з круглястою горішньою частиною, покривки (мал. 5 та 6), біноклеподібні посудини (мал. 4), великі миски (мал. 1), маленькі посудини з широкими або маленькими вухками, часто-густо декоративного характеру, орнаментовані на вінці горошкуватими опуклинами, а під вінцям втиснутими рисами, що замикають дрібніший орнамент (мал. 7). Але разом з фрагментами посуду надзвичайно високої досконалості знайдено також череп'я посуду більш грубого виробу.

Куткова шафа.

- 1—3. Фрагменти величезної урни, мережаної врізаним орнаментом та декоративними, маленькими вухками. № 1—вінець урни. Видобуто у північній групі, ч. 6.
4. Фрагмент урни меншого розміру, мережаної врізаними рисами та ямками (мал. 3). З північної групи, ч. 4.
5. Половина подвійного біноклеподібного посуду, мережаного врізаними рисками й ямками (мал. 4). З північн. гр., ч. 8.

6. Фрагмент вінця одиничного біноклеподібного посуду, мережаного врізаними рисами та ямками. З півн., гр. ч. 8.
7. Фрагмент (вінця) величезного посуду, мережаного врізаними рисами й ямками. Окрема знахідка з західн. боку точка.
8. Фрагменти великої товстостінної миски, оздобленої з внутрішнього боку під краєм опуклим бережком, з ямками на поширеннях (мал. 1). З південної гр. ч. 9-а.
9. Фрагмент горішньої частини посудки з вухком. Під вінцем оздоблено горошкуватими опуклинами, під вінцем вдушеними рисками й дрібним орнаментом (мал. 7). З півн. гр., ч. 6.
10. Покривка з 2-ма вухками. Діаметр—12 см.; заввишки—6,5 см. Оздоблено спіральною биндою з 4-х врізаних рисок, що закінчуються ямками (мал. 5). З півден. гр., ч. 3, коло неї були шматки печини.
11. Покривка з 2-ма вухками. Діаметр—11 см.; завв.—6 см. Оздоблена у горішній частині низкою ямок, між вухками 4-ма паралельними врізаними рисами. Знайдено на північній край печини (мал. 6).
- 12—14. Зразки печини.
15. Ручне жорно (плесковатий камінь).
- 16—17. Перепалені кістки. № 16 з південної гр. 2, № 17—з південної гр. 10.

Таблиця I:

- 18—25. Фрагменти урни, мережаної врізаними рисами й ямками.
- 26—28. Фрагменти великої урни, мережаної врізаними рисами й ямками, № 28 виображений на мал. 2.
- 29—30. Фрагменти біноклеподібних посудів. № 29—одиничного; № 30—подвійного.

Таблиця II:

- 31—48. Зразки фрагментів посуду, мережаного врізаним орнаментом. З різних груп.

Таблиця III:

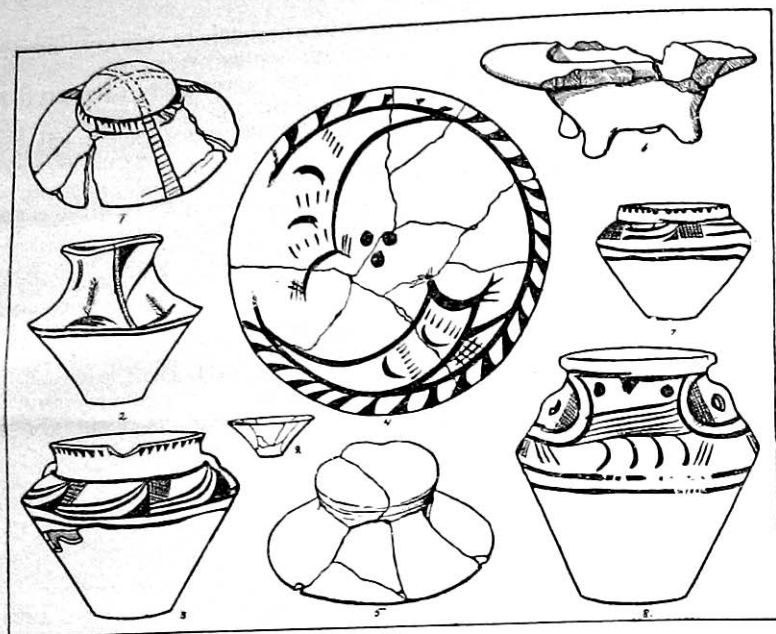
- 49—60. Фрагменти посудок з вухками, оздоблені під шийкою дрібними ямочками, обмеженими врізаними рисами. (Характеру мал. 7).
- 61—71. Зразки фрагментів мальованого товстостінного посуду.
- 72—76. Зразки фрагментів неорнаментованого посуду.

Таблиця IV:

77. Фрагмент вінця великого неорнаментованого посуду.
- 78—84. Фрагменти великого посуду, мережаного дрібними рисками й прикрашеного вухками.
- 85—91. Фрагменти великого посуду з вухами, оздоблені широкими плескатими рисами та опуклими кружалками.

Фотографічні знімки:

- а) Загальний вигляд місця розкопів (місце, де раніш стояла хата Овсія Куценка).
- б) Північні групи розчавленого посуду.
- в) Північний край шара печини. Праворуч видно покривку (мал. 6.).
- г) Південні групи розчавленого посуду. Майже посередині фотографії видно покривку мал. 5.

ХІІ. С. Томашівка.

Петро Курінний.

Розкопи біля с. Томашівки.

Пам'ятки Трипільської культури на Уманщині (Побожжя) виявлені в с.с. Косенівці, Кочержинцях, Дмитрушках, Тальянках, Тальному, Колодистому (по р. Тікич), Колодистому (по р. Ятрані) Вільшанській слобідці, Коржевії, Сушківці, Пенъонжкові, Верхнячці, Попудні, Маньківці, Краснопільці, Берестівці, Березинці, Томашівці, Ботвинівці, Володимирівці, Онопрієвці.

Дальніша праця з винаходу нових місць Трипільської культури та організації планового їх дослідження провадиться Соціально-Історичним Музеем Уманщини (м. Умань).

Наукових дослідів до р. 1925 відбулося 5. Розкопки В. Доманицького, М. Біляшівського, А. Спіцина коло с. Колодистого (по р. Тікич) в 1906 році. Розкопки П. Курінного коло с. Кочержанинець (1913 р.), Гемнера—коло Пенъонжкова (1913 р.), В. Е. Козловської—коло с. Сушківки (1916 р.), Курінного—коло с. Косенівки (1919 р.).

Розкопи р. 1925 переведено на кошти Соціально-Історичного Музею Уманщини в с. Томашівці.

Місце доісторичного поля—на захід від села, на клині поміж двох долин. Східний бік клину упирається в річку Ятрань. Напрямок шпиль N—S, вістрям на S. Розполог розкопів: на шпилі (I, II, III), на спускові до річки (IV). Рівень лежання—під шаром чорноземлі; глиб.—1 мтр.

Розкоп II-й. Розмір 216 кв. метр. Конструкція: на рівні давнього ґрунту виявлено рештки 3 споруджень з випаленої глини.

Спорудження I. Тічок з двох шарів плескатої печини. Розмір—2×0,5×0,2 метра. На ньому 2 черепки (мальованих).

Спорудження 2. В руїнному стані—конічна купа сильно перемішаної печини в формі плиток трьох типів. По всіх ознаках це був тічок, площиною 2,5 кв. метр. Слідів дерева на ньому немає. Сліду від слупів, вкопаних в ґрунт, немає. Інвентарь на поверхні точка—жорно з жорновим кругляком, черепки від великих розмальованих горщиків (2—3); глечиків малих, цілих—3, покриток—2.

По-за спорудженням другим з північного боку, на віддаленні одного метра, просто на давньому ґрунті: жорно, кутових глечиків—2, черепки від 6 мисок.

Спорудження 3. В руїнному стані—овального контуру з довгим клинуватим виступом на W. Руїна в вигляді хвилястої поверхні, оточена горбами печини навкруги й дуже тонким переривчастим шаром в середині. Інвентарь знайдено так на поверхні печини, як і під горбами її. На поверхні знайдено: громаду посуду, в складі якої була переділена на двоє глиняною стіночкою миска (табл. XIII,7.), три кутові глечики (табл. XIII,2.), черепки великого горщика й миски, дві кісточки. В різних місцях поверхні будови 3 знайдено: камінне шліхтоване долото, два жорни, та тринадцять посудин і їх частин.

Під горбами печини в 7-ми пунктах знайдено громади посуду (склад громад див. нижче). Посуд по-більшості був побитий, а деякі примірники після розбиття сильно деформовані на вогні. Багатьох черепків бракує.

Громада I: рештки великого горщика, фрагменти 2 глечиків, черепки 6 мисок, 1 ваза, 1 мініятюрна посудка, 1 вуглик, 1 кістка звіряча.

Громада II. Навкруги великого жорна, що лежав поверх печини й своєю вагою розчавив дві миски. Ваз—6, з них з лицевим орнаментом—3. Табл. XII,8. Глечиків різних розмірів і захованості—23. Великих горщиків—7, малих—4, мисок—14, горщик з зерном—1, грузків до риболовної сітки—5.

Разом 57 посудин та їх частин.

Громада III (навколо п'єдесталу). Великих горщиків—3, глечиків різного розміру—7, мисок—2. Крижі статуетки (жіночої)—1. Разом посудин—12.

Громада IV (недалеко від п'єдесталу). Великого посуду фрагм.—1, ваз—1, глечиків—5, мисок—6, крижкі статуетки (жіночої)—1. 13 посудин.

Громада V (під квадратним жорном, що лежав на печині). Мисочка—1, глечик—1, черепків від 2-х ріжних посудин—2, крижкі-статуетки—1. Разом 4 посудини та їх частини.

Громада VI. Миска на ніжках—1 (табл. XII,6). Черепків розбитих посудин—4. Разом решток 5 посудин.

Громада VII. Кісток живини—6, фрагментованих великих посудин—2, гладущиків—6, мисок—2. Разом 10 посудин.

Особливо цікава громада посудок навкруги жорна. Тут, крім великої збірки посуду, цікава група, де під двома мисками, що лежали одна на одній, дном до гори, було знайдено три глечика й дві миски. Під останніми була невеличка ямка заповнена печиною. У багатьох посудок бракує частин, деяка частина деформована вогнем.

Поміж будівлі II та III-ої знайдено було чотири куни печини, що лежали окремо від будівель, діаметром не більш, як до 0,5 мтр. На двох з них знайдено рештки посуду: мисочку й черепки горщиків.

Розкоп III. Розмір 45 кв. метр. Поруч з розкопом II.

Спорудження IV. План: прямокутник. Розмір: 4,2 × 8,5. Поверхня печини хвиляста. Під печиною, на шарі печини: черепків великого посуду (горщиків)—2, мисок—3, гладущиків—9, грузків—14, кремінний ніж—1. Разом посуду: 14 примірників, частина фрагментована.

Розкоп I. Спорудження V (частина зруйнована). Зберіглося три громади посуду: навкруги крижів статуетки (чоловічої), навколо черія та біля складеного пірамідально, побитого жорна.

Громада навкруги крижів статуетки. Над печиною: великий посуд, дві перепалені кістки (звірячі), дві неперепалені кістки, слід вугілля, черепки й одна цільна посудка. Під печиною: 4 великих посудин (фрагменти), миска, глечик, горщик, грузок, кістка.

Громада коло черія: три середнього розміру посудини.

Громада коло каменя: біля 70 ріжкоманитних посудини від великих до маленьких, 7—10 смт. височини. Миски розкладено групами одна на одній.

Характерні особливості конструкції цього точка складають: могутні шари печини з численними відбитками будівельних матеріалів, наявність рівнеського черія та пірамідально складеного каміння.

Розкоп IV. Спорудження VI (частково зруйноване). Конструктивною ознакою є могутні шари печини з відбитками будівельних матеріалів. Посуд стривається, як поверх печини, так і під нею. Інвентар: фрагментованих великих посудин—6, глечиків—8, мисок—2, горщи-

ків—7, праць каміння—1, кремінних ножів—2, пила кремінна (перепалена)—1, грузок—1, фігурка бичка—1. Разом посуду 23 примірники.

Роблячи підсумок спостереженням в час розкопок і над здобутим інвентарем, треба відзначити:

Спорудження, виявлені розкопами при однаковому зовнішньому виявленні (печина) в конструктивному відношенні є пам'ятками трьох типів споруджень: 1) власне точків, 2) овальної будівлі з п'єдесталом і груповим розкладом посуду, як поверх печини, так і під печиною, та 3) будови з черінем, могутніми шарами печини з численними, слідами відбитків дерев'яних частин будови, пірамідально складеним камінням.

2) Посуд групами трапляється так в межах споруджень, як і поза їх межами.

3) Томашівське неолітичне поле по типу кераміки належить до місць з мальованою керамікою. З 260 посудин та їх частин посуду мальованого—99%; посуду немальованого, т. з. стілю С—1%.

4) При великій ріжкоманитності посуду, що до розміру й характеру оздоб, по формі типів не багато. Це горщики розмальовані (табл. XII,3), вази (табл. XII,6), урни, глечики біконічної форми (табл. XII,2), миски 3 типів: конічні (табл. XIII,4), півкульні (табл. XII,4), півкульні з загорнутими вінцями (табл. XIII,7). Покришки 2 типи: 1—форми бриля (табл. XII,4), та 2—форми шведського шолому (табл. XIII,4—5). Окремі в типологічному відношенню: миска на чотирьох ніжках та миска, розділена на двоє глиняною стіночкою (табл. XII,6 та XIII,7).

5) Підмальовка посуду—жовтогаряча, червона, сіра. Орнаментальні розводи—чорні.

6) Металю немає.

7) Орнаментально Томашівська кераміка зв'язується з орнаментикою Петрець та Старої Буди.

8) Числені і великі шматки чотирьох сортів печини, відбитки дерева, сліди доторкання вогню до культурних решток розкопаних місць дають багатий матеріал до характеристики будівельної техніки та способів будування, користування і загибелі будов на томашівському полі. Цей матеріал потребує окремої розвідки.

Весь інвентар переходується в Соціально-Історичному Музеї Уманщини.

Кресленки.

с. Томашівка.

1. План доісторичного поля в с. Томашівці.
2. План розкопа II.
- 3) Перекрої розкопа II, I.

Фотографії:

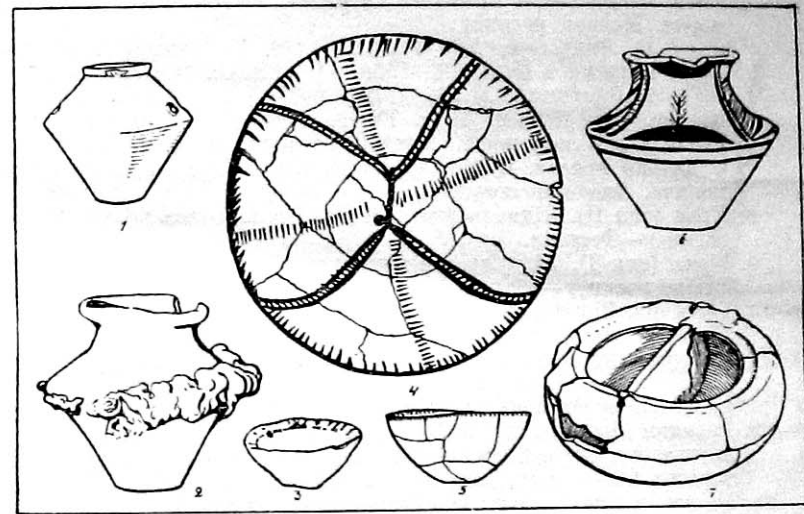
с. Томашівка.

1. Панорама розкопа II.
2. Вид розкопа II зі Сходу.
3. Вид п'єдестала з посудом навколо.
4. Група посуду коло Великого Жорна. Розкоп. II.
5. Група посуду з розкопа II.
6. Вид траншеї А в Розкопі I.
7. Оточення при знахідці ніжок і дольчика (чоловічого). Розкоп I, гр. А.
8. Вид траншеї В, розкоп I.
9. Група посуду траншеї В, розкоп I.
10. Фотографії камінних приладів з розкопок в с. Томашівці. (Розк. II, I, III, IV).

Зразки Керамики з с. Томашівки.

(Виставлено лише дрібний посуд (№№ 3—14), як типи тих великих при-
чирників, що не могли бути доставлені на виставку без пошкодження їх).

1. Виключної форми посуд в вигляді глиняної миски з завернутими в середину краями, що розділена на двоє глиняною стінкою. По кризові слід поглиблення для покриття. По кінцях стінки сліди від вушок для привішування. В середині слід червоної фарби. Вис. 16,16 см. Діаметр через вуха 21 см. Томашівка. Розкоп II, 1.
2. Виключної форми миска (тип III), чудової, рожевої, віддуленої глини, на чотирьох ніжках. Криси відвернуті і посередній перехоплений зажимом. Над ними карбик, можливо для покриття. Підмалювка—червона, розмалювка—коричнява. Вис. 7,5 см., діам. 21,5 см. Томашівка II, 103.
3. Ваза, грубоваої, віддуленої глини, з домішкою. Підмалювка червоно-оранжева. Орнамент—чорними розводами. Композиція—типа лицьових троянських ури. Шипенця, т. 4. (Фіг. 12), Петрен. Табл. VI, 6. Вуха—ущільненням. Випад нерівномірний. Вис. 15,5 см.; діам. дна 6,5; діам. крис. 11 см. і обвід 56,5 см. Томашівка. Розкоп II, 102.
4. Вазочка ніжно-рожевої, віддуленої глини. Підмалювка оранжева; розмалювка св.-коричнява. Вис. 7,8; діам. крис. 4,4 см.; діам. дна 2,7 см. Томашівка II, 95.
5. Горщик тонко віддуленої глини. Підмалювка червоно-оранжева. Орнамент корічнявий. Вушок двоє, наліплених. Вис. 11,7 см.; діам. крис. 13,7 см.; діам. дна 5,2; височінь гирла 2,5 см. Томашівка, II, 152.
6. Горщик сірої в випалі, каолінової глини. Вичервок кутової форми. Криси простовісні. Підмалювка—ясно оранжева. Розмалювка—корічнева. Вис. 7,5; діам. крис 10 см.; діам. дна 3,8 см. Томашівка, I.
7. Гладущик ніжно-рожевої в випалі, каолінової глини. Вичервок різко кутової форми. Підмалювка: ясно оранжева, орнамент—темно-рудими розводами. Вис. 10,3 см.; діам. крис 7,8 см.; діам. дна 3 см.; обвід 38,5 см. Томашівка. Розкоп I.
8. Гладущик сірої в випалі, віддуленої глини. Підмалювка—сіра, розмалювка чорна. Вис. 11,3 см.; діам. крис 8,5 см.; діам. дна 4,8 см.; обвід 43,5 см. Вичервок кутової форми. Томашівка. Розкоп I.

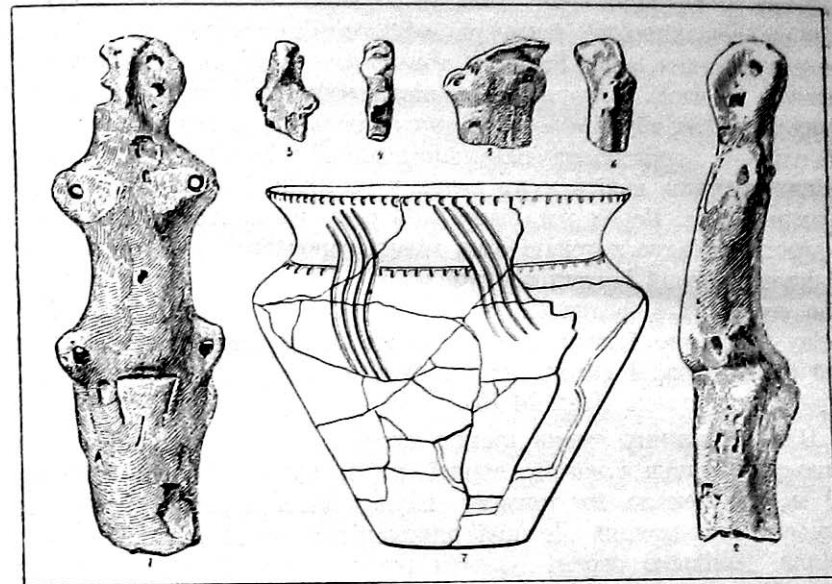
XIII. Томашівка.

9. Гладущик кутового типу. На вичервові—шлак, слід перегару підлоги, що в ньому було вмащено посуду. Під впливом вогню посудка деформована. Вис. 10,5 см. Томашівка. Розкоп II, 2.
 10. Покришка. (Тип I). Форма плескватого бриля. Підмалювка оранжева. Розмалювка чорна. Діам. 18 см. Черепки деформовані вогнем. Томашівка, II, 50.
 11. Покришка (тип II). Форма високого бриля. Глина чудово віддулена, рожева. Діам. 18 см. Томашівка, II, 79.
 12. Миска (тип I). Форма врізаного конусу. Глина віддулена, світло-оранжева, добре випалена. Підмалювка ясно оранжева. Розмалювка корічнева. Діам. крис 24,6 см.; діам. дна: 7,7; вис. 10 см. Томашівка. Розкоп I.
 13. Миска (тип II). Форма півкульна. Глина ніжно-рожева, добре віддулена. Підмалювка оранжева; розмалювка корічнева. Діам. крис 21,4; діам. дна 4,1 см.; височінь 8,8 см. Томашівка. Розкоп II, 129.
 14. Мисочка (тип I). Грубої глини. Підмалювка оранжева. Розмалювка корічнева. Один крис продіравлено. Вис. 2,8 см.; діам. крис 6,8 см.; діам. дна 1 см. Томашівка, I.
 15. Частина глечика з рештками зерна в ньому. Томашівка, II.
- (Зборку і клеїку посуду провадив завідувач Історичним Музеем Уманщини, Б. П. Безвентлінський. Малюнки—праця лаборанта Історичного музею Уманщини С. Р. Христича).

Кольорові Малюнки Посуду.

1. Горщик т. з. Стилю «С». Черепки деформовано вогнем. Коло горла слід відбитої головки звіря. Височінь посуду 32 см. Томашівка, II.

- 2—6. Вазы Підмалювка оранжева, червона. Розмалювка коричнева, чорна. Мотиви роспису:
 1) Лицьовий: №№ 102, 104, 126. Найближча аналогія—Петрени в Бессарабії. Табл. VI, в. Найб. 26,5 см.; найм. 7,8.
 2) Обручний: № 88.
7. Кратер. Тип Петрени. Табл. IX, 3. Підмалювка ясно-оранжева. Розмалювка коричнева. Мотиви роспису: фестони по плечах, гілки—по крисах. Найбл. аналогія: Стара Буда. Раскопки Якимовича. Височинь посуду:
8. Урна (тип II). Підмалювка червона. Розмалювка чорна. Мотиви роспису—Фестони.
9. Урна (тип I). Підмалювка оранжева. Розмалювка коричнева. Схема роспису—обручна.
- 10—13. Горщики. Підмалювка оранжева. Розмалювка коричнева і чорна. Схема роспису: обручна, №№ 82, 149, 152, 182. Черенки № 182 деформовано вогнем. Найб. вис. 18 см. Найм. 7 см.
- 14—15. Горщики з вушками. Підмалювка оранжева. Розмалювка коричнева. Схема розпологу роспису—обручна. Вис. 15,4 см.
- 16—20. Глечики двоконичні. Підмалювка сіра, або оранжева. Розмалювка оранжева. Схеми роспису: 1) пояском—1, 2) штрихована: варіант 1-й—з могилкою; варіант 2-й—з гілкою.
- 21—28. Миски коничні (тип I). Підмалювка оранжева. Розмалювка чорна, коричнева. Схеми: 1) в вигляді «8»; 2) обмалювка крисів; 3) S подібна.
29. Миски півкульні. Підмалювка оранжева. Розмалювка коричнева. Схема роспису: 1) радіусна, № 129; 2) орнаментальні елементи в вигляді стилізованої риби.

XIV. Євмінка.
 № 1—2=2/3 н. в. №№ 3—6=1/3 н. в. № 7=1/10 н. в.

Микола Макаренко.

Досліди на Остерщині.

Євмінка.

Знахідки річей, що належать до Трипільської культури, з села Євмінки відомі стали давно. Речі, здобуті звідсіля, переходять в Чернігівському музеї (з розкопів Ставровського 1908 року) і у Всеукраїнському Історичному в Києві. Правильних дослідів до 1925 року там не провадилось. Місце знахідок у Євмінки заведено було Археологічним Комітетом ВУАН до плану систематичних дослідів Трипільської культури, що їх назначив Комітет з цього 1925 року, як самий північний пункт з відомих до сього часу. Місце знахідок—так званий «Звіз», в північно-західному напрямку від села Євмінки, у віддалені від центра села біля 4-х верст. Це—високий ріг піщаного плато, що входить до складу нагірного, досить віддаленого в сучасний мент лівого берега Десни. З північно-західного боку плато його оточує глибокий яр, дуже короткий. З протилежного боку штучно улаштований «Звіз», цеб-то шосева дорога, що йде з Євмінки на м. Остер і тут поволі підіймається, виходячи з долини

р. Десни на північній беріг. Далі, на північ-схід—плато продовжується. З південно-західного краю ріг обвалується, оснається і де-далі все спускається вниз. Років 30 тому плато з цього боку осушується великою площею, поплило вниз після великого дощу. Близьку частину хат села збудовано на цьому напливлому з гори нашаруванні. Під цей час з гори багато навалилось вмісті з осипом уламків посуду і цілих посудин, навіть дуже великих розмірів. Так оповідають старі мешканці села. Перед дослідом 1925 року на плато були в великій кількості безладно покопані ями, великі горби викинутої з них землі, що мало прикрий вигляд поритої площі. Не зачеплених, цілих місць було дуже мало, розкидані вони були в різних напрямках і всю площу повернуто було в такий стан, що не сприяв роботі. (Докладний обмір площі і накопаних ям було зроблено і креслення знаходиться на виставці. План № III).

В незачеплених ямах місцях площі є нашарування культурної темно-сірої, іноді і зовсім чорної маси, товщиною від 0,40 м. до 1,40 м., що лежала на тонкому нашаруванні червоної глини природного походження. До цієї одноманітної маси землі, попелу та вугілля домішано окремі уламки різного типу і гатунку посуду, маленькі шматки опаленої глиняної обмазки, грудки каменю та уламки колотих кісток різних тварин, решти мушлів і т. інше. Де-кілька раз трапились на різних глибинах гнізда золи, попелу та вугілля—решта огнищ, де-кілька раз такі самі гнізда мушлів, при тому не використані, в вигляді цілого харчового депо. Один раз трапились руїни глиняної, погано опаленої пічки. Уламками глиняного посуду насичено це нашарування в різній мірі, в різних частинах. Але частіше вони трапились в південно-східній частині, ближче до крутого обриву. По матеріялу, по техніці виконання та орнаменту керамічних уламків всю кераміку можна розподілити на дві різко відокремлені великі групи:

I група. Черепок з чорної, сірої, коричнявої та темно-охристої глини, іноді з червоним відтінком з поверхні, грубої маси, погано відмудленої, з домішкою зернистості кварцю, товченого черепка (?), з нерівною поверхнею, багато оздоблений різного типу орнаментом: лінійним, шпуровим, ямковатим, зубчастим, в різних комбінаціях одного з одним і мотивах. Стінки цього посуду здебільшого товсті. Опал його завжди не досконалий. Це посуд типовий почасті для так званого пізнього неоліта Деснянського, а здебільшого для енеоліта.

II група. Посуд з дуже гарно вимішаної глини, ретельно відмудленої, до консистенції фаянсової маси, без видимих ознак яких будь-якого домішок. Колір цієї маси завжди світло-охристий, іноді з рожевим відтінком, почастіше-ж підходить до білої маси. Стінки цього посуду дуже тоненькі, а зрідка товсті й грубі, але густі, міцні. Завжди його

розмальовано темно-коричнявою фарбою з червоноватим відтінком, узорами, зігнутих паралельно подібних смуг, що йдуть різними напрямками. Це типова кераміка Трипільської культури, високого розвитку, з її типовою-ж орнаментациєю.

По-за цими двома великими групами трапляються й інші типи кераміки, але вже як вищитки. Між такими черепок дуже крихкої пористої глини, темно-сірого та коричневого кольору з домішкою товчених мушлів. Черепок тонкий, покритий по поверхні густим шаром темно-червоної фарби, без орнаменту. Далі—посуд з гарно вимішаної маси коричнявого кольору з червоноватим відтінком, гарно випалений, з компактною густою масою, як той посуд, що його знайдено у квадраті XII (мал. XIV,7).

В наших дослідях переважаючими кількістю знайденого являються фрагменти посуду першого типу. Тоді як решта посуду другого типу—незначна, якість їх—високі кваліфікації. Всі черепки цього характеру розписано фарбами по загально замальованій поверхні, під червоноватий легенький колір.

З керамічних виробів, крім фрагментів посуду та майже цілого великого (=0,42 м. височ. та 0,48 м. найб. діаметра), знайдено цілу глиняну фігурку жіночої постаті з частиною відляманого голови і відбитими грудями, розмірами=0,093 м. височини (мал. XIV,12). Знаходилась вона в XVII квадраті наших дослідів, на глибині=0,40 м. від поверхні і на глибині=0,20 м. від початку шару чорного піску, що лежав під верхнім шаром сірого піску. (В віддалені=1,25 від східного кутка і 1,65 від північного кутка квадрату). Крім того, знайдено два уламки статуток: один з рожево-охристої глини—верхня частина постаті, другий—з червоної глини—також верхня частина статуетки, з головою, але виконаної схематично в самих загальних рисах.

На самому краю площі, з південного боку, в квадраті XII наших дослідів, на глибині=0,60 м., на шарі червоної глини, що служив під ґрунтом, лежав роздавлений на дрібні шматки великий посуд з дуже широким діаметром і відігнутими на боки вінцями, зроблений з червоної густої маси вище помянутий (XIV,7).

Ніяких рештків валькових точків на всій дослідженій площі не зустрічаються. Але шматки глиняної обмазки трапились в різних частинах площини, як вкраплювання в чорну культурну масу. Видимо, та частина площі, що в сучасний мент підлягла дослідом, є лише край великої площі колишнього мешканця, яка вже осушулась.

Зазначені типи посуду, вважаючи на знахідки решток його в одних і тих самих нашаруваннях колишні мешканці вживали одночасно. На місцеву культуру, представниками якої з'являються уламки посуду першої з зазначених груп, нашаровується куль-

тура нова і удосконаленішої техніки, представниками якої будуть фрагменти посуду другої групи¹⁾).

Таблиця XXII:

Зразки вінець керамічного посуду орнаментованих: 1) по краю—зубцями та ямками, що їх виконано натиском пальців з відбитком нігтя, та надавлюванням різних приладь; 2) по шийці посуду—шнуровим орнаментом, ямкуватим та зубчастим.

Між ними—два уламки посуду тонко відмуленої глини, рожево-охристого коліру, розписаних смугами коричнявої фарби, а також уламок пофарбований червоною фарбою.

Табл. XXIII.

Зразки вінець посуду і країв півкулястих чашок з гладенькою поверхнею, без окрас.

Вінці посуду і краї чашок з дірочками під краями, виконані в неопаленій глині, а також просвердлені після її опалу.

Зразки фрагментів посуду з крихкої маси, покритих червоною фарбою.

Фрагменти посуду з тонко одмуленої глини, гарного опалу, охристого коліру, з рештою розпису коричнявою фарбою.

Табл. XXIV.

Знаряддя з кременю: скребачки, вістря на стрілу рівнораменні, та довгі з гострими спущеними вниз борідками, проколками та різні уламки.

Грузки та «прясла», орнаментовані нарізами, ямками, шнуром і чисті; без орнаменту.

Уламки нижніх частин статуеток в формі циліндричних, та конічних виліпків.

Крижова частина статуетки, без голови, з глини охристого коліру. Мал. XIV, 5—6.

Верхня частина схематично виконаної статуетки з глини червоного коліру. Височ. = 0,037 м. Мал. XIV 3—4.

Третій ряд: зразки деформованих вушок посуду в формі пагонків, що підіймаються в гору, а також наліплених прямокутних пружків.

Наліпна окраса краю посуду, в формі двох ріжків.

Наліпна окраса краю посуду в формі голови невідомої тварини.

Орнаментований черепок з обточеними в кружок краями.

Шматок печини світло-жовтого коліру, обточений на всіх кутках (таких обточених шматків в різних частинах, знайдено декілька).

Нижній ряд: вушки посуду з різних мас глини з домішкою товчених мушлів.

Окремо на столі: Зклеений з декілька шматків посуд (квадрат № XII). Вис. = 0,42 м. Діам. у плеч. = 0,48 м. Діам. гирла 0,44 м.

Креслення:

План місця дослідів на «Звозі» біля с. Євминки. № III.

¹⁾ В дослідях на «Звозі» допоміг мені І. М. Самойловський.

Стоянка в місцевості «Бугаївка».

Під час дослідів біля Євминки, «на Звозі», виконали ми невелику екскурсію на стоянку «Бугаївка» з метою з'ясування взаємовідношень поміж культурою цієї стоянки та культурою «Звозу» коло Євминки, а також відношення відкритих місцевими діячами похоронів на «Бугаївці» до культурного нашарування тієї ж Бугаївки, оскільки вона стала відомою з розкопів завідушого Остерського музею А. Розанова та розшуків учнів Євминської школи під керівництвом свого навчителя О. М. Сенкевича.

Стоянка «Бугаївка» розташувалась на невисокому плато, який видається з загального невисокого нагірного правого берега по Деснянського прибережжя, на розі, що утворений поворотом з одного напрямку на другий, майже проти с. Євминки, трохи вище по Десні, за верст 5—6 віддалення від села та версти дві, три від сусіднього села Сувид, що розташувалось нижче на р. Десні, з того самого боку. Стоянка не має ніяких штучних відмін. Це—продовження тієї самої площини, що розкинулась по-над Деснянськими луками і зайнята в сучасний мент лісом та засіяними пашнюю лисинами між деревами. Річі, що знайдено при відкритих кістяках на стоянці, як і річі з культурних нашарувань самої стоянки переходять в Остерському музеї. Знахідки з похоронів належали до побуту славянської доби XI—XII стол. Екскурсія вияснила, що похорон, про який іде річ, містився не на самій площі стоянки, а на схилі місця «Бугаївка», що спускався до Деснянських лугов, і, таким чином, ні місцем, ні річчями не був зв'язаний з культурним нашаруванням самої стоянки, яка всіма знайденими до цього часу річчями належить до доби пізнього неоліту.

Незначна частина площі стоянки, яку пощастило нам зайняти з-під викошеного самим власником за-для наших праць жита, і той невеликий час, що ми мали можливість затратити на досліди цієї частини без спеціальних на такі роботи коштів, дали проте значну кількість річей різноманітного призначення і цікавих своїм характером. Груба верства культурних нашарувань (в наших дослідях до 1 м.) зкладалася з супіску, дуже густо підфарбованого чорним попілом. Майже чорна маса ця на всьому протязі нашого квадрата (в 2 м. розмірами), дала уламки посуду багато орнаментованого, кременне вістря на спис, орнаментований грузок і т. и. Коли-ж зв'язати з нашими здобутками і попередні знахідки та річі, що переходять в Остерському музеї, то перед нами—картина надзвичайно багатой керамічної орнаментации, досить розвиненої в своїх мотивах, яку ми залишити нам лише нарід своєрідної й високої культури, що мешлав в гарних, сприятливих для творчості умовах, довгий час, за який

встигнути традиційних форм техніки виробництва і мотивів орнаментативної. Орнаментативна посуда і техніка її виконання має значні стосунки з керамічним виробництвом стоянки на «Звозі». Їх взаємовідношення в загальній еволюції по-Деснянської культури займає перше місце на сторінках історії країни, коли буде досліджено в достатній мірі цілий ряд стоянок та селищ по-Деснянських: Вишовзово, Бугаївка, Сувид, Боденки, Жукни, Кошани та Вовча гора, Беремницька, Євминка, Купрійцеві млини, Мірень, Тарасів ріг і багато інших досліджень, до яких конче потрібно приступити.

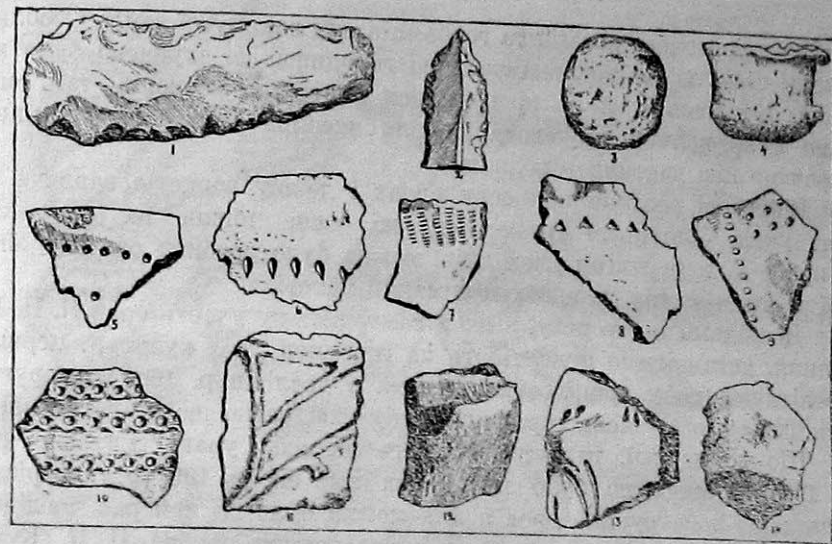
Табл. XXV. Бугаївка.

Зразки орнаментативних виробів: 1) лінійної (узор рядами паралельних ліній, прямовисних, похилих, ялинкою, зигзагом); 2) шнурової (похилі, зигзагоподібні, прямовисні та поземні напрямки); 3) гребінчасто-зубчастими рівчачками в різних напрямках. Між ними де-кілька фрагментів з такими зубчастими рівчачками, середина яких потовщена на зразок засоба орнаментативної посуду типу Роменського городища; 4) ямкуватої (ряди різних ямок). Потім—орнаментативної комбінованої з вище зазначених елементів.

Між ними—де-кілька уламків груків чи пряслиць, оздоблених шнуровим орнаментом.

Верхня частина кремінного вістря на спис, що його вкрила блискуча патина.

Половина кружка, виконаного з орнаментованого черепка посуду.

XV. С. Борисівка.

Акад. М. Біляшівський.

Досліди на городищі біля с. Борисівки, Линецького району (б. Липовецького повіту), на Київщині.

На городищі, що лежить на високому шпилі, між двома ярами, з виходом на невеликий ручай, в р.р. 1904—5 я зробив розвідки, зобутком яких було відкриття неолітичної оселі, що складається з житлових ям та огнищ. Інвентар оселі—дуже подібний до трипільських знахідок, але має свої одмінні й цікаві риси. Позаяк зазначені розвідки мали випадковий характер, Археологічний Комітет, вироблюючи план дослідів трипільської культури, ухвалив командувати мене та П. П. Курінного до с. Борисівки з метою з'ясувати стан, в якому тепер знаходиться городище, зробити повірочні дослідження та занотувати де-які деталі, щоб будучого року зробити там докладні розкопки.

Брак часу—досліди провадилися від 1-го по 7 жовтня—не дав можливості усе, що малося на меті, здійснити, але все-таки здобуто було чимало нового матеріалу з боку конструкції та датовання городища й земляних пам'яток його.

Перш за все треба констатувати, що городище за часи війни підпало руйнації: року 1915, майже $\frac{2}{3}$ його площі, як і самий вал—перекопано було траншеями, через що зараз вони мають вигляд місця,

цілком знівеченого ровами та горбами з них викинутої землі. Особливу шкоду понесла центральна частина городища, де скупчено було житлові ями неоліту й де провадилися попередні розкопи,—там викопано було велику яму-схованку для жовнів, яка цілком змінила характер цієї частини городища.

Військові розкопи принесли однак і де-яку користь: завдяки роботі учнів Линецької трудової школи, які охоче пішли на запрошення й працювали протягом двох днів, можна було зробити очистку значної частини окопів та здобути чималий матеріал.

Дослідами цього року, в яких саму діяльну участь брав П. П. Курінний, встановлено присутність на городищі двох культур: перша—неолітична, типу трипільської, відома з дослідів р. 1905, та друга—пізніша, може сучасна городищу, добу якої точно ще не встановлено.

Що до першої, то тут звертають на себе увагу житлові ями; р. 1905 встановлено було тип таких ям; окопи 1915 р. перерізали кілька їх; конструкцію двох з них можна було на цей раз дослідити детально (кресленики ч. 1—2; всі кресленики зробив П. П. Курінний); особливо характерною для цієї місцевості є яма, переріз якої вміщений на кресл. ч. 1.

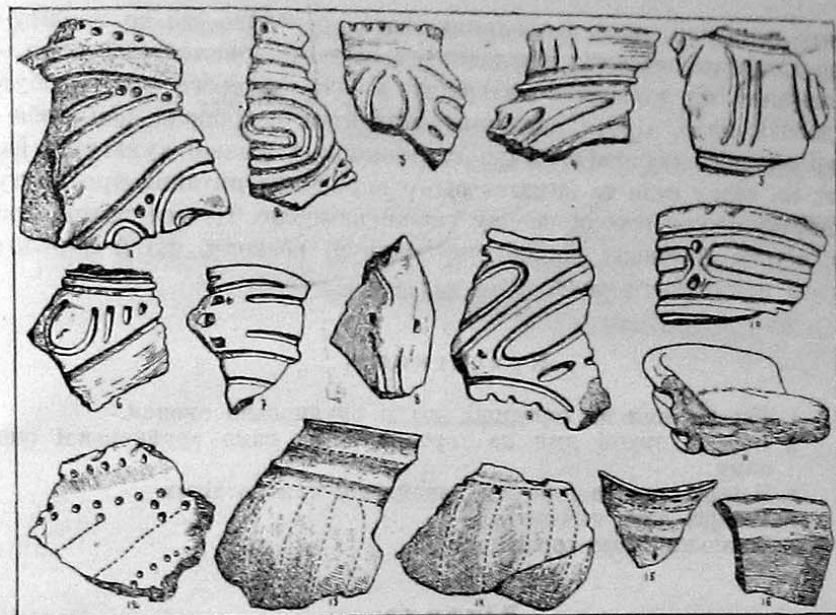
Матеріал цієї доби, добутий цього року, складається з кремінного та кам'яного знаряддя—сокирка (мал. XV, ч. 1), дрібні кремінні вироби (мал. XV, ч. 2), «пращеві» каміння (мал. XV, ч. 3), «зернотерки» і т. инш., головне—чималої кількості черепків посуду, та инш. керамічних виробів (як «грузила»), шматів печини й нарешті—кісток різних тварин.

Найбільш характерним для оселі неоліту буде—посуд. Треба зазначити, що цілого посуду, за винятком одного маленького кухлика (мал. XV, ч. 4, вітрина ч. 22), не знайдено. Цей посуд можна поділити на 3 групи:

Перша—посуд з цеглою вимішаною, але досить випаленою, глини, часом з домішкою кварцю та шматочків граніту; трапляється й покритий глянцем; більшість без орнаменту; орнамент—неолітичний: змукватий (мал. XV, ч. 5, 6, 9), витисками (мал. XV, ч. 7—8), наліпом (мал. XV, ч. 10—11) і т. инш.; часом (в ямкуватому орнаменті), примітні ознаки інкрустації білою масою; поміж черепків цієї групи—багато від посуду товстого (0,4—1,3), великих розмірів (вітр. ч. 23).

Другу групу складає посуд дуже подібний до трипільського—з добре виробленої глини, гарно випалений з глибоко ритованим орнаментом, що мав, як видно, твердо встановлену форму; не рідкість—зразки глянцевому посуду і з інкрустацією білою масою; розмір—середній (мал. XVI, ч. 1—11).

Третя група стоїть цілком окремо від трипільського типу: глина—тонко виготовлена й самий посуд тонкостінний (0,25—0,5), невеликих розмірів, чудесно випалений; форма—здебільшого кульова, з жолобля-

XVI. С. Борисівка.

стою чи гранчастою поверхнею; орнамент—ямки; по краях жолобків часто пройдено пунктиром (мал. XVI, ч. 12—15); що найцікавіше—на цьому посуді трапляється й розмальовка червоною фарбою в формі смужок; в одному тільки випадку стрівся маленький черепочок горнятка, де по вінцях ідуть дві білі смужки (мал. XVI, ч. 16).

Крім обслідування зруйнованої площі, зроблено було розкопи й на неперушених місцях, що стояло поміж головними завданнями дослідів; систематичні розкопи провадив тут П. П. Курінний. Наслідком розкопів було відкриття 3-х ям; одної—на площі городища (кресл. ч. 3), інвентар якої був мішаний—черепки неолітичного посуду, кремінна сокирка (мал. XV, ч. 1), точилка (вітр. ч. 24) й жорна (ч. 26), та двох за валом. Ці останні, дали інвентар, що вказує на другу, пізнішу добу. Знахідки в ямах за валом були досить скупі та зклалися майже виключно з посуду в формі частин великих урн з примітивним, переважно борознистим, орнаментом (мал. XVII, ч. 1—9; вітр. ч. 25).

Наприкінці досліджено було розріз валу (кресл. ч. 4) й зроблено обмір городища (кресл. ч. 5).

Досліди цього року, хоча як були вони короткі, дали цікаві нові дані, але ще більш висунули питань різного характеру, які конче мусимо вирішити. Перш за все необхідно поширити розкопи так на

самому городищі, як і в околицях його, особливо що до неоліту—більш докладне вивчення житлових ям, посуду, орнаменту й т. ін.—це залежить від кількості матеріялу, а його до сього часу здобути ще досить мало. Друге завдання—відкриття некрополя цієї доби—було б значним доповненням до вивчення цієї цікавої культури. На решті, на чергу стає та вимагає свого вирішення питання про другу, пізнішу культуру городища, яку тільки намічено. Це все можна зробити, тільки зробивши ширші систематичні розкопки, які й передбачаються прийдущого року.

Кресленики.

1. Переріз ями на городищі, що її зруйновано окопом.
2. Переріз другої ями на городищі, так само зруйнованої окопами.
3. Переріз ями на городищі, знайденої при дослідях.
4. Переріз валу городища.
5. Загальний план городища.

Вітрина.

- 1—10. Зразки печини з городища.
11. Кремінна сокирка, довж. 9,8 (мал. XV, 1).
- 12—13. Кремінці ретушовані (мал. XV, 2).
- 14—16. Уламки креміння.
- 17—19. «Пращове» каміння (мал. XV, 3).
- 20—21. «Зернотерки».
22. Кухлик з розкопу (мал. XV, 4).
23. Днище посуду з житлової ями.
24. Точилка.
25. Шматки посуду з ями за валом.
26. Жорна (під вітриною).

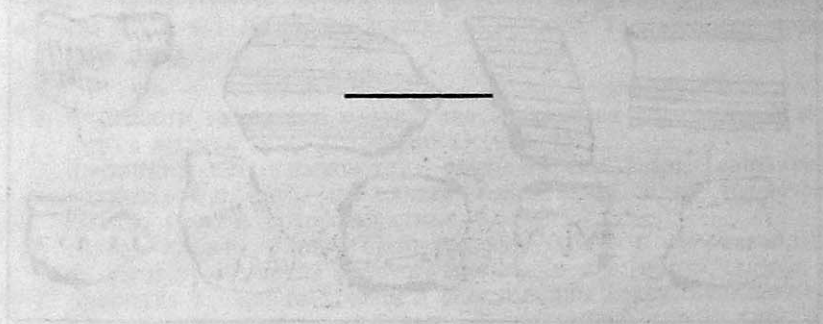
Таблиці на стіні.

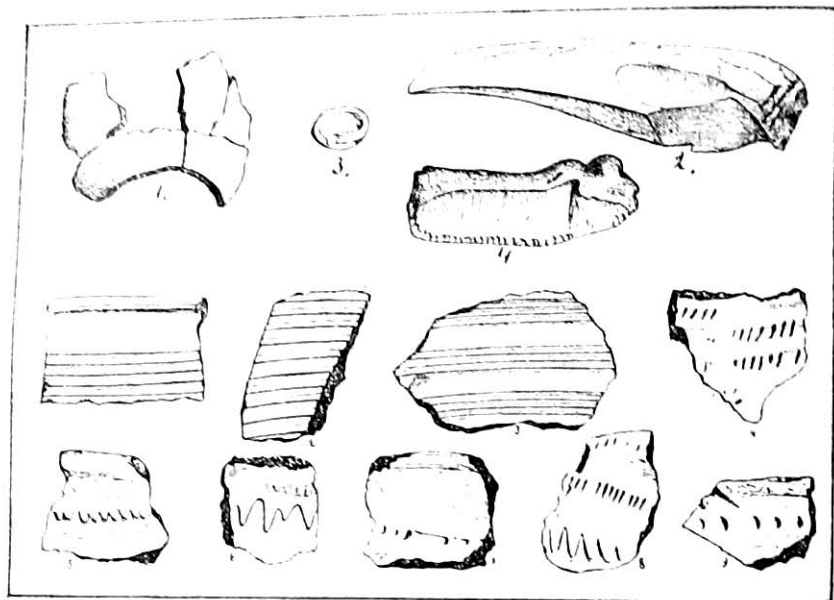
- I. Черепки посуду 1-ої групи, не орнаментовані (1—26).
- II. Те-ж (1—20), орнаментовані: боріздками (21, 23, 29); рисами (22, 24—27, 28, 30); вуха від посуду (27, 32); грузило (33); обмазка колотого дерева (34).
- III. Черепки орнаментованого посуду 1-ої групи: наліпом (1, 3, 27, 31, 34, 36—40), ямкуватий (4—7, 11, 15, 16, 18, 20, 22, 23, 28, 29), витиском—(12, 14), насічкою (8, 10, 13, 19, 20, 24, 27), в формі виліпок шишечками—круглої (15) і подовжних (35, 41).
- IV. Черепки посуду 2-ої групи з глибоко ритованим орнаментом, з глянцем та слідами інкрустації (1—41).
- V. Те-ж (1—70).
- VI. Черепки посуду 3-ої групи (1—55); черепок від посуду значного розміру (1); з слідами червоної фарби (42, 43); з розмальовкою білим коліром (55).

VII. Черепки, що знайдено при дослідях житлової ями (кресл. 1): черепок, на якому ясно видно ознаки інкрустації (1), черепок жолобчастий з пунктиром та глянцем (17), з виліпком, що заміняє вухо (24); невідомого призначення куля з добре випаленої глини, з домішкою кварцю (47).

VIII—IX. Черепки, що знайдено при систематичних розкопках ями на городищі (кресл. 3).

X. Черепки з систематичних розкопів за валом, що вказують на иншу культуру, добу якої ще не встановлено; посуд грубий (товщ. 0,5—1,5), глина не добре вимішана, орнамент—примітивний, переважно борознистий, та хвилястий.

XVII. 1—5. Гороб'ївка. 1—9. Борніївка.

Валерія Козловська.

Розкопи на хуторі Гороб'ївка 26/ix—30/ix р. 1 25.

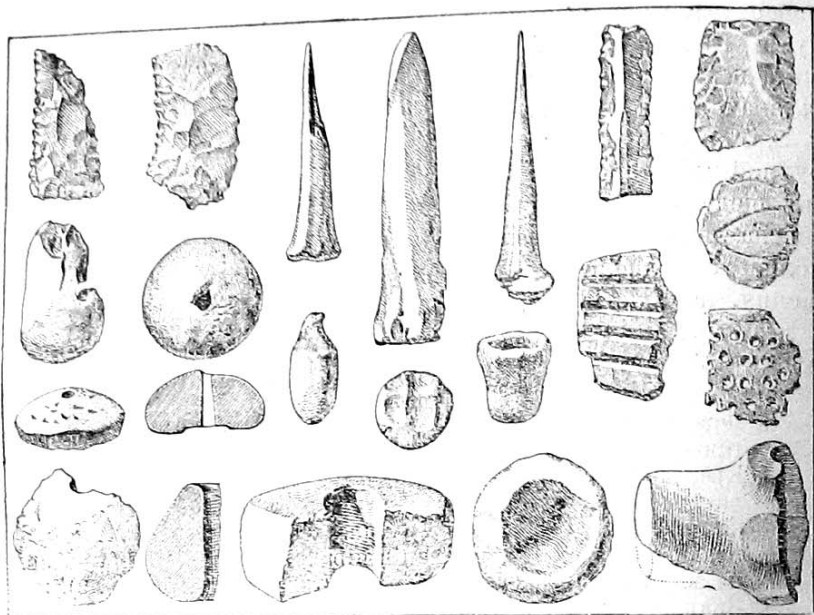
Хут. Гороб'ївка знаходиться верст за 8, на NO од м. Борнішполя. Навкруги хутора і в ньому самому розкидано великі й малі могили. В самому хуторі на землях Вол. Майєра й Івана Щегля я розкопала 4 малі могили. У 2-х з них похорони було цілком знищено, дві інші містили в собі похорони енеолітичної доби. (Могила № 2—2 похорони, могила № 3—3 похорони). Експоновані речі (№№ 1—5) видобуто з могили № 2. Могила цю було розорано, заввишки вона мала— 1 м., навкруги—75,20 м. В насипу, завглибшки 0,83 м. в могильній ямі (1,34×2,60), коло центру могили (з невеликим одхиленням на W) знайдено людський кістяк (похорон 1), зорієнтований на SW. Кістяк лежав на правому боці. Права рука пучками торкалася обличчя, ліва лежала на поясі, ноги було зігнано. Коло гомілки лежала перекинута на бік глиняна посудка, розчавлена землею (фрагм. її—мал. 1 й № 1). Деяких частин (між іншим, вінця) бракувало. Під цим похороном, завглибшки 0,34 м. од нього, виявилася друга нерівнокутня могильна яма (1,40—1,70×2,25—2,40 м.) (похорон 2), в якій, завглибшки 1,77 м

од поверху могили, знайдено 2 кістяки, зорієнтовані на W, дуже потрухлі. Правий з них, чоловічий кістяк лежав на спині з випро-станими ногами й руками, череп його було роздушено. Коло правого ліктя знаходився плесковатий кремінний ніж, завдовжки—13 снт. (мал. 2, № 2). Праворуч од цього кістяка лежав кістяк жінки, дуже потрухлий (відстань між головами—1 м.). Од нього залишилося—нижня щелепа (зуби мудрости не вийшли) і частини довгих кісток, од черепа лишився лише слід. Гомілки обох ніг зкрешено. Коло місця, де колінь був лівий висок, знайдено срібне кільце (мал. 3, і № 3). У насипу, над кістяками, знайдено кремінне знаряддя з ретушованим лезвом мал. 4 і № 4), завдовжки—5,5 снт. і шматочки чере-пашки (unio) № 5.

1. Фрагменти глиняного посуду, що знаходився коло гомілок зігнано-го кістяка (мог. 2, похорон 1) (мал. 1).
2. Кремінний ніж плесковатий,—завд.—13 снт. завш. (найширша частина)—3,5 снт.—знаходився коло лівого ліктя чоловічого кістяка (мог. 2, похорон 2), мал. 2.
3. Кільце щирого срібла, напівспіральне, діам. 1 снт.—знайдено на місці лівого виска жіночого кістяка (мог. 2; похор. 2), мал. 3.
4. Знаряддя з чорного кремня з ретушованим краєм. Завдовжки—5,5 снт., завширшки—2,5 снт. З могильного насипу (мог. 2). Мал. 4.
5. Шматки черепашки—unio—з насипу могили 2.

Фотографії й малюнки:

- а) Мапа х. Гороб'ївки з околицями з зазначенням місця розкопаних могил (червоною фарбою).
- б) Загальний вигляд могили 2.
- в) Малюнок похорону 1. Зігнаний кістяк, в ногах перекинута посуд.
- г) Фотографічний знімок з похорону 2 (могила 2). Праворуч—чоловічий кістяк, коло лівого ліктя кремінний ніж. Ліворуч—жіночий. Місце, де було знайдено срібне кільце, на фотографії зазначено доплаткою, встромленою в землю

XVIII. Білогрудка.

Петро Курінний.

Дослідження Білогрудівського Могильника.

Ліс «Білогрудівка», що в ньому розкинулися могильники, вкриває густими кущами два яри та шпилі поміж них, що сходяться гострим кутом—долиною коло с. Пиківця. В цьому лісі, частково на зломі до води, частково на шпильях, розкинулися 7 могильників групами в 3, 9, 5, 3, 4, 6 та 1 могилу.

Височинь могил від 0,5 мтр., діаметр 20—24 мтр. Профіль плесковатий. Контур підшви—коло. На зломі до води—два могильники: в 3—9 могил, на шпильях—групи в 5, 3, 4 та 1 могилу.

Дослід могильників розпочав року 1918-го П. П. Курінний в черзі систематичного вивчення археологічного минулого уманської околиці й поповнення збірок Історичного Музею Уманщини пам'ятками місцевої старовини.

Розкопка могили ч. 1 виявила багатий неолітичний могило-подібний насип з трьома вертикально розкладеними в насипі попільницями могутнього простору та глибини.

Розкопкою могил ч.ч. II, III, IV, V, VI, VII, VIII, на протязі ро-

ків 1919—23, а також розвідками в околицях м. Умані майже з висчерпуючою повнотою для одної групи могильника добуто було культурний його інвентар. В могилах, як і в могилі I, констатовано: ярусні й звичайні попільниці глибиною до 22 сант. (мог. IV), повну відсутність попільниці і попільястих прошарків у двох з могил (ч.ч. VII, III). Культурний інвентар складався з кремінних виробів (пилки, ножів), скла, решток кремінного виробництва, численних приладь з кістки: (проколок, застібок), великої кількості керамічних виробів: черепки від побитої посуду, орнаментованої ліпленням, пружкватим орнаментом, важків, гудзиків, глиняних підвісок, мініатюрних виробів (посудок і хлібчиків), та нарешті, масового кісткового, т. з. кухонного матеріалу: скойок, розколотих кісток свійської та лісової звірини.

Багатий неолітичний інвентар, низка невиразностей в конструкції могил, відсутність явних слідів похоронів, численний керамічний матеріал, що в окремих своїх частинах (чорний полискований з чеканим, а часом і інкрустованим орнаментом, присутність черепків, глеків, мисок), вважається і досі характерним для інвентаря т. з. скитської металової культури, вимагав доповнюючих дослідів, глибокого студіювання культури для правдивого зазначання ступіня культури та її хронології, хоча-б відносною що до інших культур краю.

Відновити досліди на спеціальні асигнування вдалося лише в році 1925 завдяки дуже прихильному до справи дослідів відношенню Уманського Окрвиконкому, діяльній допомозі справі налагодження дослідів кількох відповідальних робітників Уманщини та надзвичайній активності, з якою робітники Соціально-Історичного музею Уманщини продовжують організацію вивчення доісторичного минулого своєї округи.

За звітний розкопачний сезон (1925 року) розкопано три могили (IX, X, XI) з груп, що розкидані по шпильях.

Могила IX. Друга по височині в могильнику, частково розорана, частково порушена корчуванням. Способом хрестового перпендикулярного гребінчатого січення розкопана до ґрунту. В ній, крім звичайного, типового для зазначених могил інвентаря, виявлено два пропарки, що лежали обабіч від центру могили. Прошарок I-й містився 2,87 м. від центру могили на зах. і складався з легкого, пухкого перегару з вкравлинами перегару чорвоземлі. Через весь прошарок проходить сіро-чорний закурений шар. Зазначений шар має вигляд сліду якогось багаття на місці його непорушного лежання. Знахідок в пропаркові жадних немає. Прошарок II-й на схід від центру в плані витянутий овал з двома язиками, має такий склад: пухкий попільястий склад, шматочки печини не грубше 4 мм., пісок, камінці, 2 кругляки, один з придимленими боками, другий аформний. Два шматки кістки живини. Коло західнього краю прошарка I знайдено шматок череп-

ної людської кістки. Весь насип могилі насичено знахідками. Тут знайдено кремінні: нуклеуси—5, відломів—25 (табл. XVІІІ, ряд 1, 1—2), з них частина абсолютно ціла, кремінне шкрабало або пилка, долото фрагмент—1, ніж—1 (табл. XVІІІ, 1 ряд 6), ріжного прикладдя—4. Виробів з каменя: пращного каміння—10 примірників, фрагментів від різних камінних зглажених і провірчених сокирок-молоточків—9 примірників (табл. XVІІІ, нижн. ряд № 3), жорнів-зернотерок—1. З кістки: шил-проколок—1 (табл. XVІІІ, верхн. ряд № 3—5), долот (табл. XVІІІ, верх. ряд № 4), черепків посуду (бита табл. XIX № 12—14); всього: 2946. З них оздоблених виліпленими пружками (177); зроблених витисканням—9 (табл. XIX, 4, 7, 8, 9, 10, 11); друшляків—6.

З посуду мініатюрного знайдено 17 примірників. З них одна мисочка й посудка цілі (табл. XVІІІ). З решти глиняних виробів треба нарахувати: важків, «прясел» і їх частин—50 примірників, т. з. хлібчиків (табл. XVІІІ, другий рядок знизу, № 4), невідомого призначення глиняних виробів в вигляді «хлібчиків», цеб-то, глиняної кульки розплеканої по-між долонів до 5 сант. діаметром)—21; шматків каміння, вагою від 1 до 5 ф., знайдено в насипу 2298 прим. Кісток різних живин—238. Особливо важливою для визначення характеру культури Білогрудівського могильника є знахідка двох глиняних формочок (фрагментів) для відливу бронзових річей: плескватого острокопечника та гранчастого дроту типу угорських ранніх бронз (табл. XVІІІ).

Могила X. (Могильник 4). Структура могилі подібна до інших могил Білогрудівського типу. Попілястих прошарків немає. Інвентар кремінних пилок—7, камінне долото—1, кремінних скалок—67, т. з. пращного каміння—3, фрагмент сокирки шліхтованої—1, кістяне шило—1, кістяне долото—1. Черепків посуду: 1692, фрагментів від черпаків скитського типу—3, черепків з орнаментом пружкатию (ліпле-ним)—77; з орнаментом витисканим—8, черепків полискованих—3, мініатюрних посудок—4, з них одна оздоблена наліпленими горбками, т. з. «прясел»—гудзиків—12, хлібчиків—цілих—4, битих—2, кісток—84, битого каміння від 1 до 3 ф. вагою—480, печини з відбитками ліси—38 шт. Звертає на себе увагу знахідка в могилі горбого кришталю.

Могила XI. (Могильник 7-й). Устрій звичайний, як і інших могилах Білогрудівського типу. Попілястий прошарок вистеляє всю могилу. Інвентар: кремінних скалок—53, кремінних пилок—2, кремінний ніж—1, фрагмент камінної булави—1, обухок камінного вигладженого молотка—1 (табл. XVІІІ, останній рядок, 1-й з правого боку), черпаків без орнаменту—997, черепків від черпаків скитського типу—1, орнаментованих черепків пружковим орнаментом—6, кісток—107, з них перепалена—1, битого каміння—97 прим., печини—22, вугілля—27. Попілястий прошарок могилі в кількох місцях був порушений в пізніший час впускним похороном, якого теж пору-

шено було якимось переміщенням шарів в XVІІІ, приблизно, сторіччі. Від впускного похорону зберіглися: фрагменти черепа й двох кісток, залізна скоба, залізний кинджал скитського типу, два бронзових, трьохгранних площика скитського типу, уламок горла й денця амфори. Від XVІІІ сторіччя в зруйнованих плямах знайдено: залізний ніж, денце від шкляної пляшки та 26 черепків ріжного посуду. В могилі також знайдено майже цілу посудку невідомого часу.

Розкопки 1925 року ствердили: 1) присутність попілястих прошарків в могилах Білогрудівського типу; 2) присутність людських кісток в могилі; 3) наявність цілих річей в інвентарі могил; 4) сталий характер культурного основного комплексу могил.

Розкопки дали нове: 1) підкреслили неолітичний характер основного інвентаря знахідкою численних фрагментів, шліхтованих і сверлених сокирок-молоточків; 2) відкрили присутність в добу Білогрудівського могильника бронзового ліярництва (поки в найбагатшій могилі), і 3) зафіксували передскитський її характер.

Могильники Білогрудівського типу на Уманщині констатовано: на N від м. Умані, в с. Дмитрушках, Ксендзівці, Краснопільці, Понудні, на S—в с. Гереженівці, Собківці, Теклівці.

Вироби з кремня ¹⁾.

Табл. XVІІІ, ряд 1, №№ 1, 2, 6, 7.

- 1—7. Пилки кремінні цілі, сірого, сіро-рудого, біло-жовтавого кремня, типа грюхкутних. Лезо-увігнуте, спинка вигнута, низ округлий. Лезо, спинка, низ підправлені ретушом з обох боків. Найбільша довжина леза—8 смт., низу—3 смт., глибина—1 смт.; найменша довжина леза—5 смт., низу 2,5 смт., глибина—0,6 смт. IX: 1123, 1173, 1170; X: 1042; XI: 1275, 1276, II: 405.
- 8—9. Пилки кремінні, цілі сіро-жовтавого кремня. Тип чотирьохкутних. Лезо—увігнуте, спинка вигнута, низ рівний, носик округлий, лезо, спинка й носик підправлено ретушом з обох боків. Найбільша довжина леза—6,6 смт., низу—3,9 смт., глибина—1,6 смт., найменша довжина леза—4,8 смт., низу—2,8 смт., глибина—1 смт. IX: 1171, 1172; X.
10. Пилка кремінна фрагментована, патінізована й, можливо, обпалена на вогні. Тип грюхкутних. Лезо увігнуте, спинка вигнута, низ і носок надбиті. Нбш. довжина: леза—5,4 смт., низу—3,2 смт., глибина—1,5 смт. IX—1124.
- 11—22. Фрагменти пилок попередніх типів. XI: 1126, 1125, 1167, 1163, 1169. X: 1091, 1089, 1090, 1043, 1228, 1168, 1250.
23. Пилка ціла кремінна плямватого, світло-сірого кремня, чотирьохкутної форми. Всі сторони з обох боків підправлені ретушом. Примірник вповні зберігся. Розмір—5 смт.×4,3×0,9. IX—1180.

¹⁾ Числа після опису річей визначають: римські—№ могили, арабські—інвентарний номер Історичного Музею Уманщини.

- 24—26. Фрагменти шкрабл. сірого плямуватого кремнія. IX: 1166, 1164; X—1092.
 27. Фрагмент долотоподібного приладдя св.-сірого, плямуватого кремнія. X—1044.
 28. Фрагмент кремінного накопечника сірого плямуватого кремнія. IX—1227.
 29—31. Скалки кремінні, що їх могли використовувати як приладдя: IX—1174, 1165. XI—1274.
 32. Ніж двобічний цілий темного кремнія, зроблений чотирма відбивами. Обидва леза відретушовано. Довжина—6,7 снт., шир. 1,8 снт., грубина—0,8 снт. IX—1229.

Вироби з каменя.

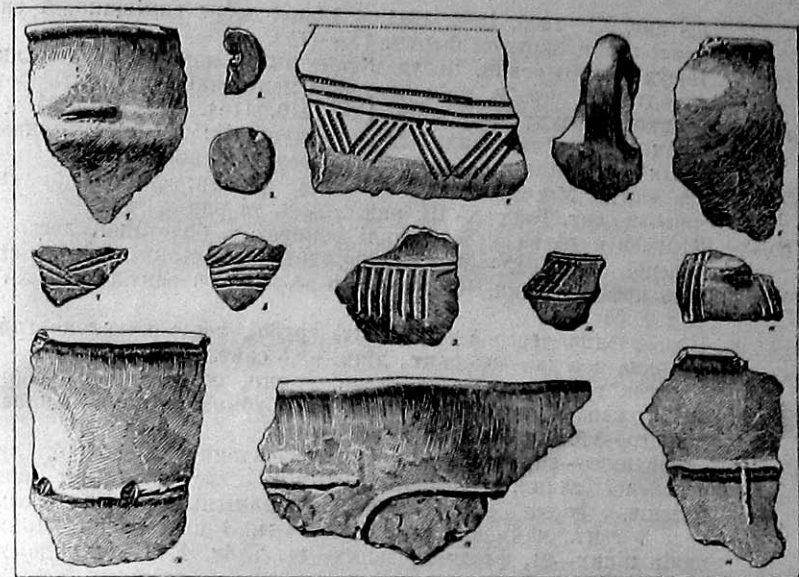
Табл. XVIII, ряд 3, №№ 3, 5.

33. Сокирки свердленої шліхованої з пісківця темно-сірого кольору (фрагмент). Височінь 9 снт., приблизна ширина—3,8 снт., довжина леза—4,3 снт. Діаметр дірки: 2 снт. IX: 1214.
 34. Обушок від свердленої шліхованої сокирки-молотка. Дрібнозерновий пісківець темно-сірого кольору. Втулка з обох кінців рельєфними кільцями. По боках сокирка-молоточок має рельєфні виступи. Височінь обушка 6,8 снт.; діаметр дірки коло 2 снт. Грубина обушка—1,3 снт.; грубина сокирки-молоточка коло 6 снт. XI—1279.
 35—46. Фрагменти камінних шліхованих свердених сокирок-молотів різних типів. IX—1212, 1236, 1216, 1215, 1213, 1235, 1231, 1159, 1211. X—1047, IX—1217, 1218.
 47. Фрагмент камінної, гранітної, свердленої булави.
 48—50. Кругляки (т. з. пращне каміння) з різних порід каменя (кварцю, кварциту, графіту). Тип перший—камінні кулі. Найбільший діаметр 6,3 снт., найменший 5,5 снт. IX—1245, 1247. X—1066.
 51—54. Кругляки (т. з. пращне каміння) з різних порід каменя (кварциту, графіту). Тип другий гранчатий. Найбільший діаметр 5,5 снт., найменший—4,3. IX: 1248, 1219, 1246. X: 1086.
 55—57. Кругляки (т. з. пращне каміння) з різних порід каменя. Тип третій—плесковатий. Найбільший діаметр 7,5 снт., височінь 2,2 снт., найменший діаметр 6 снт., височінь 3,2 снт. IX: 1220, 1249, 1244.
 58. Кругляк, розкладений випалом в огні, задимлений. Діаметр—5,3 снт. з попелястого прошарка. Могили IX—1222.

Вироби з кістки.

Табл. XVIII, ряд 1, №№ 3, 4, 5.

- 59—62. Проколки з кістки. Тип I.—Відкол частини трубчатої невеликої кістки з пришліхованим кінцем, необробленим протилежним кінцем. Нбш. довжина 8,7 снт. нмш. довжина—7 снт. IX—1226, 1178, 1176, X—1045.

XIX. Білогородка.

- 63—65. Проколки з кістки. Тип II. Відлом невеликої трубчатої кістки з шпичасто-загостреним одним боком її та п'яткою. Нбш. довжина—10, снт., нмш. довжина—5 снт. IX—1177, 1175, 1224.
 66—67. Фрагменти проколок іншого типу. 1234.
 68—69. Долото зроблене з розколотої повздож трубчатої кістки. Довжина—9,5 снт. Ширина леза—2,3 снт.; 1085.
 70. Долото зроблене з кістки. Довж. 12 снт.
 71—72. Фрагменти невідомого призначення виробів з кістки б. м. Гарпунів.
 73. Гудзик з кістки, просверлений по середині. Діам. 4,2 снт.
 74. Гудзика фрагмент, просверлений двома сверлинами. Діам. 3 снт.

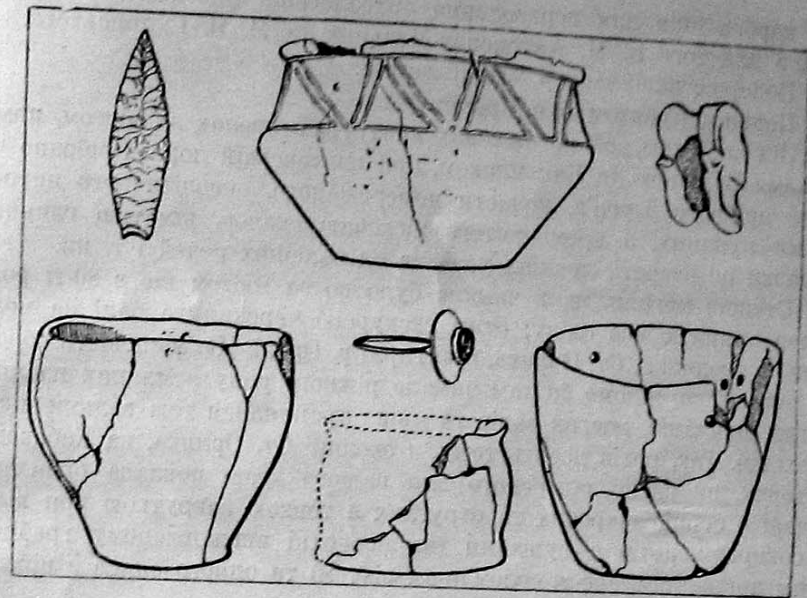
Вироби з глини.

Табл. XVIII, ряд 2, №№ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7. Ряд 3, № 4.

Табл. XIX, №№ 1—14.

75. Зразки посуду простого без орнаменту.
 76. Зразки посуду простого з пружкати́м орнаментом.
 77. Зразки посуду простого з врізаним орнаментом.
 78. Зразки посуду полискованого без орнаменту.
 79. Зразки посуду полискованого з пружкати́м орнаментом.
 80. Зразки посуду полискованого з врізаним та чеканим орнаментом.
 81—85. Друшляки. Фрагменти посуду грубої глини, певне конусної форми подіравлені круглим вістрям. Грубина черепка 1 снт.—

- 0,8 снт. XI—1208, 1252, 1241, а також добре вимішаної й випаленої глини округлої форми. IX—1158.
- 86—89. Посуд мініатюрний. Посуд погано випаленої глини, болотяного складу. Всі вироби, крім двох фрагментовані. Передають форми великого посуду: горщиків. IX—1210, 1154, 1129 (цілий). (Височінь—2,7, діам. горла—2,7). Гладущиків: X—1081 (орнаментований наліпними пуклями), розмір: височінь зб. част. 4,3 снт. Мисок: IX—1128 (ціла, розмір: діам.—6,5, височінь—2 снт. Табл. XVIII, ряд 2, № 7, та ряд 3, № 4.
- 90—92. Фрагменти підвісок в вигляді сокирок з болотяної, легко випаленої глини. IX—1141, 1140, 1202. На останній слід червоного пофарбовання. Найб. розмір зб. част. 6 снт. Табл. XVIII, ряд 2, № 1.
93. Провернений черепок (фрагмент) грубої, легко випаленої глини. Глибина черепка—0,5 снт., діам.—3,5 снт. Табл. XIX, 2.
94. Черепок грубої, легко випаленої глини, обточений по оббиву. Форма надана черепковій—овальна. Глибина черепка—0,9 снт., діаметр—3,5. Табл. XIX, 3.
- 95—126. «Хлібчики»—вироби невідомого призначення з доброї, легко обпаленої глини. Зроблені зажимом скрутка глини поміж долонь. Форма й розмір різноманітні. Більш. розмір: коло 7 снт., найменш. розм.—2,5 снт. З виставлених примірників цілих—21, фрагментованих—11. Табл. XVIII, під долотом ряд 1, № 4.
- 127—131. Гудзики глиняні. Тип 1, чистої, легко випаленої глини. Зроблено їх зажимом поміж долонь, проколото. В одному примірникові прокол не доведено до кінця. Найб. розмір: діам.—4,3, глибина—1,4; найм.: діаметр—2,3, глибина—0,7 снт. IX—1147, 1143, 1136, 1154. X—1053.
- 132—137. Гудзики глиняні. Тип 2. Болотяної, легко випаленої глини. Зроблено їх катанням глини поміж долонь і потім легким приплюснуттям. Найбільш. розм.: діаметр 5,6, глибина 3 снт. Більші примірники всі розбиті. Частину де-яких знайдено в могилах і зклеєно. IX—1232, 1233, 1251, 1131, 1155, 1139.
- 145—149. Гудзики різноманітної глини. Тип 3. Зроблені розкачуванням глини в кульку, а потім викрученням в них діри. Найбільший розмір: діам. 3,5 снт., височінь 1,5 снт. 9 примірників цілих. IX—1132, 1130, 1153, 1137, 1134, 1136. X—1053, 1082. XI—4,4.
- 150—151. Гудзики. Тип 4. Орнаментовані дірчатим орнаментом. Вигнуто-увігнутої форми. Розмір найб.: діам. 3 снт., височінь 2 снт. IX—1152, 1142.
- 152—154. Важки. Глина різноманітна. Форма плесковата. Розмір найб.: діам. 8 снт., глибина 3,2 снт.; найм.: діам. 5,4 снт., глибина 2 снт. Більші примірники побиті. IX—1204, 1135, 1151.
- 155—158. Важки. Форма двоконічна. Глина добра, випалена добре. Розмір: діам. 5,5 снт., височінь 3,5 снт. Всі примірники побиті. Частишки одного знайдено в різних місцях насипу й зклеєно.

XX. Старий Орлик.

Катерина Антонович-Мельник.

Археологічні дослідження на Кременчужчині.

До останнього часу Кременчужчину науково не було обстежено. Можна пригадати тільки два археологічні розкопки, переведені ще 1880—1890-ми роками: В р. 1880 К. Мельник розкопала була чотири могили в околицях с. Олексіївки під Кременчугом—одну з похороном скитського типу і три вкупі з похороном корченим поодиноким, дуже бідним, без фарби; біля кожного небіжчика знайдено було по череп'яній ринці найгрубшого виробу, кілька звірячих кісток, кремінні скалки та одно очкурове костяне кільце. Р.р. 1887, 89, 90-х, в околиці с. В. Мануйлівки, В. Щербачов виявив в кількох могилах похорон різного часу, починаючи від корчених найпізнішої доби і до похорону з бронзовою фібулою тенського типу¹⁾.

Влітку цього року, на прохання Археологічного Комітету, одержано від Кременчужського Округового невеличкі кошти в сумі

¹⁾ На підставі матеріалів археологічного відділу Полтавського Музею, де переховуються й знахідки В. Щербачова.

100 карбованців для переведення археологічних дослідів. ВУАК виврядив для того К. М. Антонович-Мельник та М. Я. Рудинського.

Подорож відбулася в місяці жовтні.

Першим пунктом був Кременчук.

Під час екскурсії по піскових кучугурах—дюнах за містом, поміж річками Залізною та Кагамликом, при полтавській дорозі, зібрано чимало дрібного череп'я, почасти помережаного, енеолітичного виробу, трохи лупаних, з кременистого пісковцю скалок, шматків глиняної обмазки по очереті, дрібних уламків од залізних речей і т. ин.

Степові могили, яких чимало було по за містом ще в 80-ті роки, тепер знищено без сліду; отже екскурсію перекинуто далі на полудень, в околиці с. Ст. Орлика, при гирлі р. Орелі. Цю місцевість обрано не випадково: відомо бо там чимало різного роду земляних насипів: могил, майданів, довгих валів та инш.; траплялися теж вельми цікаві знахідки. Так, років десять тому, в околиці Ст. Орлика, на Кабакових хуторах, знайдено рідкосного для нашого краю поклада бронзових речей: 6 серпів широких та округлих з тонкою закруткою при кінці; 3 сокирок-цельтів з вушками (на поверхні вигладженому гребінчастим приладдям, або-ж солом'яним віхтем) та одного списа з ніжкою, усе разом у череп'яному горщику.

Усе те вимагало наукового дослідю, отже вирішено було обслідувати саме цей куток.

Поодинокі знахідки останнього часу на Кабакових хуторах доповнюють зазначений вище поклад. Знайдено ще одного бронзового серпа іншого типу, бронзового списка з поперечкою через шийку. Крім того, в одній могилі, біля х. Половещина, знайдено на кістяку золоту плесковату гривню з заціпкою та шкляними окрасами. В самому Орлику знайдено миску з мідної бляхи, східнього виробу, цілу прикрашену витиснутим орнаментом (№ кат. 140).

По-між Ст. Орликом, Кабаковими хуторами і далі по степу, од Дніпра до Орелі, трапляються могили, то поодинокі, то по 2—3 вкупі, почасти вже заорані, та поміж ними два майдани в напрямку до Орелі. Розкопано було поодинокую могилу приблизно за верству на схід од південного краю Ст. Орлика, верстов за дві од Кабакових х.х., вже значно заорану, приблизно 1 метр. заввишки, 85 метр. навколо.

Розкопи виявили в неглибокій ямі похорон поодинокий, скорчений, кістяк—на лівім боці, головою на NE; коло самого обличчя невеличка череп'яна риночка (табл. XX, ряд II, 2); з північного та північно-східнього краю, по-за ямою, постановлено півколом чотирі посудини: двоє горнят (табл. XX, ряд II, 1 і 3), одна ринка, цілком роздушена, та макітерка, помережена в зубці (таб. XX, ряд I, 2). (Одні вище, другі нижче кістяка). Скрізь по могилі траплялось, ще з іншого посуду, череп'я.

Сам похорон, видимо, пізнішої доби, без фарби; цілий інвентар

складався з посуду найгрубшого виробу, з кісток пташиних та звірячих. Єдина річ побутова—це була бараняча бабка, в середині налита оловом, знайдена метрів 1½ на схід од кістяка (таб. XX, р. I, 3). Замість добре збудованої домовини давнішої доби—неглибока, безформена яма, трохи вище ґрунту, без жадної обкладки, обмазки або підсипки.

На побережжю Дніпра й Орелі широкими рядами простяглися великі дюни; наддніпрянська полоса, після найпильнішого огляду, майже нічого не дала. Тільки на зарослих вже кучугурах, в уроч. Чернечому, над долиною Орелі, зібрано чимало черепків од посуду різних культур: починаючи від трипільської та енеолітичної аж до пізніх козацьких часів (№№ кат. 13—43; 47—87; 104—135). Далі, знайдено кременну стрілку та скребочок надзвичайно тонкого виробу (№№ каталогу 9—10); дрібні речі скитської культури (№№ 44—46); електровні перстень варварського виробу (таб. XX, посередині), уламок золотої набивної бляшки, бронзові спіралки та бляшки; все те датується римською срібною монетою Антоніна (№№ кат. 47—94); нарешті шкляне намисто слав'янської курганової доби й пізніших часів та багато череп'я з посуду слав'янського виробу од найдавніших часів аж до XVІІ в., може, й пізніше (№№ 95—139).

Далі, на березі Дніпра, знайдено вельми рідкого типу приладдя, вирізане з плічкової звірячої кістки.

В ур. Полковищу знайдено кременну стрілку дуже гарного виробу (таб. XX, р. I, 1).

Невеликі кошти і короткий час перебування в Орлику не дали змоги ширше дослідити його цікаві в археологічному відношенні околиці. Між иншим, по лівім боці Орелі тягнеться теж вельми значна смуга кучугурів, де трапляються різні знахідки; напр., в урочищу Бистрику знаходять чимало виробів з кременя та череп'яну посуду.

Взагалі, цей куток Лівобережжя, зовсім до останнього часу не досліджений, вимагає серйозної уваги археологів, і поширення дослідів у ньому треба зазначити як одно з завдань ближчої роботи ВУАК'а. Отже ми вважаємо за цілком необхідне глибше досліди так в околиці Кабакових хуторів, як і над могилами побіля майданових городищ, дали по-над Ореллю.

Могила біля с. Старий Орлик.

1. Половина малої, з темної глини, риночки, виробленої од руки доволі грубо, мало випаленої. Вис. 8 см., діам. вінець 10, діам. дна 9,7 см. (Табл. XX, р. II, 2).
2. Горщикок з темної глини, виділений од руки зовсім не рівно, добре випалений. Вис. 12,5 см. Діам. 15—8. (Табл. № XX, р. II, 1).

3. Горнятко з нечистої, дуже крихкої глини, виліплено од руки не зовсім рівно; зверху на сирому протикано було чотири дірочки: дві—вкупі, другі дві—одна проти одної. Вис. 12,5, Діам. 16—8,5. (Табл. XX, р. II, 3).
4. Макітерка з темної нечистої глини, виліплена без круга, добре випалена; верхню половину прикрашено трьохкутнім орнаментом, виведеним од руки доволі нерівно. Вис. 12 см. Діам. 18—10 см. (Табл. XX, р. I, 2).
5. Половина ринки грубого виробу з нечистої крихкої глини та дрібні черепочки до неї
6. Бараняча бабка, в середині налита оловом (битка), знайдена біля кістяка). (Табл. XX, р. I, 3).

Знахідки на дюнах в ур. Чернечому біля Кабакових х.х.

7. Кремінна стрілка довга та вузенька, дуже тонко оброблена. Знайдена в ур. Полковищу. (Табл. XX, р. I, 1).
8. Костяне знаряддя, вирізане з плічкової звірячої кістки. Знайдено на березі Дніпра, нижче од Ст. Орлика.

Окремі знахідки виробів з характером енеолітичним:

9. Половина круглої тонкої скребачки з ясного прозорого кременю; оброблена по краю ледве помітною найдрібнішою підправкою (ретушю).
10. Довгенька стрілочка з такого самого кременю, знизу рівна, не зовсім оброблена.
11. Невеличкий уламок камінного шліхтованого молота.
12. Уламок камінного круглого шліхтовника; один бік трохи вигладжено.
- 13—14. Два уламки з вінець посуду з гребінчастим та ямчастим орнаментом.
- 15—18. Чотири уламки великого, з рівними гладенькими вінцями, посуду, зробленого від руки з рудої та чорної глини; на одному широкі смужки. По чорному навхрест помальовано рудою глиною широкі смужки. № 18.
- 19—20. Два уламки великих горшків з темної нечистої глини, зверху вигладженої рукою; вінця трохи одвернені; нижче леначе наліплено товсті пружки.
- 21—22. Два уламки великих посудів з темної глини; вінця товсті, кругом прикрашені глибокими борознами та рельєфними пружками.
23. Уламок посуду з протиканою в свіжій глині дірочкою.
- 24—25. Два уламки тарілок овальної форми з нечистої темної глини, вельми грубого виробу; № 24 зовсім плесковата, без вінець.
- 26—27. Два уламки таких самих тарілок кращого виробу, з вигнутими вінцями.
- 28—37. 10 уламків з денців дуже товстого посуду, виліпленого без круга; глина нечиста, з домішкою товченого граніту, добре вигладжена і кріпко випалена; 2—3 снт. завтовшки.

Вироби, що мають характер Трипільської культури.

- 38—43. 6 невеличких черепочків різного посуду з червоної, жовтої або-ж темної глини, де зверху наведено червоним; чотири прикрашено гребінчастим орнаментом—смужковим та спіральним; з середини глибокі гребінчасті смужки.

Речі скитської доби.

44. Залізна стрілка, трьохбока, з довгою шийкою.
45. Олив'яна, конічної форми, направка на ремінь до аркану.
46. Половина шкляної, синьої, намистини, звідки викришилось кольорове очко.

Речі римсько-варварської доби.

- 47—62. 16 уламків теракотових, гарного виробу, діот, прикрашених паралельними смужками.
- 63—68. 6 уламків такого самого посуду, грубого виробу.
- 69—76. 8 уламків низьких широких мисок з гарної сірої глини, дуже тонкого, гончарського виробу, прикрашені горизонтальними смужками та кривулькою.
77. Уламок великої, такого самого виробу, вази, з блискучою поверхнею.
78. Уламок вази, того-ж самого типу, з червоної дрібної глини; зверху наведено графітом.
- 79—82. Невеликі уламки посуду з червоної та рудої глини, дуже гарного виробу; між ними черепок глека з високим наліпленим кругом шиї пружком.
- 83—87. Уламки денець з мисок та иншого посуду, з тонкої сірої глини. Увесь той посуд, тонкий і дуже гарно зроблений на крузі, походить з ранньої доби мандрівки народів.
88. Римська срібна монета імп. Антоніна.
89. Електричний перстень варварського виробу, з аметістом в суцільному гніздечку. (Табл. XX, р. посередині).
90. Уламок золотої, набивної, бляшки, прикрашеної нарізками.
- 91—93. Три уламки бронзових дротяних спіральок.
94. Три уламки бронзової тоненької бляшки.

Речі слав'янської культури.

95. Залізні кільця з кольчуги.
96. Три великі намистини з кольорового шкла; одну зроблено розеткою.
97. 17 дрібних намистинок з синього, червоного та чорного шкла.
- 98—101. Одна череп'яна пряслиця та уламки трьох инших з сірої та червоної глини, добре випалені.
102. Кремінна скалка, трохи окресана.
103. Маленький залізний серп.
- 104—107. Чотири уламки вінець з стародавнього слав'янського посуду, виробленого од руки, без орнаменту, добре випаленого.

- 108—116. 8 уламків стародавнього слав'янського посуду, переважно зробленого на крузі, добре випаленого; орнамент натиканий, кригульчастий, або широкими смужками, навколо; № 112 з трьома рядами зубців.
- 117—135. 19 уламків великих горшків з сірої глини (чавунів), слав'янського виробу, пізнішої доби (після XIII в.); всі зроблено на крузі: вінця одвернено, ще й наліплено товстим валочком; нижче—ряд паралельних смужок; на одному, по-під смужками, натикано ряд ямок; на другому, нижче вінців, виведено кригульку.
136. Денце з такого самого посуду; на ньому видушено кружка та два пружки виперек.
- 137—139. Уламки трьох денць з такого самого посуду.
140. Широка миска східного типу з мідної бляхи, вся прикрашена видушеним орнаментом.

Проф. Василь Ляскоронський.

Розкопи в подвір'ї Софійського собору в Києві. Осінь 1925 р.

До розкопів на території Софії спричинився обвал землі з північної сторони храму на 35 метрів од його стін, що виявив лях хідник у напрямі SW на NO. Надалоци найменшим знахідкам на території Софії першорядне значіння, Всеукраїнський Археологічний Комітет не міг не розпочати дослідів на місці обвала. Клопотання перед Київським Окргоспом дати потрібні для дослідів кошти або-ж робочі руки було задоволено і 10 серпня ВУАК приступив до розкопів. Справу розкопів доручено було спеціальній комісії в складі П. П. Курінного, проф. В. Г. Ляскоронського та В. Є. Козловської.

Для розкопів було призначено чотирьохкутню площу 20×10 метрів, що охопила також і провалля із ходом. Площу цю було поділено на квадрати, завбільшки 2×2 метри. Землю здіймали шарами і просівали на грохоти. Тижнів за три після початку розкопів склад комісії було змінено через виїзд із Києва на інші розкопи П. П. Курінного й В. Є. Козловської й керівництво перейшло до проф. В. Г. Ляскоронського та запрошених до комісії левів ВУАК'у К. М. Антонович-Мельник, К. В. Мощенка і співробітника ВУАК'у О. В. Укубського.

Розкопи виявили цегляний фундамент неправильної чотирьохкутньої форми, 7 метрів завдовжки і біля 6 метрів завширшки, з грубиною стінок коло 0,5 метра (див. креслення К. В. Мощенка). Зі сходу фундамент мав довгий сходовий хід-коридор, 1,8 м. завширшки. Хід цей у середині будинку колись замикали двері, од яких з обох боків зберіглися залізні гаки-петлі. Перед цими дверима в стінках фундаменту знаходилося по одній півкруглій дужній ниші.

Фундамент закладено було на 2,5 метри завглибшки, із цегли XVII ст., й містив він між своїми стінами підземне приміщення заввишки в 2,4 м., потинковане й побілене. Стеля лежала на 2-х поперечних і 3-х поздовжніх соснових балках, рештки яких у вигляді зо-

тлілого дерева зберіглися в спеціальних гніздах, що їх зроблено було в стінах фундаменту. Поперечні балки підперто було 4-ма сторчковими так само сосновими стовпами, що стояли на 2-х дубових підвалинах. Для виводу вохкого повітря в північній та в південній стінах зроблено було цегляні трубчасті форми люки. В південно-західньому куткові будівлі є східчастий вхід до льоху, стіни якого обкладено цеглою, зі склепінням із цегли в першому його коліні та вирізаним у льосі в другому. Льох має неглибокі бокові приміщення—ниші.

На всій розкопаній площі, де більше, де менше, знайдено було велику кількість битої й цілої цегли XVII ст. й литовської доби, велику кількість різноманітних кахлів XVII—XIX ст. та їх фрагментів (до 40 типів—різнокольорових, полив'яних, без поливи, з рельєфним орнаментом, гладких зелених та ниш.; серед орнаментів трапляються образки рослин, звірів, птахів, людські постаті, пейзажі та ин.); чимало знайдено також фрагментів полив'яного й неполив'яного посуду, ще більше фрагментів різноманітного шкляного посуду XVII—XVIII ст. З металевих речей знайдено: залізні цвяхи, гачки, ножі, замки, мідяні й срібні монети російські та закордонні XIV—XIX ст., також звірячі та рибацькі кістки, рибацька луска, людський щелеп. Разом із цими речами знайдено було й речі князівської доби, а саме: цегла й фрагменти її, більш-менш великі шматки червоного лупця, частина червоної лупцевої плити з рельєфним орнаментом, можливо, від саркофагу, фрагменти глиняного посуду з типовим орнаментом та без нього, лупцеве прясличко, маленька цінна візантійська висла печатка X—XI ст. та инше.

Опис речей з розкопів на подвір'ї Софії складено О. Якубським. Кресленнями зроблено К. Мощенком.

Всякі твердження з приводу розкопаної будівлі, на нашу думку, передчасні. В кожному разі досліди мають бути продовжені й року 1926. Лише глибше й систематичніше обслідування території, що оточує Софію, дасть потрібні нам відомості про забудовання цієї найвидатнішої пам'ятки нашої історії в різні доби її життя.

Великокнязівська доба.

1. Печатка привісна цінна, візантійська; на одному боці божка мати оранта, на другому невідомий святий; діам. 1,7 см., завгр. 1,5 мм.
- 2—3. Фрагменти браслетів шкляних синіх.
4. Пряслице лупцеве; зовн. діам. 2,2 см., внутр. діам. 0,9 см.
5. Копіє церковне мідяне; завд. 6 см.
6. Стріла залізна ромбовидна; завд. 10,5 см., без ніжки завд. 6 см., впоперек 2,5 см.
7. Фрагмент плитки глиняної обпаленої, вкритої поливою; по брунатному тлі зелені й жовті розводи.
8. Фрагмент фрески, з малюнком рослини.

Картон I:

- 9—10. Вуха від великого глиняного слав'янського посуду (амфор).
11. Денце від слав'янської амфори; діам. 4,5 см., завв. 5 см.
12. Грузило до неводу глиняне, перероблене з якогось фрагменту; 7×7×4 см.
- 13—21. Фрагменти слав'янських амфор.
22. Кружечок глиняний; діам. 3,5 см., завгр. 0,5 см.

Картон II:

- 23—45. Фрагменти слав'янського посуду, здебільша прикрашені візантійським орнаментом.
46. Частина плити лупцевої орнаментованої; розм. 49×41×4 см.
- 47—48. Частини плит лупцевих не орнаментованих; розм. 64×48×10 см. і 75×59×8,5 см.
- 49—63. Фрагменти цегли й бита цегла. На підставі обміру битої цегли можливо встановити такі її розміри 28×28×5 см., 31×31×6 см., 24,5×24,5×4,5 см., 24,5×24,5×3 см., 25×25×3 см.; що до товщини цегли, то, крім наведених розмірів, трапляються фрагменти 4 см., 3,5 см. й 2,5 см. завгрубшки; ширини й довжини останніх фрагментів встановити не почастило.
64. Фрагмент карнизу білого мармуру; розм. 14,5×8×7 см.
65. Частина карнизу з лупця; розм. 16×13,5×9,5 см.
66. Камень кутовий (лупець); розм. 30×14×14 см.
67. Камень оббитий (лупець); розм. 33×20,5×18 см.
- 68—70. Частини цементу великокн. доби з доліпками пізнішого цементу.

Литовська доба.

71. Цеглина надбита червоноста, з 8-ма борозенками з одного боку, завширшки 17,5 см., завгруб. 6,5 см. (Довжину не з'ясовано).
72. Цеглина така сама; завш. 15 см., завгр. 6,5 см. (Довжину не з'ясовано).
73. Цеглина така сама; червона; завш. 14 см., завгр. 7,5 см. (Довжину не з'ясовано).
74. Цеглина рожевата без борозенок; розм. 20×19,5×4,5 см.
75. Цеглина така сама; без борозенок, жовта; розм. 22×22×5 см.
76. Цеглина така сама, жовта; завгр. 3,5 см. (Ширину й довжину не з'ясовано).

XVII—XVIII століття.

77. Цеглина жовта; розм. 30×15×6,5 см.; до неї наліплений цемент завгр. 2 см.
78. Дві цеглини червоноста; розм. 32×16×5,5 і 31×16×6 см.
79. Дві цеглини жовто-червоноста; розм. 32×15×6 см. і 30×15×6 см. цемент між ними завгр. від 3 до 6,5 см.
80. Цеглина кутова жовта; розм. 22×16×27×5,5 см.
81. Цеглина така сама; розм. 15×13×18×5 см.

Картон III:

- 82—112. Фрагменти віників шкляного посуду; з них дванадцять з рельєфними наліпками, на де-яких примірниках наліпки мають нарізки; ч. 92—цілий каламар, ч. 109—цілий флакончик.

Картон IV.

113—139. *Вушка* шкляного посуду; з них більшість прикрашено рельєфними пружками.

Картон V:

140—161. *Денця* шкляного посуду; більшість прикрашено наліпним хвилястим орнаментом або рівною наліпкою по краю денця.

Картон VI:

162—185. *Боки, денця й вінця* шкляного посуду; де-які з них прикрашено наліпним орнаментом.

Картон VII:

186—232. *Вінця, боки, вушко й ніжка денця* шкляного посуду.

Картон VIII:

233—258. Фрагменти посуду полив'яного й неполив'яного із рельєфним орнаментом.

Картон IX:

259—295. Фрагменти полив'яного орнаментованого посуду.

Картон X:

296—340. Частина люльки глиняної неполив'яної та фрагменти полив'яного орнаментованого посуду.

Картон XI:

341—365. Фрагменти полив'яних кахлів, прикрашених на блакитному тлі різнокольоровим рельєфним рослинним і геометричним орнаментом.

Картон XII:

366—399. Фрагменти кахлів зеленої поливи із рельєфним рослинним орнаментом; на одному фрагменті—людське обличчя.

Картон XIII:

400—431. Фрагменти неполив'яних кахлів із рельєфним рослинним орнаментом.

Картон XIV:

432—459. Фрагменти полив'яних кахлів із блакитним рослинним орнаментом на білому тлі, або білим по синьому. Ч.ч. 441—букет квітів у вазі, 442—лані з собачкою. Розм. 22×16,5 см.

Картон XV:

460—486. Фрагменти полив'яних кахлів та карнизів рівних і вигнутих, білих із синім рослинним орнаментом (іріс).

Картон XVI:

487—520. Фрагменти полив'яних кахлів рівних і вигнутих, та карнизів білих із синім рослинним і тваринним орнаментом та пейзажами.

Картон XVII:

521—554. Фрагменти різних полив'яних кахлів та карнизів, білих із синім рослинним орнаментом та синіх із білим.

Картон XVIII:

555—580. Фрагменти білих полив'яних кахлів із брунатним малюнком людської постати, що стоїть із знятими догори руками на лівому коліні та оточена гірляндами винограду й квітів, в рамках з плетіння. Розм. 21×17,5 см.

Картон XIX:

581—602. Фрагменти білих полив'яних кахлів рівних, гранчастих і вигнутих; в центрі—на зеленій траві брунатна людська постать, яка тримає обома руками кухля (сама постать не збереглася), в брунатних рамках з аканту, в горішніх кутках жовті або брунатні вазони з жовто-брунатними квітами й зеленим листям.

Картон XX:

603—624. Фрагменти білих полив'яних кахлів рівних, гранчастих і вигнутих, обведених двома зеленими смугами, між якими брунатна сітка із синіми або зеленими цяточками. В центрі, в зелених із жовтим рамках, людські постаті на тлі пейзажів або пейзажі. Ч. 605—море з човном під парусом; ч. 608—людська постать в капелюхові й чобіттях, яка йде спераючися на кийка; ч. 610—людська постать, прикрита жовтим шарфом, яка стоїть, склавши руки на грудях, на лівому коліні, перед деревом; ч. 611—частина пейзажу з вітряком; ч. 624—пейзаж із двома високими деревами в центрі.

Картон XXI:

625—644. Фрагменти білих полив'яних кахлів із зеленою з жовтими квітами гірляндою, що висить на брунатних із жовтими обводами кругах; в центрі—на брунатній гілці жовто-зелений сокіл із жовтою шиєю та білою з жовтим головою.

Картон XXII:

645—671. Фрагменти білих полив'яних кахлів у рамках з блакитних і жовтих квітів, зеленого листя й брунатних обводів. У центрі зелена з жовтим ваза, в якій жовта квітка соєшника й листя.

Картон XXIII:

672—717. Фрагменти білих полив'яних кахлів, рівних і вигнутих, в брунатно-жовто-зелених рамках із сіткою й мушлями; в центрі брунатні постаті на тлі пейзажу (центр майже не зберігся). Ч. 674—карниз до цієї грубки—брунатне й зелене листя й жовті ягоди; ч. 715—частина колонки.

Картон XXIV:

718—753. Фрагменти білих полив'яних рівних кахлів: 1) у зелених рамках зелена квітка з 8 пелюсток; 2) той самий малюнок у брунатному кольорі; 3) з білою квіткою первоцвіту, жовтим пуп'янком і зеленим листям; 4) з фіолетово-жовтим метеликом; 5) з фіолетовою квіткою туліпана в зелених хвилястих рамках; 6) край кахлі із зеленими рамками в формі «есів»; 7) край із блакитним рослинним орнаментом і зеленим листям; 8) карниз із зеленою квіткою з пелюстків і брунатною серединкою; 9) фрагменти кахлів із зеленими переривчастими рамками (центр зовсім не зберігся).

Картон XXV:

764—785. Фрагменти кахлів рівних і вигнутих білої поливи із зеленим, жовтим і брунатним рослинним орнаментом.

Картон XXVI:

786—812. Карнизи й фрагменти їх, переважно із рослинним або геометричним орнаментом; ч. 801—із тваринним орнаментом.

Картон XXVII:

813—839. Фрагменти кахлів і карнизів рельєфних зеленої поливи.

840—850. Монети. Монета срібна сильно затерта, подібна до празьких грошів XIV віку. Солід шведського короля Карла X. Солід лівонський Карла X. Полушка р. 1703. Деньги р.р. 1751, 1767 і 1768. П'ятак р. 1758. Частина карбованця Катерини II. 2 копійки р. 1845. 3 копійки р. 1881.

Валерія Козловська.

Розкопи на території стародавнього Боришпільського городка.

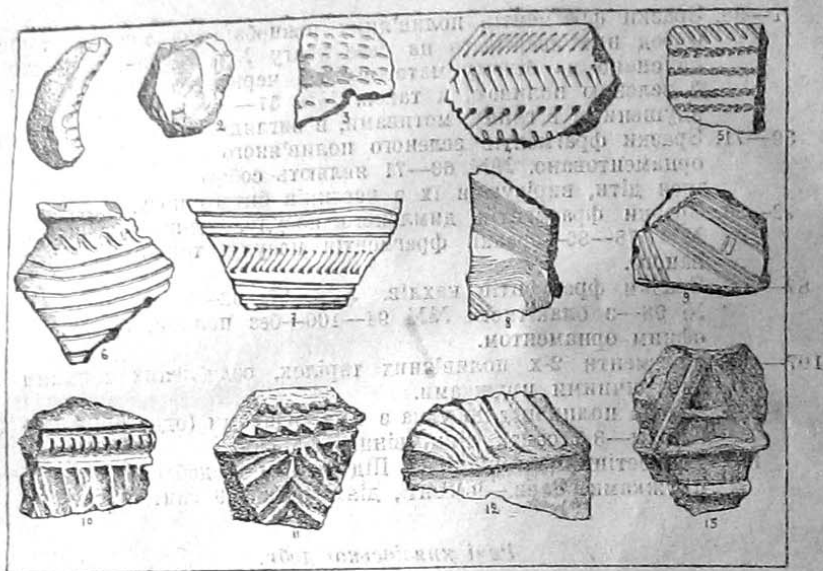
Зазначені розкопи, що переведено 16/IX—26/IX р. 1925, мали на меті встановити центр оселі князівських часів у м. Баршполі, і тому мали характер розвідки. Для розкопів було обрано місця, прилеглі до найстарішої церкви м. Боришполя—Борисо-Глібської. Тут прокладено було 4 траншеї. З них—2 уздовж самого Михайлівського проулку, сусіднього з Борисо-Глібською церквою; 1—коло південної абсиди зазначеної церкви та 1—у дворі церковної садиби. У всіх траншеях, крім тої, що було прокладено коло абсиди (де знайдено похорони пізніших часів), констатовано досить могутній культурний шар XVII—XVIII ст., в якому траплялися також порівнюючи часто шматки червоного шиферу та зрідка інші речі князівської доби (череп'я посуду, ножі, гребінець, шиферне прясличко). Культурного шару князівських часів не було знайдено, останній був знищений за часів козацьких. Найцікавіші знахідки видобуто в 1-й траншеї, на Михайлівському проулку. Тут, починаючи з самої горішньої верстви, траплялися численні фрагменти посуду XVII—XVIII ст. й каміння червоного та білого пісковцю, а завглибшки 2,45 м. одкрито сліди пожежі (шар вугілля, попілу, перепаленої землі) й лишки фундаменту якоїсь будови, складеного з великого каміння червоного пісковцю, яке де-не-де розсипалося у пісок.

Експоновані під №№ 1—124 речі видобуто переважно у першій траншеї Михайлівського проулку.

- 1—38. Зразки фрагментів полив'яних різнобарвних мисок і тарілок. Серед них звертають на себе увагу №№ 34—36, де орнамент виконано на білому матовому тлі червоно-коричнявою фарбою й зеленою поливою, а також №№ 37—38, оздоблені окремими, вдуненими в глину, мотивами, в вигляді листочка й пальметки.
- 39—71. Зразки фрагментів зеленого полив'яного посуду. Де-які з них орнаментовано. №№ 60—71 являють собою «битки», якими гралися діти, вирізаючи їх з черепків битого посуду.
- 72—86. Зразки фрагментів димленого посуду, де-які орнаментовано. №№ 78—86—зразки фрагментів посуду, тонкостінного, мальованого.
- 87—106. Зразки фрагментів кахлів. №№ 87—92—з зеленою поливою. № 93—з блакитною. №№ 94—106—без поливи, оздоблені рельєфним орнаментом.
- 107—108. Фрагменти 2-х полив'яних тарілок, оздоблених тонкими концентричними пружками.
109. Зелена полив'яна посудка з 4-ма вушками (одного бракує). Заввишки—8,5 сант., діам. вінця—9,5 сант.
110. Тонкостінний горішчок. Під вінцем оздоблений втиснутими пружками. Завв.—9 сант., діам. вінця—9 сант.

Речі князівської доби.

- 111—117. Зразки фрагментів глиняного посуду.
- 118—122. Шматки червоного шиферу.
123. Залізний ніж.
124. Шиферне прясличко.

XXI. Околиці могили Т. Шевченка.

Акад. Микола Біляшівський.

Розшуки на місці стоянки неолітичної доби біля могили Т. Шевченка.

На березі Дніпра, поблизу могили Т. Шевченка (нижче, приблизно, на одну версту) натраплено було на сліди стації кінця неолітичної доби. Лежить вона над самим Дніпром, на терасі, під горою, яку місцеві селяне звуть «Великим Городищем», і займає площу в кілька десятин. Знахідки зроблено було на поверхні, без розкопів. Грунт місця знахідок—піскувата чорноземля. Знахідки складаються з кремінного знаряддя та черепків посуду. Кремінного знаряддя знайдено мало (XXI, №№ 1 і 2), переважно уламки, значно більше черепків; з них орнаментовані дають орнамент пізнього неоліту (XXI, №№ 3—9).

Такі само розшуки ведено і трохи нижче—на городищі «Княжа Гора» (неоліт., XXI, №№ 10—13), та під горою «Мар'їна Гора» (пізня доба).

Таблиця I. Знахідки під «Великим Городищем». Черепки від посуду (1—47). Орнамент—борознистий рисами, наліпом.

Табл. II. Черепки (1—36) з орнаментом насічкою, витиском, шнуровий. Вироби з кременя (1—36).

Табл. III. Знахідки на Княжій Горі. Черепки посуду з орнаментом (1—47): ямками, витисками, шнуровий, тонкими рисами, ритований, наліпом.

Табл. IV. Черепки, вміщені на таблиці—найбільш характерні для цієї місцевості. Поділяються вони на дві групи: перша—властиво, без орнаменту, уся поверхня вкрита борозенками, витисками низького рельєфу, розміщеними без жодного порядку (1—24); друга—це орнамент наліпний, різного рисунку, починаючи від високих пружків та кінчаючи досить складними (26—49).

Олександр Якубський.

Дюнна стація біля с. Койлова, Переяславськ. повіту.

У вересні місяці 1925 року автор розвідки, разом із В. В. Міяковським, з доручення ВУАК'у, зробив екскурсію до с. Койлова на дюнну стацію.

Стацію цю обслідував у 90-х роках XIX ст. акад. М. Ф. Біляшівський, який знайшов на дюнах фрагменти посуду, що його й відніс до неолітичної культури.

Огляд місцевості виявив, що с. Койлів із чотирьох боків оточують дюни, на яких трапляються сліди перебування доісторичної людності. За браком часу, довелося оглянути лише західні, північні й східні дюни, що тягнуться приблизно на 6 верстов. Найбагатшими на знахідки показалися східні дюни на урочищі, що зветься «Річище». Матеріал всіх дюн приблизно однаковий. Розкопів не переводилося. Знахідки, що їх на поверхні дюн зібрано, числом сягають по-над 850 фрагментів і належать в більшості до енеолітичної культури.

Картон I:

а) Фрагменти денців невеличкого грубого посуду; б) Фрагменти вінців, края яких оброблено витисками штампу; в) фрагменти грубого маленького посуду, м. б. матриці; г) фрагменти стінки посуду з ямчастим орнаментом; д) фрагмент рівного вінця із прокрученою дірочкою; е) фрагмент вінця з опуклинами, що зроблено притисканням штампу із середини посуду, з ямчастим орнаментом; ж) фрагмент посуду з наліпним орнаментом пружками; з) фрагмент посуду зі втиснутим лінійним орнаментом; и) фрагменти посуду із витисками гребінця; й) фрагменти рівних вінців і стінок посуду; к) пряслице; л) вушко від посуду; м) фрагмент вінця із сильно відігнутих краєм, можливо доби мандрівки народів; н) фрагмент вінця трипільського посуду.

Виктор Юркевич.

Розшуки в Н.-Сіверській окрузі.

Підчас перебування в с. Боровичах, Новгород-Сіверської округи, в 1924 р., автор провадив передісторичні розшуки по дюнах лівого берега р. Бичихи, над долиною р. Десни; їх викликали випадкові знахідки місцевої людности. З цих знахідок вдалося придбати: шийну гривну низкопробного срібла, дві такі-ж каблучки з незлютованими кінцями (з розкопаної могили над самою долиною Десни), кремінну сокіру з трохи вигнутими краями, б. м. заокругленим лезом і звуженим другим кінцем (впод. 13,2 ст., найб. широч. 5,8 ст., шир. леза—5 ст., найб. грубінь—2,6 ст.); з менших знахідок треба згадати: 1) кілька добре оброблених маленьких стрілок, 2) шкляні сині подвійні намистини, 3) гарно оброблене шиферне прясельце, 4) уламки браслетів з чорної маси, 5) уламок хрестика з білої бронзи з кульками на кінцях.

Огляд дрон дав змогу зібрати на їх поверхні кремінні вироби та уламки кременю і фрагменти орнаментованого неолітичного посуду. Серед кремінного знаряддя треба назвати коротку кремінну сокіру з одним стесаним красом, другим загостреним і ретельно обробленим поширеним, закругленим лезом (впод. 4,5, найб. шир. 4,4 ст.); скребак округлої форми з широкої скалки, добре підправлений майже по всім околі, зо споду виразна горбинка відбивання (4,5×5,5 ст.); великий відщепок (впод. 9,5, найб. шир. 2,0 ст.) і кілька стрілочок різних форм.

В р. 1925 з доручення В. У. А. К. автор поширив розшуки над р. Бичихою (оз. Зване) і далі від с. Боровичів до с. Очкина. Експедиції минулого літа виявили над оз. Званим численні відокремлені один від другого пункти (всього 14) зі слідами перебування неолітичних мешканців. Крім знахідок часів неоліту, експедиції цього року поповнили знаходи минулого року з слав'янських часів (оз. Зване). Рештки мешканців неоліту знайдено також на піскуватих островних утвореннях долини р. Десни—ур. Білиці, Гумниці, о-ві Борових, о-ві

Гривці, на Лисій Горі і під с. Очкиним. Порівнюючи з численними знахідками над оз. Званим, згадані пункти дають значно менший матеріал, і чим далі на пн.-сх., тим він стає бідніший. Знахідки по о-вах (Борові, Гривка) аналогічні званівським; що-до знахідок на Білиці і Лисій Горі, вони трохи одмінні; тут заслуговує уваги факт обробки для приладдів кварцитої породи.

Експедировано найбільш типові речі.

В описові здобутків автор додержує термінологічних означень М. Рудинського.

Озеро Зване.

1. Ретушований відщепок сірого креміню (прод. 10 см., найб. шир. 2,6 см.).
- 2—10. Зразки відщепків; вповдовж від 6,6 см. (при найб. шир. 1,8 см.) до 3,1 (при найб. шир. 0,6 см.).
11. Відщепок жовтавого креміню з зазубленим краєм (впод. 5,3 см.).
12. Уламок приладдя, зробленого з грубого відщепка, з темного кременю, ретушованого з обох боків, з кінцем, що має сліди уживання в роботі (впод. 3,8, найб. шир. 2,4 см.).
13. Скребак (?) витягнутої форми темно-сірого плямистого креміню з пооббиваними краями і добре ретушованим заокругленим робочим кінцем (впод. 7,0 см., найб. шир. роб. кінця 3,5 см., найб. груб. 1,3 см.).
- 14—17. Скребачки неправильних контурів, пороблені з широких кремінних скалок. Найбільший 3,9×4,0 см., найменший (майже трикутної форми) 2,5×2,6 см.
18. Уламок кремінного знаряддя з темно-сірої породи, гостро затесаний до долу.
19. Невелика сокирка оброблена в контурах високої трапеції з випнутими посередині боками, добре загострена по краях (впод. 5,3, шир. леза 3,4, найб. груб. 1,6 см.).
20. Одкол кряя приладдя типу сокир.
- 21—22. Уламки приладдів з ретушью краю.
23. Вістря на спис жовтого креміню листкової форми з гострим горішнім кінцем і заокругленим долішнім. Добре оброблене з обох боків по всій поверхні приладдя. (Впод. 8,2, найб. шир. 2,6, найб. груб. 0,8 см.).
24. Подібне до попереднього менше вістря, зроблене з типової для знахідок темної породи (впод. 5,6, найб. шир. 2,0 см.).
25. Вістря на стрілу, зроблене з відщепка з обробленою ніжкою та легкою ретушью з одного краю (впор. 3,7 см.).
26. Недороблене (?) вістря на стрілу з тоненької скалочки (впод. 3,9).
27. Вістря на стрілу ромбове, добре оброблене з обох боків (діагоналі 3,4 і 1,8 см.).
28. Маленьке вістря на стрілу трикутне з ніжкою (впод. 1,9 см.).
- 28—109. Фрагменти посуду, типового для району, з глини, головним чином без спеціальних домішок, розлом двох- чи трьохкольоровий, поверхня ясно вкрита орнаментом різних типів.
- 110—128. Уламки гарно обпаленого посуду, з різним і штампованим (ра-

- сками) орнаментом, глина почасти з домішкою кварцю; фрагмент вінця.
- 129—130. Уламки грубого посуду з продовгасто-ямковим штампом і з випуклинами, робленими глибокими ямковими втисненнями із внутрішнього боку.
131. Фрагмент вінця дуже грубого посуду з ялинковим орнаментом, робленим грубими крупними нарізками; край тонкий, прикрашений штампом.
- 132—136. Уламки посуду пізніших часів, з різним хвилястим і з писаним червоним по білій глині орнаментом; один зразок з дірочкою без орнаменту.
- 137—138. Фрагменти денців посуду гарно обпаленого і грубо зробленого на гончарському колі (?).
139. Шиферне плескувате прясельце, досить нерівно обшлітоване.
- 140—142. Подвійні намистинки із синього скла.
- 143—144. Фрагменти бронзової пласкої браслетки із спіральним орнаментом.
145. Фрагмент бронзової підвіски на каблучці з незлютованими кінцями.
- 146—147. Залізні вістря на стрілки продовгасто-трикутньої форми.

Б і л и ц я .

1. Уламок чорного кремінного знаряддя, ретушованого на кінці.
2. Уламок широкої кремінної скалки темно-сірого креміню.
3. Знаряддя витягнутої форми з кварцітової породи не з'ясованого призначення, з гостро пооббиваними краями (впод. 7,5 см., найб. шир. 3,5, найб. груб. 1,7).
- 4—6. Кавалки кварцітової породи, оббивані для уживання.
- 7—13. Фрагменти керамічних виробів, вкритих різними типами орнаменту (ямкові і різані типи).

Б о р о в і .

1. Скребачка, зроблена з широкої й тонкої скалки, б. м. трикутньої форми (шир. робочого краю 3,8 см.).
2. Відщепок (впод. 3,7 см.).
- 3—8. Побиті відщепки.
9. Відщепок, ретушований по обох краях з одламаним кінцем.
- 10—11. Скалки.
- 12—32. Зразки кераміки різних гатунків:
 - а) темна глина з домішкою кварцю без орнаменту;
 - б) звичайні для району фрагм. посуду з ясної глини, вкриті різними типами орнаменту (відтиски штампа, обмотаного прядівом, ямки різної форми, відтиски гребінчастого штампу);
 - в) уламки посуду з грубшими стінками кращого виробу, вкриті відтиском гребінчастого штампу та великими ямками.

Л и с а Г о р а .

1. Уламок вістря (?) з сірої плямистої кремінної породи.
2. Скалка з уламаним кінцем з частковою ретушю країв (вподовж 4,5, найб. шир. 2,5 см.).

3. Скалка з частиною кори (впод. 4,5 см.).
- 4—7. Зразки кераміки; один уламок заспіль вкритий довгасто-ямковим орнаментом.
8. Фрагмент посуду, зробленого з темної глини з домішкою гранітових зерен.
- 9—10. Два уламки посуду з глини без спеціальної домішки з рівним дном.

Левко Кістяківський.

Розвідка в околицях с. Лихачівка Рублівського району (кол. Богодухівського пов.).

(Липень 1925 року).

На північ та схід від села Лихачівки, що лежить біля гирла р. Мерла, на лівому боці р. Ворскла, збереглися громади могилоподібних насипів (заввишки від 0,50 метр. до 2 метр.), на поверхні яких трапляються фрагменти глиняного посуду (робленого без круга), різноманітні наконечники бронзових стрілок та кістки тварин.

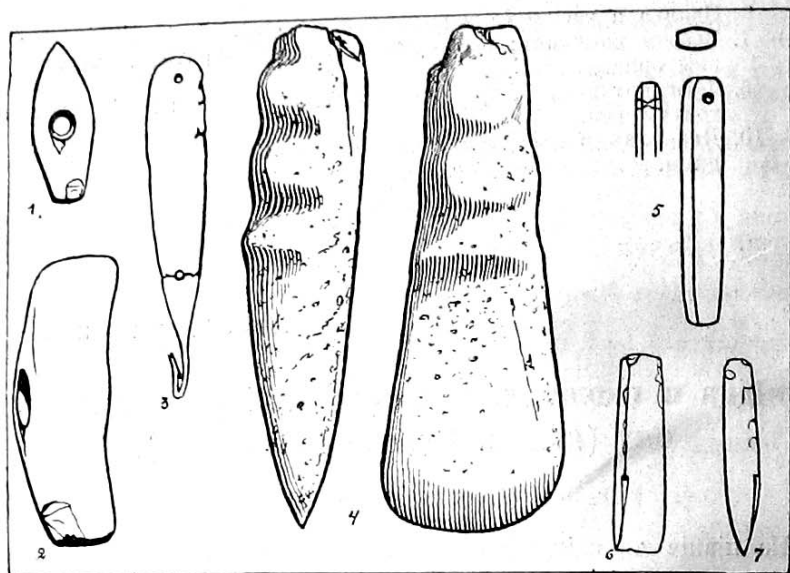
Подані на виставку зразки є наслідком розвідки на поверхні одного могилоподібного насипу (височинь 1,70 метр., коло підосви 120 метрів), при чім фрагменти було зконцентровано біля найвищого пункту насипу.

Серед цих фрагментів домінують зразки банкоподібного високого посуду, оздобленого по вінцю наліпним зашпаним орнаментом та дірочками; трапляються також фрагменти мисок; характерними являються грубі денця.

Варт зазначити відсутність фрагментів од «корячків».

I таблиця: 25 фрагментів вінця (з них лише 2 належать до мисок).

II таблиця: 13 фрагмента денця.

XXII. Трахтемирів. $\frac{1}{3}$ нат. вел.

Михайло Рудинський.

Знахідки в околицях Трахтемирова.

Обидва Дніпрові береги в околицях Переяслава здавна постачають цікаві археологічні матеріали з різних діб нашої минувшини. Найцікавіші з них відносяться до епохи бронзи.

Підчас екскурсій в околицях Трахтемирова й Монастирка в липні місяці автор обслідував простору стацію за південним краєм села в ур. «Шпильки» і придбав кілька окремих знахідок.

Знахідки на стації ур. «Шпильки» треба застосувати до доби бронзи (фрагменти посуду), до так званої доби папування скито-сарматів і до часів переселення народів (фрагменти типового посуду й окремі вироби металюві). Численні уламки керамічних виробів викликають певну увагу. Більша частина їх належить банкоподібним посудинам, прикрашеним по-під вінцям наліпленим, зборчастим орнаментом, оздобленим ямками різного типу, низьким мискам з характерними опуклинами по краю, поробленими з середини посудини глибоким надавлюванням штампу, і корячкам. Цікаво, що фрагменти корячків здебільша не орнаментовані; серед уламків трапилося тільки два-три зразки тої орнаментациї (врі-

зуваний геометричний орнамент), що характеризує цей посуд Уламків, які можна було б віднести до тонкостінних посудок типу т. зв. «кельшків», трапляється дуже мало. Як що уламки мисок поряд з фрагментами посуду, прикрашеного великими пинтями, говорять за більш стародавню стадію культури, то мала кількість орнаментованих корячків і круглодонних кельшків піби тому заперечує.

Більшість піднятих бронзових окрас (а надто шпильки й двохгранні з борідкою вістря до стріл) слід однести до більш стародавніх форм. Двохгранні вістря на стріли складають великий відсоток (порівн. каталог виставки XI Арх. З'їзду, стор. 60), а пізні тригранні стріли пірамідальної форми трапляються зрідка. Серед інших знахідок на стації варт одзначити про низку скарабей з блакитнавої глиняної маси.

Речі, зібрані в ур. «Шпильки».

- 1—24. Бронзові вістря на стріли. З них дев'ять—двохгранні з борідкою, п'ять—тригранні з рурочкою й борідкою, вісім—тригранні з рурочкою, одна—конусова і одна—тригранна пірамідальної форми.
- 25—26. Поламані бронзові обручки: а) з плоскої смужки і б) з круглої дротинки з розклепанним витягнуто заокругленим кінцем; на ньому карбовано (рисками) образок голови змії.
- 27—28. Бронзові сережки: а) з розклепанним і покарбованим насічками кінцем (другий вламано) і б) типової двяхоподібної форми.
- 29—31. Дві цілі бронзові шпильки (впод. 13,5 і 10,2) з маленькою головкою і орнаментом верхньої частини (типу Ханенко, II, табл. XIV, 244—247) та уламок такої самої шпильки.
32. Шпилька бронзова з розклепанним, відігнутиим у бік і зігнутиим в каблучку кінцем. (Порівн. одмінну в Бобринського, II, табл. III, 6). Вподовж 10,8.
33. Уламок круглої бронзової шпильки з загнутим кінцем.
34. Бронзова голка з напіводламаним вушком. Впод. 8.
35. Частина ланцюжка з семи незлutowаних довгастих (впод. 0,9—0,6) бронзових каблучок, пороблених з розклепаної дротини.
36. Частина зігнутої бронзової рурки, діаметром в 1,6 за grubини стінки в 0,2. Впод. 8.
37. Пронизка-скарабей з блакитнавої глиняної маси. Впод. 1,4.
38. Намистянка чорна з очками, поробленими з жовтої та зеленої маси.
- 39—46. Зразки глиняних грузків та прясличок різних форм.
47. Т. зв. «кагушка». Впод. 3.

Картон I. Фрагменти б. м. добре випаленого посуду, вкритого ліпленим та врізаним орнаментом, і уламки посуду з орнаментом шпуровим.

Картон II—III. Фрагменти великих банкоподібних посудин різного випалу (в глині домішка кварцових зерел), прикрашених вгорі ліпленим орнаментом (зборчастим), з глибокими ямками по ньому, що иноді пробивають стінки посудини наскрізь, й опуклинами од ямок, пороблених із середини посуду. Фрагменти чорного посуду з одігнутими широкими крисами, прикрашеними такими самими оздобами.

Картон IV. Фрагменти невисоких мисок з б. м. округлими боками й загнутим до середини краєм, оздоблені біля вінця опуклими од ямок, пороблених із середини посуду.

Картон V. Фрагменти великих посудів з темної глини, оздоблених по боках б. м. великими плитями. Фрагменти вусків од корячків (без орнаменту і з різними типами плитів на кінці вусків), уламки корячків (здебільша, без орнаменту, зрідка з врізаним орнаментом, отже без слідів замазки його білою масою) і зразки оздоблення країв мисок різними типами наліпнок.

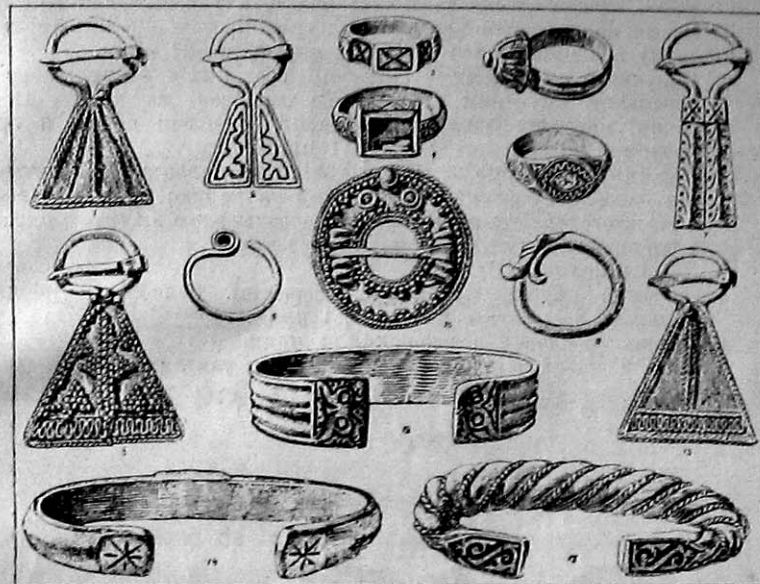
Картон VI. Кружечки (31), виточені з черепків од посуду, різного діаметру—від 2 і до 6 см.

Окремі речі з околиць Трахтемирова.

(Табл. XXI).

1. Долото з білого кременю шліховане, чотирихкутне в перекрої, трохи поширене до леза. Впод. 7,3. Шир. леза 1,8. Найб. гр. 1,3.
2. Тупор-мелот вигнутого профілю (з опущеним до низу обухом і лезом) з глинястого пісківця. Обух побитий в роботі. Впод. 10,5. Найб. шир. 4,8. Діам. дірки 2,1, діам. обуха 2,4, довж. леза 3,5.
3. Тесло, шліховане з прямокутною та рівно стесаною п'яткою, з поширеним і заокругленим січним кінцем, зо споду рівне. На верхньому боці вироблено три гулькуваті пружки (два ширші, а один вужчий і більш високий в профілі), мабуть для міцнішого припасування до держална (?). Впод. 19,5. Найб. шир. 6,8. Вис. п'ятки 2,8. Груб. через пружки: 4,5, 4,8, 5,1¹⁾.
4. Бронзовий гак на рибу з розклепаною верхньою частиною листової форми, з двома дірочками в шій. Впод. 13,8. Найб. шир. 2,9. Довж. кінц. част. (самого гачка) 1,2.
5. Точилко з глинястого пісківця, трохи звужене до низу, з дірочкою, яку провірчувано з обох боків приладдя коротким свердельцем, що сягало тільки до половини грубини. Впод. 8,8. Найб. шир. 1,7. Найб. груб. 1. Діам. дірки на поверхні 0,8, в середині 0,3.
- 6—7. Уламки шліхованих тупорів-молотів.

¹⁾ За словами акад. П. Тутковського, з якоїсь афанітової дуже темної, мабуть, вибухової породи. Точно визначити можна тільки мікроскопічно. Порівн. Döchelette, Manuel I, p. 515. II, p. 255, f. 89. Wulke. Südwesteuropeische Megalithkultur. Mann. Bibl. 7.. 1912, S. 38, fig. 25.

XXIII. Василицький скарб.

Василицький скарб.

5-го жовтня р. 1921 у с. Василиці, коло Черкас, знайдено було скарб срібних речей. Умови, за яких його було видобуто, такі: в садибі Насті Чемерис, поблизу од берега Дніпра, копали яму на стовп для брами. Завглибшки 1 арш. знайдено горщик, в якому під срібними монетами лежали срібні обручки, перстні, сульгами. Горщик було розбито та викинуто, частину грошей та срібних речей розтягнуто людьми, що найбільш, а частину заховала господарка садиби. Завдяки енергії уповноваженого ВУАК на Черкащині О. Олександрова, пощастило зрятувати цей цікавий скарб майже цілком. З великими труднощами О. Олександров зібрав речі, розтягнені василицьким населенням, і у липні р. 1925 привіз до Києва в ВУАК. Скарб цей було передано до Всеукраїнського Історичного Музею ім. Т. Шевченка. Він складається з жіночих окрас срібних булгарського типу й срібних золото-ординських монет XII—XIV ст. Здається, це є 1-ша знахідка скарбу цього типу на території України.

1. Сульгами срібні з довгастими трьохкутними плитками. Де-які з них оздоблено дрібними кульками (т. зв. «зерню»), які скла-

- дають трьохкутники та прості рядки, а також тоненьким крученим або простим хвилясто-зігнутим дротом. Де-які без орнаменту або прикрашені дрібними нарізками. 27 прим.
2. Обручки з роз'єднаними кінцями. Серед них є масивні перевиті тоненьким крученим дротом, або оздоблені на кінцях та середині врізаним орнаментом. Де-які оздоблені черню й орнаментом в вигляді лат. літ. S. 11 прим.
3. Перетні—невеликого розміру, на жіночий палець: а) зі щитками, які оздоблені врізаним орнаментом та черню; б) зі вправками з гірського кришталю й скла; в) з рельєфною ажурною окрасою з плетеного дроту на щитку. Разом 8 прим.
4. Кільця виличні. 3 прим.
5. Застіжка кругла, прорізана посередині. Оздоблена дрібними кульками та бірюзою в гніздах. 1 прим.
6. Гудзик бронзовий позолочений. 1 прим.
7. Монети срібні золотоординські. Де-які з тамгами XIV ст. 60 пр.

XXIV. Посудина, здобута аматорськими розкопками з могви біля с. Веселий Кут на Звянигородщині. $\frac{1}{8}$ нат. вел.

Michel Roudynsky.

Recherches préhistoriques en Tchérnihivstchyna du nord.

Deux excursions de l'auteur avaient pour but des recherches préhistoriques le long de la Désna dans les districts de Novhorod-Siversky et de Krolévetz.

Les trouvailles néolithiques dans cette région ont été faites par D. Samokvassov (Musée historique russe), Th. Volkov et L. Tchykalenko (Laboratoire d'Anthropologie et d'Ethnologie de l'Académie des Sciences Ukraïnienne) et M. Roudynsky (Musée de Poltava).

L'auteur a examiné cette année-ci les rives de la rivière sur un parcours de 100 kilomètres. Le résultat le plus considérable des recherches est la découverte d'un cercle des stations néolithiques et d'une grande quantité d'amas de produits en silex sur les bords de la rivière Smiatchka (12 kilomètres au nord de Novhorod-Siversky).

Selon l'auteur, ils appartiennent à quelques phases distinctes de l'industrie néolithique: 1) à une époque ancienne de la pierre taillée et 2) aux époques plus avancées de la pierre polie.

La première phase se caractérise par des traits suivants: 1) la présence sur les instruments en silex de l'écorce de rognons, dont ils sont faits; 2) le manque presque absolu des nucléi typiques; 3) une grande quantité des „blocs réserves“, destinés, probablement, pour être façonnés suivant les besoins; 4) la retouche peu développée;

5) surabondance des outils plus volumineux et d'un travail grossier;
6) les formes typiques (coups de poing, pics, tranchets, projectiles nucleiformes, burins, „bohrer“, „querbeile“ etc).

Le cercle néolithique de Smiatchka se ferme, probablement, au nord du village Rohivka. La limite du sud se trouve un peu plus bas de Mizyn.

La première phase de l'industrie des néolithiques de Smiatchka n'a pas des parallèles complètes dans les trouvailles ukrainiennes. Elle diffère aussi de l'industrie (facies campignienne) récemment découverte dans le bassin de Donetz (gouv. de Kharkiv). Dans ses autres phases la civilisation néolithique de Smiatchka peut être associée aux civilisations du nord baltique.

Au cours des recherches a été découverte encore une industrie microlithique près du village Koudlaïvka et aux environs du village Louchnyky. Elle se distingue des produits des stations d'Ukraine centrale, aussi que de l'industrie à formes géométriques du bassin de Donetz.

Nicolas Makarenko.

Les environs de Khalépié.

Dans les environs de Khalépié les explorations se fixèrent dans deux endroits: la „Geoloudovka“ et sur le mont „Hrouchova“. La „Geoloudovka“ est environnée de pentes raides et de talus. La pente générale du plateau a un grand déclin vers le nord-ouest. Les bords des pentes et des talus sont cernés de tas de moules. Sur le plateau sont dispersés les emplacements de la vie préhistorique. Quelques uns de ces restes sont à la surface et furent accrochés par la charrue, d'autres sont ensevelis à 0,30 jusqu'à 0,50 mètres de profondeur. Ces restes se composent de trois-six couches d'argile bien pétrie et bien culte, disposée par planches parallèles et horizontales,

pour la plupart en forme d'un carré irrégulier jusqu'à 17 mètres de longueur, leurs épaisseur est de 0,04—0,06 m. De plus, dans quelques endroits on trouve les restes de constructions en argile avec des fragments de troncs d'arbres, de planches et de ramilles. Les trouvailles ordinaires sur ces emplacements de la vie préhistorique sont: des fragments de poterie au fond rosâtre, colorées d'ocre, aux ornements peints en couleur marron; des fragments de poterie marron clair aux ornements en forme de raies, profondément enfoncées, de petits creux et de lignes isolées; des fragments de poterie gris, noirs, marron-foncé, de technique primitive aux ornements différentes, caractéristiques pour les époques néolithique et énéolithique. En plus on trouve sur chaque emplacement de la vie préhistorique des pierres, qui ont servi comme meules pour moudre le grain, et des pierres rondes pour la fronde, beaucoup de fragments d'os, des restes de moules, d'arêtes et d'écailles. On trouve aussi des instruments en silex: des grattoirs, des lames, des fragments de figurines en terre cuite de formes et de poses différentes et de différentes manières d'exécution.

Les emplacements de la vie préhistorique sur le mont „Hrouchova“ sont situés sur la pente au sud-est en grande quantité (on a noté jusqu'à 21 emplacements et ce n'est pas tout). Tous les traits caractéristiques des constructions et des trouvailles à la „Hrouchova“ sont identiques à ceux de la „Geoloudovka“. Il n'y a que la différence suivante: sur la „Hrouchova“, on trouve plus de poterie colorée et sur la „Geoloudovka“ l'ornementation est pour la plupart enfoncée.

Valérie Koslovska.

Les fouilles à Werémié.

Les fouilles dans le village Wérémié (gouv. de Kyïv, à S. E de Trypillia) avaient pour but de vérifier et compléter les recherches sur la civilisation trypillienne (style A, type dit „de Wérémié“).

L'auteur a exploré un endroit, qui seulement par hasard n'a pas été fouillé au cours des années 1900 et suivants par feu W. Khvoïka, et y a découvert les ruines d'une construction, dite „totchok“. Autour d'elles se trouvaient trente deux groupes de fragments de poterie de toute sorte.

Pour la plupart ces groupes contenaient de plates meules et des restes d'ossements calcinés. Les fragments de poterie d'une haute technique sont entremêlés de fragments de vases d'un travail grossier.

Pierre Kourinny.

Les fouilles près du village Tomachivka.

De 1917 à 1925 on a découvert à la Houmantchyna la céramique peinte en 25 endroits; en 22 endroits de la céramique du „style B“; en 2 endroits de la céramique aux ornements enfoncés (style A) et 1 endroit avec la céramique du type du village Lyntzi.

Les fouilles dans le village Tomachivka (1925) faites par P. Kourinny avaient pour but d'éclaircir la structure des constructions en argille cuite de l'époque trypillienne. On a pour la première fois employé dans ces fouilles la manière d'explorer tout un groupe de constructions, en faisant un large carré (216 m. car.) ayant pour but d'explorer les constructions, leur inventaire et la distance entre eux. Les fouilles découvrirent les ruines de constructions de trois types: 1) les emplacements de la vie préhistorique, 2) une construction ovale avec un piédestal et de la poterie (132 fragm.) et 3) une construction avec des restes de parties en bois. On trouve de la poterie par groupes entre les constructions aussi. La céramique a des variantes suivants: 99% de la poterie peinte; 1% de la poterie du style „C“. En tout on a découvert jusqu'à 327 exemplaires de différents vases. Les ustensiles sont en silex et en pierre. On ne trouve point de traces de métaux. Dans un des pots on a trouvé de grain.

Nicolas Makarenko.

La station d'Evmynka en Tshernihivstchyna.

Cette station est située sur un haut plateau montueux, sur la rive gauche de la Désna, près du village Evmynka, dans la localité „Zvise“. Elle est cernée de talus escarpés. Sur la superficie du plateau se trouve une couche sablonnée teinte de cendre noire et de charbons, de 0,30 à 1,50 mtr. d'épaisseur (sur les pentes). Dans cette couche on trouve des fragments de poterie, d'os, de moules, des morceaux de pierre et d'argile cuite. Une fois on a découvert les ruines d'un four en argile. Un peu à part des foyers on voit des tas de moules non utilisées. Parmi les restes céramiques se trouvent les fragments d'un vase presque entier, une figurine intacte de femme et deux fragments de figurines, moins importants. La céramique est de deux types: la plupart des fragments se caractérisent par la technique et l'ornementation néolithique et énéolithique. Les fragments de l'époque trypillienne se trouvent en moindre quantité, mais la technique de ces fragments est plus parachevée. La station dans sa plus grande partie s'est éboulée.

Nicolas Biliachivsky.

Les explorations dans les environs du village Boryssivka.

Les bourgs délaissés près du village Boryssivka furent découverts par N. Biliachivsky en 1906. Cette année là on fit les premières fouilles sur ce territoire, qui découvrirent des restes de huttes préhistoriques, creusées dans la terre, et beaucoup de céramique d'un type original de l'époque trypillienne, d'un variant encore inconnu. Les explorations de cette année avaient pour but d'éclaircir l'état actuel du bourg délaissé; sa hauteur peut être calculée par des ex-

plorations plus détaillées en 1926. Pendant les travaux d'exploration on a coupé le rempart du bourg délaissé et calculé sa hauteur, on a encore fait une coupure transversale de la couche de civilisation. Deux huttes préhistoriques furent aussi coupées par ces fouilles. Ensuite on a exploré à fond la couche de civilisation à la surface de 4 × 4 m. et l'on a commencé les explorations de la nécropole de ce bourg. En résumé on peut reconnaître comme sur, que le bourg de Boryssivka a deux couches: a) la couche néolithique et b) la couche de l'époque du fer (du I millénaire après J. C.). Les remparts furent construits pour défendre le bourg de l'époque du fer. La civilisation préhistorique du bourg Boryssivka peut être caractérisée de traits suivants: des ustensiles en silex poli et de la poterie de 4 types: 1) les vases massifs, semblables à des pots à lait, ornés en volutes. Ces vases sont de deux types: semblables au pot à lait et les plats; leur couleur est rouge; 2) la poterie de forme sphérique à facettes avec ornement pointillé; 3) belle poterie étonnamment fine et de petite dimension, peinte en blanc sur un fond rouge et 4) des fragments de poterie de couleur noire à l'ornement pointillé ciselé, peint en rouge.

Valérie Koslovska.

Les fouilles près du v. Horobiivka.

Horobiivka se trouve à 8 lieues environ de la ville Barychpil. L'auteur a fouillé ici quatre kourgans, dont deux avaient les sépultures ruinées. Dans les deux autres il a découvert une sépulture de l'époque énéolithique. Dans un kourgan (circonférence, 75,20 haut. 1 m.), dans la partie centrale du tertre a été découvert un squelette, couché sur le côté droit, dans la position accroupie, vers le S.O., avec un vase écrasé aux pieds. Au dessus de cette sépulture (à 0,34 m.) se trouvait une autre, où dans une fosse quadrangulaire

sans symétrie gisaient les restes de deux squelettes en position étendue vers Ouest. A gauche du squelette d'homme se trouvait un couteau en silex (fig. 2) et près de la tempe du squelette de femme—un petit anneau en argent (fig. 3). Dans le tertre a été trouvé une coquille d'Unio et un instrument en silex (fig. 4).

L'autre kourgan contenait trois sépultures: deux dans la position accroupie et une sépulture collective, où se trouvaient quatre squelettes, un près de l'autre, sur le dos, dans la position étendue, et au dessus d'eux encore des ossements d'autres squelettes.

Pierre Kourinny.

Les fouilles du cimetière près de Bilohroudivka.

La construction des tumuli: les remblais ont la forme tumulaire. En différents endroits du remblai, on trouve les couches, qui donnent beaucoup de cendre, des restes de bûchers, qui ne furent pas détruits, et dans les tumuli plus grands quelques couches de cendre. On trouve dans les remblais quantité de morceaux de pierres (près de 2208 exemplaires) et énormément des traces de la vie préhistorique: des restes de nourriture, des ustensiles, des restes de production d'objets en silex et des fragments de céramique. Hors des remblais les couches de civilisation ne furent point trouvés.

La situation du cimetière: les groupes de tumuli sont disposés sur saillies cunéiformes entre des vallées. Ils sont situés sur les pentes vers l'eau de même que sur les sommets et entre les cours d'eau.

L'inventaire. En silex: des scies, des couteaux, des grattoirs, des ciseaux, des perçoirs, des pointes et des restes de production. En pierre: des haches-marteaux, des massues, des meules, des pierres, qui ont servi comme meules ou pour la fronde. En os: des per-

coirs, des fermoirs, un manche en forme de tête humaine. En argile: des boutons, des plombs de filets, des pains, de la poterie miniature, des tamis, des fragments de poterie, ornements de ronds en poinçon (1%) etc., lustrée et non lustrée. En métaux: dans le tumulus № IX: deux formes en argile pour la fonte des produits en bronze.

Histoire des fouilles et résultat: Les tumuli furent découverts en 1918 par P. Kourinny. On a fouillé II tumuli. Leur civilisation est préscythique. A Bilohroudivka furent trouvés des restes de la civilisation néolithique avec des traces insignifiantes de métaux (bronze).

Catherine Melnyk-Antonovytsch.

Les fouilles aux environs du v. Stary-Orlyk

(gouv. de Poltava, distr. Kobeliaky).

Aux environs du v. Stary-Orlyk l'auteur a fouillé un kourgan (circonfér. 85 m, haut. 1 m.).

Dans le tertre se rencontraient des ossements d'animaux domestiques et de grands oiseaux et les fragments de poterie d'un travail grossier. Le squelette a été découvert à 15—20 cm. au dessus du niveau de terrain. Il était couché sur le côté gauche, en position accroupie, vers le N E.

Auprès de la tête se trouvait une petite terrine („rynka“), un petit tas d'ossements d'oiseau et un peu plus haut derrière la tête—un pot. On avait découvert encore dans le tertre trois petits vases au-dessous et au-dessus du niveau.

Prof. Basile Liaskoronsky.

Les fouilles près de la cathédrale de Sainte Sophie à Kyiv.

Les fouilles ont été faites à la place d'un éboulement, à 35 m. au nord de l'église de Sainte Sophie. On avait mis à jour le restes souterraines d'une bâtisse de XVII—XVIII ss. en forme d'un quadrangulaire; la longueur du mur N—6,26 m., du mur E—6,37 m., du mur S—7,14 m., du mur Ou.—6,18.; hauteur—près de 2,37. Dans le coin S.Ou, se trouve l'entrée dans une cave, revêtue de briques, 11,20 m. et 14 m. de longueur; dans les murs de la cave il'y a 14 niches destinées probablement pour des besoins de ménage, 2,06 m. de profondeur. On descend dans la bâtisse par un escalier à quelques marches. On ne peut pas reconnaître avec certitude la destination de cette bâtisse.

Les trouvailles: un sceau du type bysantin de XI—XII ss. en étain; une partie d'une dalle de chiste rougeâtre ornementée, des fragments de poterie en argile cuite de la période grand-ducale, des fragments de poterie en argile cuite et de verrerie de XVII s; une grande quantité de fragments des carreaux de faïence de XVII—XVIII ss.; des briques de l'époque grand-ducale, de l'époque de Lituanie et de XVII—XVIII ss.

Valérie Koslovska.

Les fouilles à Barychpil.

(gouv. de Poltava, distr. de Péréiasliv),

Les fouilles à Barychpil avaient pour but de découvrir le lieu central de la ville ancienne pendant l'époque grand-ducale. On avait choisi pour les fouilles des places les plus proches de l'église de

ss. Boris et Glèbe, où on trouve sur la surface des débris de la chiste rougeâtre. Cependant toutes les tranchés, qui ont été creusées, n'on pas donné de cbuche de l'époque grand-ducale, mais celle de l'époque de cosaques, qui presente des matériaux bien intéressants pour les études des carreaux de faïence et de la céramique de XVII—XVIII ss.

Explication des planches.

Pl. I. Smiatchka. Instruments en silex. 1. Pointe. 2. Perçoit. 3. Lame-grattoir. 4. Petit tranchet. 5-7. Pointes de flèches. 8. Grattoir. 9-10. Burins. 11-12. Pointes de flèches. (1/2).

Pl. II. Smiatchka. Instruments en silex. 1. Coup de poing. 2. Instrument tétraédrique pointu (forme de transition). 3. Pic. 4. Coin. (face dorsale; le même vu de côté). 5 et 8. Haches de contours ovales. 6. „Bohrer“. 7. Instrument picoïde. (1/2).

Pl. III. Smiatchka. Instruments en silex. 1. Tranchet. 2. Hache. 3. Burin (face du conchoïde de percussion). 4. Ciseau. 5. Hache „à taille“. 6. Hache. (1/2).

Pl. IV. Smiatchka. Instruments en silex. 1, 3-5. Haches et ciseau. 2. Instrument en silex, d' usage indéterminé, destiné probablement pour fendre. (1/2).

Pl. V. Instruments en silex, 1-7 et 9-12. Koudlaïvka (Gr. nat.). 8. Smiatschka. (1/2). 1-5. Lamelles à dos rabattu. 6-7. Pointes de flèches. 8. Petit tranchet. 9-12. Pointes de flèches à tranchant transversal.

Pl. VI. Instruments en silex. 1, 2 et 6. Mizyn. 4-5. Pyrohivka. 3. Louchnyky. 7. Hrémiatch (1/2). 1-2 et 4-7 en silex, 3 en grès. 1. Grattoir. 2. Hache. 3. Grattoir. 4. Hache. 5. Ciseau. 6. Pointe de flèche.

Pl. VII. Khalépié. Fragments de figurines en terre cuite. (2/3). 1-2. Fragment d' une figurine (partie supérieure). 3-4. Tête d' une figurine. 5-7. Torse d' une figurine assise.

Pl. VIII. Khalépié ($\frac{2}{3}$). Fragments de figurines en terre cuite. 1-2. Partie pelvienne. 3-4. Partie inférieure. 5-6. Partie antérieure d'une figurine (forme schématique). 7-8. Partie inférieure. 9-10. Fragment d'une figurine.

Pl. IX. Khalépié. Fragments de figurines en terre cuite. ($\frac{2}{3}$). 1-2. Partie supérieure. 3-4. Buste d'une figurine. 5-6. Buste d'une figurine de femme. 7-8. Partie moyenne d'une figurine.

Pl. X. Khalépié. Fragments de figurines en terre cuite. ($\frac{2}{3}$). 1. Buste d'une figurine. 2. Partie inférieure d'une figurine de femme. 3-4. Fragment d'une partie moyenne. 5-6. Partie supérieure.

Pl. XI. Vérémié. Fragments de poterie. 4. Débris de vase en forme d'un binocle. 5-6. Couvertres.

Pl. XII. Tomachivka. Types de la céramique peinte. 1, 5. Couvertres. 2. Vase (hletchyk; peinture variant I). 3, 7. Pots. 4. Terrine (type conique). 5. Terrine aux pieds (forme rare). 8. Vase; peinture du type dit „à visage“.

Pl. XIII. Tomachivka. Types de la céramique peinte. 1. Petit vase. 2. Vase (hletchyk), déformé par le feu, avec de la scorie, qui est restée après le scellage du vase dans le fond en argile. 3. Terrine avec un trou, perforé sous le bord. 4, 5. Terrines (type hémisphérique). 6. Vase; peinture variant II. 7. Vase en forme de terrine, d'un usage indéterminé, divisé en deux par une paroi (forme unique).

Pl. XIV. Evmyinka. 1. Figurine de femme cassée ($\frac{2}{3}$). 2. La même figurine, vue de côté. 3-4, 5-6. Fragments de figurines ($\frac{1}{3}$). 7. Vase orné ($\frac{1}{10}$).

Pl. XV. Boryssivka. Instruments en silex, une pierre pour la fronde, un petit vase, fragments de poterie avec ornementation primitive.

Pl. XVI. Boryssivka. Fragments de poterie avec ornementation du type trypillien ciselé et pointillé.

PXVII. Horobivka. Débris d'un vase en argile. 2. Couteau en silex. 3. Petit anneau en fil d'argent. 4. Instrument en silex (desti-

nation indéterminée). 1-9. Boryssivka. Fragments de poterie d'une époque plus avancée.

Pl. XVIII. Bilohroudivka. Types d'objets en silex, en pierre, en os.

Rang. I. Scies en silex blanc (type I et II); au-dessous: fragment d'une pendeloque en terre cuite, en forme de tête d'une hache, et un bouton en terre cuite; deux perçoirs et un ciseau en os; lame retouchée en silex noir.

Au-dessous: fragment d'une forme en terre cuite pour la fonte d'un tranchant de bronze.

Rang II. Bouton en os; coupe du bouton en terre cuite, qui est au-dessus de lui; un objet en forme d'une petite bouteille ($\frac{1}{2}$), destination inconnue; un objet en terre cuite avec les traces des doigts („khlibtchyk“); petit vase en terre grisâtre, peu cuite; forme en terre cuite pour la fonte des fils de bronze tétraédriques: fragment d'une passoire (?) en terre cuite.

Rang III. Fragment d'une massue en pierre; coupe de ce fragment; fragment d'une petite hache en pierre; terrinette en terre grisâtre cuite; tête d'un marteau orné en relief de deux côtés.

Pl. XIX. Bilohroudivka. 1, 4, 5, 7-11. Specimens de la céramique, qui se rencontrent en moindre quantité. 12, 13, 14, 16. Specimens de la céramique typique. 3. Fragment de poterie travaillé. 2. Fragment de poterie arrondi et perforé.

Pl. XX. Stary-Orlyk. 1. Moitié d'un petit vase, les deux diamètres égaux. 2. Vase de terre, fond rétréci. 3. Vase de terre, élargi vers la partie supérieure; en haut quatre trous, faits en pâte fraîche. 4. Marmite en terre, la partie supérieure ornée de triangles.

Tous ces vases sont faits en argile mélangé de terre et de grains de granit, très grossièrement moulés à la main, fort peu cuits. ($\frac{1}{4}$). 5. Os à jeu (astragal de mouton) perforé au milieu et rempli de plomb. 6. Pointe de flèche en silex gris finement travaillée par longs éclats et retouchée aux bords. 7. Bague en or avec améthiste, ouvrage barbare.

Pl. XXI. Les environs de la tombe de T. Chevtchenko (Recherches de N. Biliachivsky). Produits de silex et fragments de poterie recueillis sur les stations néolithiques.

Pl. XXII. Trakhtémiriv (Recherches de M. Roudynsky), 1 - 2. Hachemarteau en pierre polie: face (1/6); la même vue de côté (1/3). 3. Traine de pêche en bronze. 4. Herminette polie de pierre. 5. Aiguiseur. 6-7. Ciseau poli en silex blanc.

Pl. XXIII. Objets de parure en argent d'un dépôt découvert près du village Vassylytzia (gouv. de Kyïv, distr. de Tcherkassy). (1/2).

Fig. XXIV. Vase, trouvé dans un kourgan près de Vessélyj Kout (gouv. de Kyïv, distr. de Zvynohorodka). (1/8).

ЗМІСТ.

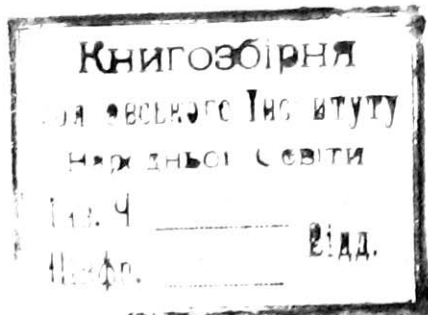
Коротке звітлення за діяльність Всеукраїнського Археологічного Комітету при УАН в галузі археологічних дослідів у р. 1925	3
Михайло Рудинський. Передісторичні розшуки у північно-східній Чернігівщині	13
Микола Макаренко. Халеп'є	33
Валерія Козловська. Розкопи у с. Верем'є	51
Петро Курінний. Розкопи біля с. Томашівки	54
Микола Макаренко. Досліди на Остерщині	61
Акад. М. Біляшевський. Досліди на городищі біля с. Борисівки, Линецького району, на Київщині	67
Валерія Козловська. Розкопи на х. Горобітка	72
Петро Курінний. Дослідження Білогородського могильника	74
Катерина Антонович-Мельник. Археологічні досліді на Кременчужчині	81
Проф. В. Ляскоронський. Розкопи на території Софійського Собору в Києві	87
Валерія Козловська. Розкопи на території стародавнього Баришпільського городка	92
Акад. М. Біляшівський. Розшуки на місці стоянки неолітичної доби біля могили Т. Шевченка	94

TABLE DES MATIÈRES.

Compte rendu de la Section d'Archéologie du Comité Archéologique d'Ukraine	3
Michel Rondynsky. Recherches préhistoriques en Tchernihivstchyna du nord	13
Nicolas Makarenko. Khalépié	33
Valérie Koslovska. Les fouilles dans Vérémié	51
Pierre Kourinny. Les fouilles près du v. Tomachivka	54
Nicolas Makarenko. Evmyinka	61
Nicolas Biliachivsky. Les explorations aux environs du v. Boryssivka	67
Valérie Koslovska. Les fouilles près de Horobiivka	72
Pierre Kourinny. Les fouilles du cimetière près du Bilohroudivka	74
Catherine Melnyk-Antonovytch. Les fouilles aux environs du v. Stary-Orlyk	81
Prof. V. Liaskoronsky. Le fouilles près de la cathédrale de Sainte Sophie à Kyïv	87
Valérie Koslovska. Les fouilles à Barychpil	92
Nicolas Biliachivsky. Recherches préhistoriques aux environs de la tombe de T. Chevtchenko	94

Олександр Якубський. Дюнна станція біля с. Койлова	95
Виктор Юркевич. Розшуки в Н.-Сіверській окрузі	96
Левко Кістяківський. Розвідка в околицях Лихачівки	99
Михайло Рудинський. Знахідки в околицях Трахтемирова.	100
Василицький клад	103
Витяг з статтів французькою мовою.	105
Пояснення до таблиць	115

Alexandre Jakoubsky. La station près de Koilly (distr. Péréjasliv) . .	95
Victor Jourkevitch. Recherches préhistoriques dans le distr. de Novhorod-Siversky.	96
Léon Kistiakivsky. Recherches archéologiques près de Lychatchivka (distr. Bohodouhiv)	99
Michel Roudynsky. Les environs de Trakhtemyriv	100
Un dépôt trouvé près de Was-syltzia	103
Extrait	105
Explication des planches.	115

1925